

MLADI
GOSPODIN

August Šenoa

Visoko se krilila ševa.

Jutro je, ljeto je. Ravnica daleka, široka. Na istoku plamti rumena zora. O rujnom zaneblju crta se rijetka hrastova šumica, tanka šiba seoskog zdenca, šiljast, tanak toranj drvene crkvice — sve crno tvojemu oku, jer je rumenilo neba živo i žarko. Rumeno je nebo, ali gledaj više, ružičasto je, gledaj više, žuto je, pa dalje bijelo, a najzad plavetno kao oko djevojačko. Na zapadu previja se kosa tamnog vrhovlja, nad vrhovljem lebdi sred blijede modrine mjesec kao velika srebrna škuda.

Sred ravnice ide široki carski drum, a kraj njega među rtovima, šljivicama, kupusnjacima, kupuzom i vrbinjem stoji — mjestance Breznica. Kućerci drveni, slamom pokriveni, plotovi trošni, staje klimave — nu, bože moj! mjestance rasijano, kao da se je nehotice gospodinu bogu iz vreće prosulo kad je lebdio nad ovom ravnicom gradeći svijet. Ali ne budi nikomu uvrede. Ima i u Breznici bijelih vrana — ima bome i zidanih zgrada. Stoji tu crkva nekako izvrnuta, a do nje zvonik pod trbušastim klobukom; stoji kotarski sud pod novim krovom od crvena crijepa na kojem je bijelim vapnom ubilježena godina 186*, stoji grbava krčma na jedan sprat. Prozori su joj kao i mišja školjčica, a vratima bi prošla i dva voza sijena najedanput. Na krčmi stoji mrljav cimer gdje se je prije četrdeset godina mogao vidjeti lik, gdje se je moglo čitati ime »vojvode od Reichstadta«; stoji tih bijelih vrana i više, a sve je to dika male Breznice.

Bogami, hladno je, ljudski te trese. Samo časak. Življe planuo istok, za šumicom izvi se rujna polutka, crvena kao

krv. Zadrhtat ćeš. Ali u hip — u mig sinuls tisuće zlatnih niti, skoči na nebo zlatno, jutarnje sunce. Da oslijepiš. Kao pjena gine rumeni žar, sve jače i jače plavi se nebo, mila toplina grije ti krv. Zlatne niti titraju, dršću, proplicu se granjem, živicom, travom. Sunčano zlato prosiplje se sjajnom glačinom ribnjaka, udara u okna grbave krčme, vije se oko jabuke trbušastog zvonika, prodire granjem hrastove šumice te vidiš: šumica nije crna, zelena je. Lijepo je, milo je, bože moj! Pšenici o brku treperi rana rosa poput dragulja, iz zelene djetelje dižu glavicu plavetni modrinjak, ljubičasti zvončići, rumeni divlji mak. Pčela sunuv iz košnice leprši mirisnim zrakom i zadijeva se o svaku šarenu žabicu. Iz šuplje jabuke šeće mravlja vojska, a podno jabuke ševrda sivi gušterčić; vrane viju se jatomice zrakom, strnatka pod kukmom skakuće uz živicu, a jadan šišmiš obija plaho zvonik pa se zavuče u crkveno okance. Sunčani traci prosiplju se dalje na zapad, na šume vrhovlja, selo za selom nikne na vidiku; mjesec bijedne, mjesec gine sred plavetne vedrine kao tanka korica leda sred velike vode.

Breznica budi se. Je l' to zbilja Breznica? Bog ga zna. Nakraj sela stoji doduše drven stup, omazan blijedim crvenilom i bjelilom, a na njemu rđava, limena pločica. Opraše je kiša i snijeg. Prije desetak godina valjda je tuj upisano bilo »Mjesto Breznica«; ali oblast je mudra, čemu trošiti crnila za kišu i snijeg? Neka stoji ploča. I tako je dobro. Šta treba strancu znati za to mjestance? A domaći ljudi ionako znadu napamet gdje debeli poreznik novce pobire a suhonjavi sudac batine dijeli.

Breznica budi se. Garavi kovač potkiva konja pred kovačnicom kraj drumu. Trgovac Židov vješa o dućanska vrata brezovu metlu, crven rubac i dvije kose. Jato kudravih pasa razigralo se sred drumu, ali se brzo razleti. Dojure četveroprežna posavska kola; na zadnjem konju skakuće u sedlu mlad Posavac pod malim šeširom i puca bičem po zraku; kola puna bijele ženskadije. Kola lete i lete, prah vitla se oblakom, a kraj ceste upire se u štap kranjski staklar čudeći se posavskomu bijesu. Podalje korača ponosito pod puškom žandar, a pred njim klipsa odrpan Ciganin sapetih ruku. Ciganin gleda ispod oka lijepe posavske zelenke i crljenke, krene rudastom glavom pa će u pol smijeha žandaru:

— Ej, milostivi gospodine žandaru, da su konji naši, puna šaka brade!

Ali brkati žandar kanda i ne čuje ciganske šale, već tjera konjokradicu dalje.

Sve se budi, samo u jednoj kući spuštene su bijeli zastori. Kod gospodina suca. Milostiva gospoda sudinja, bljeđana Zagrepkinja, nije nikad vidjela kako izlazi sunce, van u kakovoj šarenoj knjizi u francuskom zavodu. Milostiva sudinja, premda vrlo eterične naravi, hrče za bijelim zastorima.

Naproti crkvi stoji stari župni dvor. Naherio glavu nalijevo ko stidljiva djevojka. Pred dvorom malen je cvjetnjak, ograđen crvenim letvama, a u njemu cvate sila žutoga sunčokreta. Iz vrata iziđe čovuljak, ustavi se na vratnim stepenicama, uzdignu nos, dahnu dva-tri puta, kao zec kad su mu brkovi rosni. Jutarnji miomiris godi čovjeku.

Kakav čovjek? Malešan je, dvije trećine tijela, jedna trećina kratke noge, nu — gotov jazavac. Na širokim, ponešto zavinutim plećima stoji mu obla, debela glava. Velike usnice poodmakle se od lubanje. Kosa mu je kratka, opora, sijeda. Čelo široko, nisko, puno bora. Pod čelom strše mu guste oštre obrve, a pod obrvama žmiruju do dva siva, drobna oka. Crvenkasti nos izvinuo se tik ispod čela, raskrilio se u šir pa se zavija silno pri kraju. Donja mu usnica debela, gornja niti se ne vidi, dolje ima tri, gore ni jednog zuba. Obrijanim, kutastim licem povlači se sto i sto crta, osobito kad zažmurne ili kad donjom usnicom zažvakne. Na čovjeku stoji smeđi kaput, skutovi padaju mu do peta, a rukavi sižu preko kratkih, pri kraju debelih prsti. Preko sivih hlača obuio čizme. Sare su im svijetle, kratke, ali noge duge, široke kao medvjedi papci. Na glavi stoji čovuljku crn, nizak strahovito širok šešir; sprijeda su mu krila zavinuta, straga uzvinuta. Na zadnjem dugmetu kaputa visi o vrpci duhankesa, u jednoj mu ruci drenovača, u drugoj na dugu, višnjevu kamišu prosta ilova lula. Čovuljak tri puta žmirnuo i uzdahnuo kao zec. Zatim krenu laganim korakom put dvorišta župne kuće, pri čemu mu se glava i duhan-kesa silno njihala. U dvorištu pred stajom skakutala i cvrkutala cijela vojska sivih vrabaca.

— Iš! — otoresnu se čovuljak na bezočne vrapce mahnuv drenovačom. Cvrkućući prhnu vrabačka četa uvis; čovuljak stao, zagrozio joj se drenovačom i pođe dalje.

Drzovita konjska muha zvrnu mu u nos pa odleti. Čovuljak zapanji se, mahnu rukom preko nosa i pođe dalje u kuhinjski vrt.

Do plota čučila seljakinja djevojka pa brala grašak. Čovuljak stavi se za nju i, zatisnuv dva puta duhan u lulu, bocnu djevojku štapom u leđa. Mlada se prepa. Krenuv glavom, otkloni crveni rubac ispred očiju.

— A! Dobro vam jutro, gospodine mladi — nasmjehnu se crnooka djevica kroz bijele zube. — Isuse, baš sam se od srca preplašila kako ste me drenovačom dirnuli među lopatice.

— Hm! He! He! — zamumlja kroz smijeh čovuljak izvadiv lulu iz ustiju — he! he! Šram te bilo za taj tvoj strah. Čuješ li, Maro?

— Čujem, gospodine mladi! — odgovori crnooka stiščući prstima zeleni grašak.

— Bi l' se ti udala, Maro?

— E, bome bi. Zašto ne bi?

— Hn! *Bene!* A za koga? Za koga, pitam te.

— Teško li za vas, gospodine mladi — udari djevojka u smijeh pljesnuv dlanima.

— Ludo! *Stultitia feminini generis*. Misliš li da sam došao komare loviti? — rasrdi se čovuljak — a za koga poštenog mladića?

— E, kad bih ga imala — nasmiješi se Mara nahiriv glavu i prebirući grašak.

— Kad bi ga imala! Hm! hm! O, ti podmukla naravi ženska! A oni crni brci? A onaj posavski šešir? A one vragolaste oči? Hm? Šta je to?

— To — to — zažari se djevojka svezav čvršće rubac — to je Perica.

— *Ecce, haecce!* Hm! Perica! Slanina *masculini generis* na kojoj se ta vrtoglavka *feminini generis* ulovila. *Bene!* Dakle ti bi se udala?

— Ala ste pravi! Što mi se siroti rugate? To bome nije pošteno od takvoga gospodina.

— Ludo! Duga kosa, kratka pamet! Dakle ti bi?

— A kako ne bih? Nije me majka rodila za staru par-tu. Ali ja sirota, Perica siromah, to su daleki računi.

— Dakako, daleki! — odvrati čovuljak — dobro; Perica ti ne fali; pričekaj! — *Terno!* — Zbogom!

Djevojka slegnu ramenima, a čovuljak uputi se dalje. Na vrtnim vratima zaustavi se i viknu:

— Dakle zaistinu Maro? — Za Pericu?

— No bih — bih — bih! — viknu Mara ljutita mašući rukama.

— Dobro! — zamrmlja starac i dignuv tri prsta nastavi: — Vidiš! — *Terno!* — Gradac! — Mara i Perica! Amen, bog!

Polako klipsao čovuljak iza vrta preko ledine na cestu. Sred ceste skobi se »mladi gospodin« sa malim dječakom. Dječarac nije imao na sebi nego dugu platnenu košulju. Oko pasa mu bio uzan remen, a na debeloj žutoj glavi stajao mu širok šešir.

— Hvaljen Isus! — pozdravi mladić starca pogledav ga bistrim crnim okom.

— Navijeke hvaljen! — zamrmlja čovuljak dignuv batinu. — Stani, Nikice, malo! Reci mi, Nikice, znaš li moliti Očenaš?

— A bome znam — odvrati malić junački, sklopiv ruke straga.

— Pa daj da čujemo!

Malić skinu šešir te izmoli začas gospodnjevu molitvu pa doda: — No, je l' dobro?

— Jest, Nikice, dobro! — potapša ga čovuljak po rame-nu. — Baš kao da si iz knjige čitao. Na! — primetnu izva-div iz džepa žemljčku — evo ti kad tako dobro znaš, jedi, Nikice!

— Hvala! — zahvali se Nikica dubokim glasom i odleti bez traga sa žemljčkom.

Mladi gospodin dođe do niske kućarice stojeće kraj druma. Pod spletenim okvirom od gvozdene žice stajao na prozoru hljebac kruha. Tu bijaše pekar. Čovuljak se naga-nu pa, zaviriv u okance, zatrubi kroz nos:

— Dobro jutro bog daj, gospice!

Na vratima pekarnice pojavi se »gospica«, visoka, de-bela ženska sumornih očiju, nabubrena lica, kvrgasta nosa,

glatko počesljane tamne kose. Imala je duge zlatne nauhvice, a o vratu niz debela koralja. Odjevena crnom suknjom, bijelim zobunom bočila lakte pred štacunom pa će došljaka ovako pozdraviti:

— Da bog da dobro jutro, dušice moja, mladi gospodine moj! Pa kako ste spavali i jeste li šta lijepa sanjali?

— Spavao, gospice draga! — odgovorio čovuljak tužno, zataknuv drenovaču u zemlju — spavao kao batina, a to je baš ono zlo.

— Kako zlo, dušice draga?

— Ja nikad ne sanjam ništa kao da me je tko po glavi lupio, al noćas gore. Sanjao sam. —

— A da? Sanjali? Pa šta?

— Ludo i preludo. U snu sam jednu čizmu obuo, a drugu svukao. Kako egipatski sanovnik jasno kaže, znači čizme obuti dobro, a čizme svući zlo. Sad neka mi pame-tan čovjek kaže šta će ta konfuzija?

— Stavite, dušice draga, mladi gospodine, na Trst. Obući je broj 34, a svući 81, *ambo solo*. Ne fali, ne fali.

— Hm! *Bene!* Mislite, na Trst? — pogleda čovuljak pekaricu mudrim okom.

— Da, da, dušice draga! E! vidite, ja —, sklopi pekara-rica važno ruke — ja sam imala lijep san. Strašan vam vjetar puhao pak je srušio pčelinjak za kojim se je dvoje dragih cje-livalo. Vjetar ima broj 30, pčelinjak 44, a cjelivati 50 — baš lijepi brojevi, osobito 50, baš okrugli broj.

— Bome okrugli broj — kimnu čovuljak glavom — vi-dite kako ste sretni, vaša je glava puna lijepih numerica, a moja luda pamet prazna kao crna tabla pred kotarskim sudom. Lijepi ti vaši brojevi! Bi li smio, gospice, staviti i ja u kumpaniji dvije šestice?

— E, i drage volje, dušice draga, nijesam ja škrti baba. Al na Trst, Trst je sretniji. Naš nesretni lutrijaš ima samo budimsku lutriju, a danas je predzadnji dan. Nevolja. Tre-balo bi ići u Zagreb.

— Pa nek se poveze vaš dječko u Zagreb, ja ću platiti priliku.

— Dobro!

— Evo, gospice, dvije šestice za lutriju, a dvije forinte za priliku. Je l' dobro?

- Dobro, posve dobro.
- Pa šta drukčije nova, gospice draga? — zapita čovuljak.
- E, sve po starom u Breznici. Poreznikova kći udaje se za šumara Novotnoga. Bogzna kakva će to sreća biti.
- Bogzna — kimnu čovuljak. — Sreća je velika ciganica.
- A da, kad ste o ciganima govorili, cigani su na stupničkom sajmu našem kovaču konja ukrali.
- Zelenka ili vranca?
- Zelenka.
- Šteta, šteta — kimnu čovuljak — lijep konj. Vražji cigani.
- Pa da — dosjeti se pekarica — pomislite. Dorićeva Jaga udala se prošle nedjelje za opančara Andriju.
- Znam — potvrdi čovuljak.
- Šta znate? Ništa ne znate, dušice draga. Jaga udala se za Andriju. Andrija sebi kupio za svadbu u Zagrebu vezenu košulju. Veli se, kad žena uzme svadbenu košulju svoga muža pa sveže joj rukave i sakrije košulju u postelju, da je muž nikad rukom dirnuti neće. Pa čujte. Andrija u ponedjeljak pita za finu košulju. Nema je. Žena kanda ne zna. Muž misli da je Jaga izgubila, pa skoč', pa drž', pa — pa — batine. Eto vidite!
- A, a! Čudno! — zakimnu čovuljak glavom.
- Da zbilja! A vaše zdravlje, gospodine mladi?
- Hm! Zlo! Gledao sam u šoštara-koledara. Kažu kišu, želudac me boli.
- Da vam skuham kamilice, gospodine mladi?
- Kamilice? — opetova čovuljak hitro. Zatim izvadi iz džepa staklenku, ponese je prema suncu i doda smiješeći se:
- To je moja kamilica, prava trnulovica, svakog jutra dvije žličice. — I brzo stavi staklenku u džep.
- Već je htio da pođe, ali se ustavi.
- Kako ste rekli, gospice? 33, 44 i 50 na Trst. Jel'te?
- Da, da.
- Moram, moram još jedan *terno* pogoditi — stade čovuljak kamišem dokazivati. — Četrdeset godina igram u

lutriju i pogodio sam tri *terna*, a i četvrti *terno* moram, svakako moram.

— Pa zašto to? Već ste bome stari, mladi gospodine.

— Baš zato, baš zato, draga gospice; da, da, i kako star, nemam kad čekati. Četvrti *terno* mora biti.

— Ali zašto, zaboga, dušice draga? Hoćete li kuću graditi?

— Ludorija! Da prije umrem? Tko će pod stare dane kuću graditi?

— E?

— • E, e! — stade čovuljak silovito i glavom i drenovačom i kamišem mahati — nije to za mene. Znam da su mi kotači već rđavi i da sara skoro potrošio svoj dio smrtnoga života. Al za drugu glavu —

— Gle, gle! — uspriječi se debela pekarica radoznalo — što mi to govorite? Novine! Tajne! Da čujemo.

— Pa čujte. Prije jedno petnaest godina poslali me iz zagorske župe za kapelana na Odru. Ja, Zagorac, nijesam poznavao ni mačka, kamoli krštenu dušu. S mojim župnikom bilo je malo šta govoriti. Bijaše čovjek mladi od mene, al i slabiji. Grijali ga, zamatali, kadili cijeli dan; imao suhu bol. Na lijepu si se sreću namjerio, mišljah. Trebalo je po svoj župi obavljati službu božju, i pjevane i tihe mise, i ispovijedi i pričesti, i prodike i pokope — nu sve — sve. A meni je blizu šezdeset godina bilo. Idući jednom preko polja od bolesnika, koga sam pričestio bio, prehladio se ja. Morao sam gaziti vodu. Spopalo me i kruto me spopalo za kosti. Bacilo me u postelju. Lijepe sreće. I župniku i kapelanu duša na jeziku. Moradosmo pozvati fratra iz Zagreba u pomoć da nam stado ne bude bez pastira. Zvali za mene i doktora, bog mi prosti grijeh. Mene u kostima trgalo, a on mi dao hladne obloge na glavu i za svako uho pet pijavica. Medicine morao sam ispiti šest polićnih flaša; sve se u meni počelo burkati, a ja se suši i ruši da nemaš šta vidjeti, ja suh da nijesi ni sjene od mene vidio. To me je srdilo. Radije izruči bogu dušu, Jankice, reko sebi, nego da ti doktor staru glavu izmrcvari i zdrave moždane stavi na pipu. Kad je dakle moj doktor opet došao i vrlo se čudio da ja bez obloga i pijavica u postelji sjedim pušeći lulu i pijući vino, rekoh mu ni pet ni šest:

— Čast i poštenje vašoj mudrosti, gospodine doktore! Vi ste sigurno pročitali cijelu biblioteku, vi znate i recepte pisati, i žilu puštati, i roge stavljati *et caetera*. To je sve lijepo i hvale vrijedno. Ali narav je narav, i bog nije čovjeku stavio okna na prsa da doktor vidjeti može kako se pluća, srce, jetra, i kako se svi ti kotači čovječjega tijela zovu, vrte i gdje je može biti zapelo. Vi ste, gospodo doktori, lutrijaši, veliki lutrijaši. Nu to me moja luda pamet uči da neću dati rezati desnog kurjeg oka kad me lijevo uho zaboli. Zato ja vaših obloga i pijavica metati neću, zato sam sve medicinske boce bacio iz prozora, zato ću ja lulu pušiti, vino piti i meso jesti. Ako su moje gusle dogudile, neka bude božja volja. Ali vam se lijepo preporučujem, evo četiri škude za vaš trud i bog vam daj kod svakoga bolesnika bolju sreću negoli kod mene. Sluga pokorni!

Tako ja doktoru. Srdito se on nakašljao, nešto o magarcu mumljao, škude spustio u džep i, izišav iz sobe, silovito lupio vratima. *Bene*, rekoh, bar sam se te nevolje sretno riješio. Glava zdrava i želudac mi se oporavio od medicine, ali kosti — ali noge. Lazar, gospice, gotov Lazar. Ni maknuti s postelje. Jedne neđjelje poslije večernjice dođe mi u sobu Cilika, žena lugara Šogulića.

— Dobar dan, gospodine mladi.

— Da bog da, Ciliko. Što tebe nosi?

— Kako vaše zdravlje, gospodine mladi?

— Vidiš. Zlo, Ciliko, Sve mi kopa po kostima. Vrlo zlo!

— U kostima, velite?

— Da.

— E, zato sam i došla. Ako bude božje pomoći i Marijine pripomoći, skakat ćete kao vjeverica.

— Ne misli da sam bena. Kad se u staru jabuku zavuku crvi, zbogom i panj i grane.

— Vi ste kao kakva baba, da oprostite, gospodine mladi. Dok je krvi, dotle je i zdravlja, i kad se brava malko pokvari, popraviti će je bravar. Vi ste pošten gospodin i žao mi vaše stare glave; boli me da vas muka toliko trapi. Velim vam da sam došla da vam pomognem.

— Ti da mi pomogneš? Valjda kakvom-takvom coprijom? Hvala ti na dobroj volji, ali nema tu medicine kad nije ni mudrost gospodina doktora znala naći prave trave.

— Vidiš ti gospodina mladoga — rasrdila se Crnka — coprija? Jesam li vještica? Jeste li vidjeli da imam mjesto noge kopito? Ne radim li sve što mati crkva zapovijeda? Mudrost! Dakako, mudrost valja, al dobra je i prosta zdrava pamet. Kad su ljudi po šumama živjeli, nije bilo ni vražjega doktora, a opet je bilo medicine. Nećete vi biti prvi koga je Cila podigla s postelje. Pitajte špana iz Male Mlake, toga Lazara da ste vidjeli! Ležao na postelji kao posjećena stara vrba u grabi, a danas ulovio bi zeca trkimize za rep. Ja sam ga izliječila, ja; na, ovom svojom rukom kojom se krstim. Uvijek mi je, hvala i dika bogu, ruka sretna bila.

— E, pa daj što znaš — odgovorio sam Cili — ako ne pomogne, odmoći neće.

— Dobro! Ja ću vas »žučiti«. Staviti ću vam na nogu (trave žučnjaka. Noga će oteći. Ništa zato. Trava će vam izvući svu zlu krv i bol. A vi zdravi. Ja kriva.

Što rekla, to učinila. Žučila me. Noge mi otjecale, peklo me da sam sve pjevao od boli.

— Ništa zato! — reče Cila — nek peče, to je zdravo. Velim vam, posramit ćete vjevericu.

I zbilja. Za dva tjedna bio bih mogao zaigrati kolo. Ja, hvala bogu, zdrav kao dren.

— Na, Cilo — rekoh — evo ti dvije škude za tvoju dobrotu.

— Aja! gospodine mladi — odvrnu Cila — moja apoteka je jeftina, ne stoji ništa.

— Ne sramoti pameti, Cilo! Doktor mi nije znao pomoći pa sam mu dao četiri škude; valjda si ti dvije zaslužila kad si me izliječila.

— Krivi su vam računi, gospodine mladi — nasmija se Cila. — Doktoru se mora davati jerbo je doktor. Pa ih ima i pametnih, al taj vaš, mislim, nekako je brzo preskočio škole, jer sam čula da je prije šest godina brijao i žile rezao po Zagrebu. Nu ja ni groša. Ja to činim za božju ljubav. Ja ni groša.

— E, dobro — rekoh — kad nećeš, neka ti bude. Pa hvala ti! Ali taj moj dug zapisao je bog u svoju knjigu i bog mi je svjedok, ako bude prilike, vratiti ću to tebi i tvojoj djeci.

Rekao sam vam, gospice draga, da je Šogulić. Cilin muž, bio lugar. Teška služba, preteška. Vi znate kako naš svijet rado ide u kvar, znate da mu nije grijeh noću otpiliti hrastić ili bukvić. Uhvati ga, plijeni ga, zapalit će ti i krov. Zato su i lugari obično nevaljanci pa krađu i stišću oči kad drugi krađu. Ali Šogulić, jok! Oko kao lija, noge kao hrt, uši kao konj — srce pošteno, vrlo pošteno, u službi kao urica. Mamili ga, mitili ga, ali toga mita nema da Šogulića krene s pravoga puta. »Tko me hrani, toga služim, pošteno služim«, znao bi reći, »a ciganiti znači vragu služiti.« Dobro sam se s njim gledao, mnogu sam čašicu ispio pod njegovim krovom.

Jednog ljeta, bilo negdje oko Anina, kad je šuma gusta i zelena, počeli ljudi po šumama strahovito krasti. Po noći znali otpiliti hrastiće, da se ne čuje, tik do zemlje, i panj pokriti mahovinom i travom kao da tu nije nikad ni stabla bilo. Ali je to spetilo oštro oko Šogulićevo, jer je svako stabalce prebrojio bio. Tko to može biti? Domaći ljudi nijesu. Ako i koju grančicu otkrhnu, ako su i siloviti, opet takvi ciganijes. »Vidjet ćemo«, reče Šogulić. »Znat ću ja gdje je tim lisicama jama.« Jedne noći, kad nije bilo mjesečine, napuni lugar svoju dvocjevku, ne reče nikomu ništa pa put šume. Srio sam ga za selom kod križnoga drva.

— Kamo, Šoguliću? — zapitam.

— Pst, gospodine mladi! Idem tražiti lisicu koja nam hrastiće hara.

— Daj mira! — opomenuh ga — ne vidiš prsta pred nosom pa ideš loviti tate.

— To je baš dobro — nasmija se Šogulić. — Pustite vi mene. Al ne recite nikomu ništa, ni mojoj Cili. Laku noć! — Zatim skoči preko živice.

Zvao sam ga. Badava. Došav kući legnem u postelju. Već sam i drijemati stao, ali ujedanput pukne puška. Pa onda ništa. Potreslo me. Nije li to Šogulić? Ali puška pukla jedanput, a Šogulić je imao dvocjevku. Čudno. Da nije nesreće? Šta! Šogulić je pametna glava. Vidjet ćemo ujutro. Smirim se, zaspim.

Ujutro izidoh pred župni dvor. Začudih se. Tu je stajao čovjek pred kućom, ondje stajao čovjek. Kod zdenca stajalo nekoliko žena kimajući glavom, mašući rukama.

Sred sela namjerim se na Cilu. Išla je kao bez glave, blijeda lica, crvenih očiju kanda i nije spala, kanda je plakala. Nije imala na glavi ni poculice, već joj je jedna kita visjela niz rame, a druga niz leđa. Bila i bosa. Kod svakoga se zaustavila, svakoga ispitivala klimajući glavom, lomeći ruke. Došla i do mene.

— Šta je, za pet rana božjih, Cilo? — zapitah je.

— Andrija! — Gdje mi je Andrija? — odvrati pitanje drhtavim glasom.

— A kad je otišao od kuće?

— Sinoć. Cijele noći nije ga bilo kod doma.

— O kojoj uri?

— O devetoj.

— Vidio sam ga baš o devetoj uri.

— Gdje, zaboga? — uhvati me Cila za ruku.

— Kod križnog drva za selom. Išao u šumu.

— U šu — mu? — pogleda me Cila plaho držeći me svejednako za ruku. Zatim pusti ruku pa udri jecati: — Bože, bože! Šta će to biti? Pomozi mi, Marijo! Šta će to biti?

Mene je ujelo za srce. Da nije kakvo zlo? Kakva ono puška pukla? Bogzna. Podiglo se selo, podigla se i dva žandara pak prema šumi. Pridružim se i ja. Podalje od hrpe išla Cila sve klimajući glavom, sve jecajući: — Andrijo, gdje si? — Pomozi, majko božja! — Andrijo, o moj Andrijo, gdje si?

Dođosmo do šume. Nije trebalo dalje ići. Kraj staze stajao glogov grm, a pod grmom ležao Andrija — mrtav, i kraj njega dvocijevka. Jedna mu ruka stajala na srcu, a drugu zakopao bio u travu. Blijedo mu lice bilo namršteno.

— A joj! A joj! moj Andro! — sruši se Cila raširenim rukama na mrtvacu pa ga stala cjelivati i drmati: — A joj, ja tužna neboga, šta sam ti, bože, sagriješila te me toli teško karaš? A joj, Maro moja, dijete, gdje ti je desna ruka, gdje ti je otac?

— Da ti srce pukne! — zapenta čovuljak žmirkajući i, staviv lulu na pekaričin prozor, izvadi modar rubac da obriše suze.

— Otkinuli smo ženu od mrtvoga muža — nastavi čovuljak zapaliv snova lulu — pa da vidimo šta je. Ubili ga iz puške, straga, iz zasjede — ti — ti razbojnici. Morali ga uvrebat. Zrno mu ušlo straga kroz desna rebra baš u srce pa zbogom, jadni Andro! Dvocijevka bila još puna. Ubojice pobjegli. Lopovi! — udari čovuljak drenovačom u zemlju — lopovi, pomislite, pobjegli bez traga i glasa. Da su ih bar uhvatili, da su ih bar objesili. Al da! Odveli kojekakvih deset bitanga na varmeđu, tu su sjedili godinu dana, ali kad se vidjelo da nijedan nije onaj pravi, pustili sve na slobodu pa šta Cili od toga?

Čovuljku nekako klonula glava nalijevo. Ušuti. Debeli pekarica brisala bijelom keceljom suze pa će onda kanelanu:

— Šta ste to učinili pak mi to pripovijedali, vidite da mi ide kiša na oči. Uboga Cilo! Nu kad je to bilo? Toga se ni babija pamet u selu ne sjeća. Ali da, vidite, čudna historija, lijepih li numera! Gotov *kvaterno* na Trst! Nu, bog i duša, vi nijeste pri zdravoj pameti, gospodine mladi, te se kinite za preklanjski snijeg. Kako vas ne bi želudac bolio kad si burkate krv starim historijama?

— Hm — zamumlja čovuljak ošinuv okom pekaricu — lako meni za moj želudac, ali teško bilo siroti Cili. Stare historije, da. Ali me to peče. Odsijecite hrastu stablo, ostat će korijen, i stara tuga grabi čovjeka za srce. Cila kao da je poludjela. Kako i ne bi, zaboga? Mala kućica i krpica vrta, to joj je sve bilo. Kako se time hraniti? Imala je i kćer Maru; djevojčici bile dvije godine kad sam na Odru došao. Nije to šala! A ja rekoh Cili:

— Cilo, čuj me! Budi pri sebi. Božja je volja sveta. Ja ću Andriji postaviti lijep krst, zaslužio ga je. Ali sad je na meni red. Ti si me žučila, ti me izbavila, a ja se zagovorio da ću ti pomoći. Sirota si, pusti sad mene. Na ti ovo, možeš kupiti dvije kravice. Nije daleko do Zagreba. Muzi, prodavaj mlijeko u Zagrebu, bit će tebi i Mari dosta za silu. Pa se ne boj! Tvoja Mara moja briga. To neka čuje sveti bog!

Kupila kravice, živjelo se kako je bog dao. Dao sam i ja sirotinji od moga siromaštva. Ali, molim vas, gdje siješ

zob, neće ti rasti cekini. Prošla godina, Cila ginula. Nije bilo života bez Andrije. Prošle dvije godine, zakopasmo Cilu kraj Andrije. Kuću, vrt i kravice prodao sam, novce uložio u štedionicu, malu Maru dao sam u selo čestitoj ženi. Poslije me poslali za kapelana ovamo u Breznicu. Uzeo sam malu Maricu sobom, dao je Radički na hranu nek mi bude pod okom. Treba paziti na mlado bilje, treba. Ta vi znate, gospice draga, kakav je danas svijet.

— Znam, znam, budi bogu potuženo — kimnu pekarica važno.

— No, pa ajde — nastavi čovuljak zadovoljno — ide Mara naprijed, ide. Dao sam je školati. Umije čitati i pisati, umije plesti i vesti, umije kuhati i gospodariti. Dobra je, pametna je i pobožna — nu, fina djevojka. Recite da nije? — osovi čovuljak glavu.

— Jest, jest! — potvrdi pekarica.

— Sada služi u župnom dvoru, neka se bolje priuči gospodarstvu, neka zna kako treba kad bude svoja. Svoja! Vidite, to je ono. Osamnaest godina, molim vas, živa krv! Vrijeme je. No, vi to valjda znate?

— Kako ne bih znala? — potvrdi pekarica.

— Udati je! Za koga? Čime? Za koga bi lako bilo. Pero je siromah al poštena glava, pa se to dvoje lijepo slaže, kako vidim. Ali čime — čime? to je ona ciganska riječ. A ja moram, sveta mi je dužnost. Zato moram pogoditi četvrti *terno*. Star sam već, treba se žuriti. Igram na lutriju, igram, ali šta? Prije nego što sam došao na Odru, pogodio sam tri *terna*, ali sad kao da je nečista ruka pomiješala brojeve, ništa i opet ništa. To me boli, vrlo boli. Stavio sam na Gradac, da vidimo hoće li šta biti? Nije to za mene. Šta meni i treba, ali za mlade. Šta mislite, gospice draga, bi li doći moglo?

— A šta ste stavili?

— Osamnaest, sedam i četrdeset.

— Na Gradac?

— Da.

— E, nijesu baš loše numerice, samo sedmica je ciganski broj. Kad je stavim u Trst, ona iziđe u Budimu, a stavi mi li je na Budim, iziđe u Gracu.

— Da vidimo. Nemam druge želje na ovom svijetu nego priskrbiti sirotu Maru pak joj dati na taj teški put koju stotinu. Onda neka me slobodno zakopaju.

— Da bog da sreću! — • uzdahnu pekarica.

— Sada zbogom, gospice draga — mahnu čovuljak rukom staviv lulu u džep; — baš smo se zdravo nabrblijali. Sad moram u školu. Zbogom!

— Dobru zabavu! — kimnu pekarica — bude li kakvih novina, kažite mi. Sad idem da pošljem dječka u Zagreb.

Čovuljak bio se već udaljio za nekoliko koraka; ali na jedanput stade i, krenuv glavom, zapita:

— Kako ste rekli? 30, 44 i 51 u Trst?

— Pedeset, dušice draga, pedeset!

— A sedmica da je ciganski broj!

— Jest, ciganski!

— Hm! — zamumlja čovuljak i pođe prema školi.

II.

Janko Lugarić bijaše brezničkim kapelanom ili, kako narod kaže, »gospodinom mladim«. O njemu da vam pričam. Je l' pravo, nije li, ne znam. Ja mislim da je vrijedno. Ne bude li, vi suci, ja krivac, moj je grijeh.

»Gospodin mladi« rodio se godine 1800. u drvenoj se-ljačkoj kući blizu Krapinskih Toplica od roditelja! koliko-toliko imućnih. O prvim danima njegove mladosti niti znam niti hoću da vam što kažem. Janko je rastao bez obzira kao paprat u šumi, kao trnjina na živici. Šta ćete? Ta i sada drijema jadnomu puku hrvatskomu na mnogo duša, a tek onda, u ono tamno i burno doba, prije pol i više vijeka! Dječak rastao pomalo ali se jačio van reda; koliko je malešan bio, smogao je golima rukama usred srijede prelomiti jak kolac. Valjalo je promišljati šta li će od Janka biti. Sprvine mislilo se samo o plugu i brani, ah kum Jan-kičin, pošten čizmar, reče njegovu ocu:

— Pustite plug i branu. Imate te dječurlije dosta pod krovom, pa neka to sije i ore kad bude vrijeme. Ima i dru-ge poštene hrane po svijetu. Tu vam je, na primjer, čizma-

rija. Gledajte mene, jesam li gladan ili žedan? Imam, hvala bogu, o Čemu živjeti, a sve je to šilo priskrbilo! Janko je najstariji. Janko je moje kumče, dajte ga meni u školu. Neka bude čizmar.

— E, kad je tako, neka bude čizmar! — potvrdi Jankov otac.

Janko preselio se kumu u nauku. Nije ga ni pitalo, a i njemu je bilo svejedno. Svijeta nije bio vidio van Krapinu, niti je slutio da u čovjeka slobodne volje ima. Bijaše miran, dobroćudan, pa je tako sjedio koju godinicu na tro-nošcu svoga kuma pred staklenom krugljom.

Sve je to glatko išlo do njegove petnaeste godine. Kumu nije trebalo držati kalfe, nije 'trebalo ići po sajmovima, sve je to Janko mudro obavijao. Kum se ga nije mogao dosta nahvaliti, pače je govorio da će ga osloboditi pred slavnim krapinskim cehom.

U ljetu o Alojzijeveu je sajam u Zlataru. Kum nešto pobolijevao, a kumici bilo teško ostaviti gospodarstvo, bila je i vrlo debela. E, pa neka ide Janko na sajam.

Skupio Janko robu, zapregao konje, pa u Zlatar na sajam. Kako su onda zagorski putevi bili vrlo neravni, puni mlaka, jama i više toga, nije baš Janko išao kao strijela, već onako korak po korak da se konji ne usope.

Na pol puta od Toplica do Zlatara stajaše za ono doba kraj ceste podno brijega kućarica. Tu bijaše krčma i kovačnica. Ovamo se svratio Janko da nahrani konje, jer je trebalo prevaliti dobar komad puta, a sunce silno naginjalo na zapad. Nu ujedanput počеше iza brdina rasti crni oblaci, rasli sve više i više i kao da će se nebo prosuti na zemlju, udri tuča pa vjetar pa kiša.

— Moj dragi! — reče kovač virnuv iz okna — danas od Zlatara ne bude ništa. Valja tu prenoćiti.

Janka je to vrlo srdilo. Ali kakva hasna? Sve bi pošlo po zlu. Ne znajući šta, sjeo u kovačnici na panj, stisnuo šake i buljio u Živi plamen ognjišta. Buljio Janko i brojio crvene iskrice Štono vrcahu od ognjišta.

Ujedanput manu ispred plamena djevojka. Crvena rumen zadrhta sred mračne kovačnice na punom, zdravom licu, u crnim golubinjim očima, na sjajnim plavim uvojcima mladice.

Janko se potrese. Spustiv ruke, glednu djevojku ukočenim okom. Htjede da koju rekne, ali se riječ nije dala iz grla. Djevojka nesta.

— Čija je ta djevojka? — zapita kovačkog dječaka.

— Veronika, našega majstora kći.

— Veronika? — kimnu Janko glavom — a koliko joj ima godina?

— Četrnaest bilo o Blaževu.

Janko ušuti. Sve je nešto gutao, sve rukom išao preko čela, sve popravljao ovrtnjak. Napokon stisnu šake, skoči na noge i pode u sobu. Tu sjedaše garavi majstor sa kćerju i družinom za večerom.

— Gospodaru! Što sam dužan? Da platim.

— No, no! Nije sile. Vrijeme je sutra kad krenete na put. Sjednite k nama.

— Hvala ~ odvrati Janko — sit sam vam i presit.

— Nijeste ništa založili.

— Sit sam. Da platim. Idem večeras.

— Večeras! Po tom vremenu? Pomozi, bože!

— Večeras.

— Ta doći ćete dosta rano na sajam.

— Ne idem na sajam, idem kući.

— U Toplice? — pogleda ga kovač bijelo pustiv žlicu rta tanjur.

— K svomu ocu. Moram. A] ću se skoro vratiti.

— Po sajmu?

— Po sajmu! Sto se me tiče sajam? Moj račun.

Kovač zbroji što je bilo, Janko stavi četiri bakrena groša na sto! pa se oprosti.

— Zbogom, gospodaru! Laku noć, Veroniko! Dok se vidimo!

U jedan hip nestalo ga iz sobe. Klimajući glavom primijeti kovač:

— Taj je dječko poludio.

Janko krenu natrag — put svojega doma. Kiša curila kao iz kabla, vjetar hujio gorom, a noć tamna kao u rogu. Janko tjerao konje kao pomaman. Ispod kopita pljuskala konjima voda, sijeno se bilo napilo kišnice, Janko sjedio u mlaki, a sa kose cijedile mu se guste kaplje; ali on ne mari

već tjera kao vrag uzbrdo, nizbrdo, šumom, selom. Ne vidi ništa. Svijetla okanca seoskih kuća letjela mimo njega kao krijesnice, psi lajali nemilo, vjetar zavijao kao ranjena zvijer i zbacio mu šešir s glave. Ali on ne vidi ništa, ne čuje ništa, ne čuti ništa. I dođe u svoje selo, pred svoju kuću. Čudo te nije skrhao vrat. Skočiv s kola baci konjima vodice na leđa i lupnu silovito na kućna vrata.

— Tko je božji? — ozva se iznutra glas, očev glas.

— Ja — Janko! — otvori, oče! — istisnu mladić bez daha.

Iz kuće sinu svjetlo, vrata zaškrinuše. Janko ude. Napol obučen, drijeman, dignu otac luč da vidi što je.

— Za rane božje! Janko! prepa se otac videći pred sobom sina gologlava, mokra, mrljava.

— Ja! — odvrati Janko brzo.

— I nijesi na sajmu? Pa što ćeš ovdje?

Uto pridignu se na postelji i mati tarući rukama oči.

— Ne pitaj, oče. Čuj me.

— Šta je? — šta je? Je l' kakovo zlo?

— Dobro je.

— Govori.

— Ženim se.

— Ti? — problijedi starac od straha.

— Šta? — zapita s postelje mati.

— Ženim se.

— Jesi li poludio? Jesi li pijan?

— Trijezan, pametan. Ženim se. Uzet ću Veroniku, kćer kovača kraj ceste.

— Dječāče! — reče otac kroz jar zataknuv luč za zid — jesam li tvoja bena? Ti, takav golobradac. Zeniti se? Pa na što?

— To bog zna, ali moram, moram. Vidio sam je. Nijesam mogao dalje. Tjeralo me natrag, da ti kažem da se ženim.

Otac skoči da posegne za mlatom u kutu, ali navali mati da ne bude zla.

— Za milog boga, nemoj! — zaklinjala mati muža, blijeda i dršćući kao šiba — ako je lud, tvoja je krv, a ludost je nesreća al nije grijeh.

— Pusti me, ženo, pusti me da tomu zlosinu zdrobim kosti. Zla krv je u njemu uskipjela, nečisti ga je duh spojao — reče stari Lugarić kroz gnjev, da su mu usnice igrale.

Janko je uto stajao nijem, prikovan kao kamen, buljeći u zemlju prekrštenih ruku.

— Ta slušaj ga barem, oče — odvrati mati plahim okom svrnuv na sina — da čujemo kako je to bilo, da se snađe mo i nesretno dijete dozovemo pameti.

Otac, sjednuv na klupu, spusti glavu na stisnute pesnice; mati blijeda, plaha, naslonila se na zid.

— Govori! — istisnu otac srdito.

— Reci pravo i zdravo kako ti je to došlo! — opomenu ga mati bojažljivo.

Janko slegnu ramenima.

— E, majko moja! Kako je došlo! Za to se i ja pitam. Onako — kao grom s neba. Znam li ja? Podoh na sajam. Kod kovača nahranim konje. Došla godina. Nijesam smio dalje. Sjedio sam u kovačnici da gledam plamen. Mislio nijesam baš ništa. Na plamenu pokaže se djevojka, mlada i lijepa, joj! lijepa, mamo, kao anđeo božji! —

— Pa?

— Pa mi se zamaglilo i glava zbogom!

— A djevojka? — zapita majka.

— Bijaše Veronika, kovačeva kći.

— A ti?

— Ja skočim, isplatim račun i evo me k vama.

— I nijesi ništa Veroniki rekao?

— A ja! Kako i bi?

— Ni kovaču?

— Ni njemu.

— I ženiti se hoćeš? — nastavi majka u čudu.

— Dakako — potvrdi Janko — bog mi je svjedok!

— Ne dozivaj ime boga! — lupi stari Lugarić šakom u stol. — Misliš li, usijana glavo, da bog tvoje ludorije čuje? Dat ću ja tebi ženidbu. Odmah ćeš na sajam.

— Ne mogu — odgovori mirno Janko.

— Moraš, velim ti! — kriknu otac.

— Režite me, zdrobite me, ne mogu. Tako je — nastavi Janko mirno.

Starac skoči; dršćući od ljutosti dignu stisnute šake.

— Ispred očiju, sramoto mojega imena! — kriknu muklo — ispred očiju da te ne vidim, da ne griješim duše tvojom krv! —

— Idi, odmah idi iz kuće! — navali majka i gurnu sina bojažljivo iz sobe.

Drugog jutra nađoše konje u staji, kola sa robom pod sušom. Janku ni traga ni glasa. Kum došao pitati kakva je to u noći halabuka bila, pa kad je razumio kako se Janku miješa, sve od prepasti glavinjao pa zatim išao brojiti robu, a kumica, prekrstiv se tri puta, reče:

— Opčuvaj nas bog bolesti i svakoga zla.

Pitalo se amo, pitalo tamo na koju da je stranu bijes Janka zanio — ali ni sluha.

— Bože, bože! — naricala majka tarući pregačom guste suze — a što sam ga jadna rodila te se tako navrnio na zlo? Da bi bar znala koji taj svoj grijeh, rad koga mi je poslao dobri bog toliku pokoru!

— Muč', majko — reče stari Lugarić mirnije — ne pitaj gospodina boga! Ogladnjat će ljudi dječak, doći će, pa ženidba zbogom! Al da bude toj komediji kraj pokvarit ću mu račun.

To rekavši, zapregnu stari Lugarić konje, sjednu na kola i pojuri put Zlatara. Nedaleko od sela tik ceste redaju se ovisoki brežuljci. Za ono vrijeme pokrivala ih gusta hrastova šuma. Čim su Lugarićeva kola zaražila cestom, pomoli se iz gustine šumske lice blijedo, omrljano — lice Jankovo. Časak zirnu na cestu, ali opaziv oca, skuči se opet. Poslije čuo se šušanj lišća kao kad lisica juri šumom — ništa više.

Za nekoliko ura povrati se stari Lugarić kući. Bijaše vedar, veseo.

— Nu, što si obavio? — zapita ga žena plaho.

— Dobro, hvala bogu, dobro! — lupnu se stari Lugarić debelim prstima po trbuhu. — Išao sam kovaču, kazao mu sve. Taj ti je bijelo gledao, od čuda mu palo kladivo iz ruku. »Ta je l' taj — ? A, vidiš kakva budalaština takvu dječaku u moždanim raste. I koji ga bijes tentao? Al se vi, kume Lugariću, ne bojte! Moja se Vera ionako buduće nedjelje udaje u Stubicu. To će biti dječaku medicina kao da si ga, mrzлом vodom polio. Sve će dobro biti, sve. A

Veri neću ništa da kažem. I čemu? Ostanite kod nas na objedu pa onda idite mirne duše kući.« Tako mi je govorio kovač, i vidiš da će, hvala budi bogu, sve na dobro izići.

— Hvala bogu! — šapnu žalostivo majka — samo da mi je dijete već u kući.

Ali prošao dan, prošla dva, prošla i tri dana — o Janku ni uha ni sluha. Majka tiho kraj peći plakala, ali joj muž govorio:

— šta plaćeš? Šuti! Doći će.

Nu ne dođe. Sad već i starca hvatala briga. Šuteći obilazio po kući, šuteći češao se za uhom. Bogzna nije li kakvo zlo?

Četvrtog dana dotura se debela kumica bez sape u kuću, pa staviv ruku na prsa spusti se silovito na klupu.

— Hvaljen bog! Hvaljen bog, kumice draga! — reče Lugarički. — Ah, kakva su to vremena! Kakva je to mladjež. Ah! — uzdahnu klimajući glavom — mal' da nijesam dušu pustila! Znamo gdje je — znamo — no, taj vaš ludak — taj vaš Janko!

— Gdje, zaboga? — uhvati je Lugarička za ruku.

— Pustite me! Pustite da vam sve nasitno kažem. Strašno, strašno! Znete li što je vuk ili medvjed, ili, bože prosti mi grijeh, kosmati vukodlak? To vam je vaše nesretno dijete — udari kuma u plač i nastavi: — Dajte mi čašicu šljivovice da okrijepim dušu. Čisto mi se koža ježi.

— Ali govorite, zaboga! — zaklinjaše je majka podav joj čašicu šljivovice.

— Da, da! Naši su ga pastiri vidjeli. Gore na glavici u Crnom lugu sjedi kuštrav, mrk, sjedi na hrastovu panju, zvijera preda se u zemlju kao da je očima iskopati želi, sjedi kao panj na panju. Pomozi, bože i sveta Marijo! I rekoše pastiri da su išli bliže i zvali ga imenom, a on da je digao glavu pa se otresnuo na njih: »Dajte mi kruha!«, pa kad su mu dali što je koji u torbi imao, Janko skoč' — no, kao nijema zvijer, pa bjež' u šumu bez traga. Strašno! Pomozi nam, sveta Barbaro! Sad znate, a ja idem; zbogom, kumice draga! Vidite, kakva su to dandanas djeca. Al toga nije kod mene naučio; bio bi ga moj stari remenom. To je već u krvi. Imali ste ga bolje čuvati, imao je

bolje paziti na prodiku. Radite šta znate! Zbogom! Zbogom!

I polagano otklipsala jezičava kuma, a jednoj majci kao da su tri oštra noža u srcu sjedila.

Bila nedjelja, vedra, lijepa nedjelja. Mlado sunce igralo veselo po zelenom granju, zelene livade bile zelene od kaplje jutrošnice; bijeli leptir nestašno skakutao zrakom, ne sluteći da će ga strelovita lasta letimice ugrabiti. Po niskim brežuljcima nihalo se valovlje guste zelene kuruze, a iz preplete- ne vinove loze virile sjedoglave klijeti. Bregovljem čulo se jutarnje zvonce i sa ove i sa one strane, a bijelo odjevene snaše hitile bosonoge u crkvu noseći u ruci svoje sjajno osvijetlane čizme.

U kovačevoj krčmi kraj ceste bilo žurbe i krike i vike, bilo pozdrava, bilo i grdnje. Sve se komešalo kao da je na samu nedjelju sajam. Ali bijaše svadba, Verina svadba. Zuri se družina amo i tamo. To vari, to peče, to toči — sve na jagmu. Sad na će se mladi povratiti iz crkve — ruke poslu!

Na brijegu nad krčmom stoji napol isječena šuma. Sred krčevine ostao jedan jedini hrast. Pod njim sjedi čovjek — što li? Odrpan je, blijed, kudrav je. Kosa mu pala na čelo, koljenima podbočio lakte, laktima glavu. Vjetar mu razgalio prsi, a na vlasima mu sijeva jutarnja rosa. Mirno sjedi kao kamen, sjedio je možebit cijelu noć. Očima pilji u crkvu stojeću podalje na ovisoku brežuljku.

Eto svatova iz crkve! Prah se vije cestom, kola za kolima lete, gusle ciliču, svatovi ijuču, na klobucima se zeleni ružmarin. Na prvim kolima sjedila Vera. Sva se žari, Oko glave lepršaju mladoj crvene svilene vrpce, na tjemenu treperi joj srebrna kruna, a u ruci joj žuta naranča. Ej, Vero! Sretna li, Vero!

Eto svatova pred kućom. Čovjek na brijegu se trznu. Munja ga je, reć bi, dirnula. Živa rumen prosula se licem, ali učas problijedi. Nu oči, oči igrale sred toga ružnoga lica kao dva živa ugljena.

Šta mu je? Ta svatovi su. Da, svatovska kola jure preko njegova srca.

Svatovi ijuču! Da, ali svaki ijuk prokletstvo je njegovu srcu.

Sad su u kući. Čovjek nagnu glavu da bolje čuje.

Čuj kako gusle veselo zvone, sad puno, sad tanko, sad brzo, sad lagano! Čuje ih on, ali svako je gudalo nož koji reže njegovo srce.

Čuj kako veselo zvekeću, kako kucaju čaše; čuje ih on, ali sa svakom čašom puca i njegovo srce.

Čuj kako kliču grlati gosti: — Bog poživio mlade!

Čuje ih on, a čelo mu pade na koljena. Visoko se uspelo sunce i upire žarke zrake u lubanju jadnika, ali on sjedi kao kamen; pada sunce na zapad sve dublje i dublje tonući u žarku večernju rumen, ah čovjek sjedi kao kamen.

I zapalo sunce. Lagano gine ispred ljudskoga oka i šuma i livada i crkva i selo; sve crno i tiho u šir svijeta. Noć je. A čovjek sjedi kao kamen. Ujedanput se strese. Probudi ga noćna rosa. Pogleda preda se. Gora i dolina, sve crno, samo gdjegdje dršće iz daleka okna seoske kolibe crvena iskra. Ali nebo je vedro. Na blijedom obzorju previja se oštra kosa crnoga gorja. Nad gorom lebdi sred vedrine dugačak, taman oblak obrubljen zlatom. Oblak leti dalje kao orijaška ptica, a iza njega pomoli se sjajni mjesec.

Čovjek gleda, čovjek sluša. Sve je tiho. Odoše svatovi. I opet dignu čovjek svoje blijedo, ružno lice uvis, a o mješecini zasinuše dvije debele suze.

Drugog jutra uđe pastir u Lugarićkinu kuću pa joj prišapnu:

— Iziđite, kumo! Pred vratima stoji Janko.

Stara izleti napolje. Mal' da se ne sruši. Kakav li joj bijaše sin! Kanda su utopljenika izvadili iz vode.

— Majko, pitaj oca smijem li k njemu. Al bez krike, bez straha, na dobru riječ! Draga majko, pitaj ga odmah!

Stara uđe u kuću pa se povrati začas.

— Idi slobodno! — zajeca stara.

Janko stane pred mrkog oca.

— Uvrijedio sam vas, oče! Oprostite mi! Bog mi je svjedok, nije pri tom zle misli bilo. Srce mi je prejako. Sinoć izgubio sam Veru. Dobro. Budi božja volja. Nije mi bila suđena. Ali ovdje ne mogu ostati. Poludio bih, na moju dušu, bih. Ne srdite se. Hoću da budem pošten čovjek, druge ljubiti ne mogu. Nijeste htjeli da budem svoj. Dobro. Pustite me da budem božji — da budem pop!

Starac se namrgodi, majka pokrila lice rukama.

— Idi — odvrati starac gledajući na stran — od mene ti prosto. Budi pošten. Majko, pripravi što treba. Sutra kreni u Zagreb.

Drugog dana išao Janko, noseći na plećima svežanj, put Zagreba.

III

Od čizmarije do kapelanije! Težak put, dugačak put. Nije to šala svući starog čovjeka, a obući novog čovjeka, kako sv. Pavao veli. Dvanaest punih godina, nije to šala. Ali u Janka bijahu gvozdene mišice, bijaše i gvozdена volja otkako ga je lijepa kovačevica nehotice bila bacila u svijet. Osam punih godina posluživao fratre u zagrebačkom samostanu, motajući uz to staru ježovitsku gramatiku, četiri godine probavio među zidinama »crne škole« prebirući svete oce. Muka, velika muka jer je Janku i glava od tvrda gvožđa bila. Jeste li kada vidjeli klesara gdje sjedi kraj ceste i tankim dlijetom dubi škulju u ogroman kamen sve malo-pomalo? Takav bijaše Janko.

Često, dok su mu drugovi skakali po zelenom vrtlju sjemeništa, znao je malie sjediti sam u svojoj izbici za stolom. Pred njim stajaše starinska knjižurina od žuta papira, žutom kožom vezana — Gregor, *Origines*, Ivan Zlatoust, Jerolim ili šta takva. Janko buljio i buljio u taj žuti papir, u žuta blijeda pismena. Često bi mu se smrklo lice, često bi mladi bogoslov stisnuo usne ili žmirnuo očima — a zatim prošao rukom preko čela da vidi koliko da je svete vode ostalo u njegovu rešetu. Malo. Uzdahnuv, uhvatio se Janko objema rukama za glavu pa stiskao šakama glavu, stiskao nemilo, da vidi je l' zbilja toli tvrda. Tvrda kao kamen. Ali sveti oci i pisana bogoslovija još kojekako — nu židovska gramatika! Od te ga ponajviše boljela glava. Hebrejska pismena bijahu mu tvrda, opora.

— Ta Andro! reci mi po duši, je l' te židovske klinge skovao kovač te su toli tvrdi — upita jednom druga — meni ne idu nikako u glavu.

— Kako komu — odgovori Andro — da nije možebit »*defectus capitoli*«?

Ljuto li se s te bodljike razljutio Janko. Stisnuv oči i usne, odsiječe drugu kroz zube:

— Ako je moja glava slamom pokrita, tvoja je daskama zabita. *Ergo taceas, asine!*

I Janko turi hebrejsku gramatiku u džep. Sišav u samotni vrt, popeo se kratkonogi svetac na gusto, granato stablo. Sjedeći na jakoj grani, zaklonjen zelenim lišćem, prebirao Janko glavurdajući židovsku slovniciu i mjesto šuškanja proljetnog vjetrića mogao si čuti otajstveno šaputanje - *Alef, Beth, Gimel, Deth!*

Glava je, reć bi, Janku pod vedrim nebom vedrija bila pa je tu, kako sam reče, »lako pukao židovske klince«. Nu svako svjetlo daje sjenu, svaka prilika ima svoju nepriliku. Dok je on polagano »spravljao pod svoj krov« starojevrejsku mudriju, cvrkutali mu nad glavom vrapci nemilice. Janku je to vrlo neugodno bilo. Opazio je naime da se jezik tih bezočnih cvrkutalaca ne samo silno razlikuje od narječja proroka Ilije i Jeremije, da je dapače velikom zaprekom tajnomu mozganju mladog bogoslova. Tako zamrzi i na vrapce i na staru židovštinu i ne jedanput znao je reći:

— Da nije gospodin bog stvorio vrapca, znao bih ja vrlo dobro govoriti sa kraljem Davidom — da je jošte živ, dakako!

Bez strasti i slasti proticala Janku ljeta u »crnoj školi«. Mučni put njegove nauke bijaše kao duga, dugačka cesta kojoj na kraju vidiš seoski crkveni toranj. Drugovi bijahu mu svi prijatelji, a ne prijatelji, štono se veli, ravni, već onako od milosrđa, jer nije nikomu od njih nakraj pameti bilo dirnuti u malića koji je imao i kratke noge i kratku pamet.

Ništa dakle nije mutilo njegova mira. Ali jest, nešto je ipak silno uzdrimalo Jankove živce, silnije nego sveti oci, negoli židovska gramatika. Povod toj buri bijaše kazališna predstava.

Biskup, ljubljani biskup Maksimilijan Vrhovac, slavio je svoj imendan. Kako da ga i ne slave njegova djeca, »crni đaci«? Divno li bijaše nakićena uoči slave dvorana sjemeništa zagrebačkoga. U kolo naokolo razvijali se po zidovima zeleni vijenci. U srijedi na zidu stajao je slika vrijednog hrvatskog biskupa, a pod njim dizao se stari rimski žrtvenik od dasaka na kojem je buktio plamen, znak žive ljubavi. Već sjedahu na

mekanim stolicima i drvenim klupama glavom biskup i druga svijetla i slavna gospoda. Sad na će početi slava. Skladan slavo-
spjev »crnih đaka« pozdravi biskupa. Za pjesmom slijedila predstava. Iziđe velikaš, vojnik, građanin, sudac, pop, slobodnjak, kmet — sve mladi bogoslovi pod krinkom. Svi se poređali kraj žrtvenika, svaki od njih govorio zanosite stihove latinske u slavu sijedog pastira, svaki slavio plemenito srce, silni um i čelik-dušu biskupa Maksimilijana. Najzad dođe i kratkoniogi Janko — pod slikom djeteta. Premda je već svršavao dvanaestu školu, premda se Janko već dvije godine brijaio, ipak je morao prikazati malog dječarca.

— Djeca su malena — rekoše mu drugovi — u tebe su, Janko, kratke noge, ti si najmanji izmed nas, moraš dakle prikazati dječarca.

Navukoše mu frak svijetle modre masti, crven prsluk, crne kratke hlače i bijele čarape pa da tako slavi biskupa u ime nejake mladeži.

Janku klonula glava. Pogledav modri frak, stisnu oči i usne, stisnu šake te se izvuče na kratkim nogama pred biskupa. Pred očima mu se maglilo od straha i kihavice, debeli znoj curio s njegova čela i, stisnuv veliku glavu u visoki zavratnjak fraka, stao se Janko biskupu klanjati do crne zemlje kao čovjek koji teškom mukom iz zdenca vodu vuče.

— *Excellentissime!* — zamuca Janko i kihnu pri tom silovito.

— *Excellentissime!* — kihnu Janko drugi put i stavi šaku na srce.

— *Bene! Bene!* — nasmija se biskup i cijela družina. — Dobro, moje dijete, posve dobro — potapša Vrhovac Janka po ramenu — ni jedan od tvojih drugova nije svoje uloge toli naravno prikazao kao što ti.

Premda su neki dosta ujedljivi drugovi tvrdili da je riječ biskupova bila pjesnička slika koju »ironijom« zovemo, to se je Janko nemalo ponosio Vrhovčevom hvalom, da, on je svoj poklon u modrom fraku smatrao najslavnijim činom svoga života.

Godine 1827. bude Janko božjim čovjekom, bude kape-
lanom u nekoj malenoj zagorskoj župi. Putem onamo svrati se svojoj kući, k materi. Starica plakala od radosti.

Idući jednom kraj potoka sa mladim kapelanom, zapita ga majka:

— Nu, jesi li kada mislio o Veri?

Janko dignu kamečak, pusti ga u vodu i reče majci:

— Vidiš, majko! To ti je meni Vera.

— Amen, sinko moj! — pogladi ga majka.

Janko kapelanovao do svoje smrti, kapelanovao mal'ne pedeset godina dana, što je svakako veliko čudo u našem vijeku gdje se čovjek uz malo sreće, ma i ne bilo puno pameti, do velikoga gospodstva popeti može. Nu Janko nije nikad čeznuo za svjetskom slavom ni za debelom župom, i makar ne bio velik filozof, mahnulo bi rukom veleći: — Prah i pepeo jesi i bit ćeš — kad mu je tko spomenuo da je ovaj ili onaj dosta nepoznati čovjek pred svijetom stekao veliku slavu.

Kad nijesi drzovit, kad nijesi bezočan pa se stisneš u svoj kut, biva s tobom što se je i s Jankom zbivalo. Kroz pol vijeka gotovo letio taj kratkonogi kapelančić kao lopta od jedne do druge župe velike biskupije zagrebačke, iz Zagorja u Primorje, iz Moslavine u Pokupsko, iz podravske Vojne krajine u Posavinu. Ne bijaše Janko svadljicac ili ćudljivac, nijesu ga zato bacali amo i tamo; bijaše dapače miran, pa kad ga je što peklo, zažmurio bi samo očima, zažvaknuo ustima i ništa više. Zato ga se i nije nitko bojao, zato su ga turali amo i tamo bez obzira, da drugima mjesta bude. Zadnji međaš samrtnog mu bivanja bijaše Breznica, tu je probavio trinaest godina kao kapelan u miru, tu sam se i ja s njim upoznao.

Jednom u proljeće dobih poštom posjetnicu brezničkog župnika neka mu dođem buduće nedjelje na objed, jer da će jedan njegov znanac mladu misu služiti. I zbilja pođoh u Breznicu. U klimavom župnom dvoru bila se skupila sila gosti: starih župnika, mladih kapelana, kotarskih birokrata, dugobrade vlastele, nabubrenih seoskih ljepotica i vrlo afektiranih gospođa pod ogromnim šinjom. Klanjao sam se nalijevo i nadesno, ispio čašicu šljivovice ponudio sucu američku smotku, dignuo vlastelinki nekoj vezeni rubac što mi je pao bio pred noge, govorio o njemačkom ratu, o hrvatskom pjesništvu, o jučerašnjem mrazu, o saborskim izborima i o budućem vinu — nu, o svemu u jedan dušak, kako to već kod nas na selu biva kad se skupi poveće društvo.

Sred vreve gosti spetih čovuljka koji je ruke u džepove zakopao bio. Kako mi se to lice činjaše vrlo neobično, uhvati mi se oko na čovuljku pa ga ne skinuh s njega za cijelog mi boravka u Breznici. Maličak vrtio se među vijencem seoskih krasotica, skačući sad amo sad tamo, da ne pogazi velikom nogom crni svileni rep milostive sudinje ili da se ukloni s puta debeloj vlastelinki. Na licu mu nagrešpanu javljao se — kako naši pjesnici vele — neki »sladogorki« osmijeh, neki otajstveni strah, nalik strahu životinje kad zabludi u tuđe jato ili dvorište. Gospođe su malo marile za tu malu zabludjelu ovcu, ali se maličak gospođama svedjednako i po sto puta klanjao i klanjajući se kroz ostanke zubi svojih šaputao:

— *Kiiss die Hande!* — A to je i sve bilo što je malić ugrabio bio od velike germanske kulture.

Baš sam čevrljao sa nekom vragolastom plavkom, vlasteoskom to kćerkom iz Posavine, kad je kratkonogi malić debelim petama među dugim haljinama gospođa, reć bi, me-nuet igrao.

— Znam — reče mi rudokosa gospođica, skupiv pune, rumene usnice i dignuv svoj tupi nosić — znam da slabo marite za nas seoske ružice i da je samo zagrebačka »Dvorana« vaš raj.

— Oprostite, gospođice — odgovorih — ja nalazim raj u prirodi, a prirodu ćeš badava tražiti na ulaštenom parketu.

— Fraza! Udvarna fraza! — nasmija se plavka kroz bijele zubiće. — Vi, moj gospodine, pišete i knjige pa zato imate i punu torbicu takvih bombona. Ali rado bih slušala vašu kritiku o nama, seoskim siroticama, kad se povratite u grad. Evo moje glave da ovdje ne nalazite ništa vrijedna vašemu oku!

— Hvala bogu! — nasmijah se — te je vaša zlatokosa glavica moja. Baš mi je oko zapelo na nečemu čime mi se vrlo zabavlja.

— Da čujemo! — nagnu plavka radoznalo glavicu.

— Molim vas, recite mi, tko li je onaj mali nagrešpani čovuljak štono se bojažljivo vije u vrtlogu lijepih gospođa.

Zažariv se, stisnu plavka usne, i oči joj planuše poput munje.

— Hvala za tu ironiju — odvratila mala ujedljivo — nu posve mi je pravo. Dakle stari naš kapelančić, slavni lutrijaš,

je najinteresantnija glava što je ovdje nađoste? Još vam jednom hvala na lijepom nauku.

— Ironija? Oprostite; dosjetljivija ste od moje namisli. Šta bi vrijedio dan bez noći, šta li svjetlo bez sjene? Ja gledam i jedno i drugo; i samo po tom kontrastu je svjetlo ljepše, dragocjenije. Gledajući vašu ljepotu, morao sam brže potražiti nelijep kontrast da vašu krasotu pravo omjeriti uzmožem — a taj kontrast je kapelančić.

— Eto vaših bombona! — strese plavka zlatne uvojke — s vama ne može čovjek izići nakraj. Nu želite li da vas momu »kontrastu« predstavim?

— Molim vas za to, gospođice.

— Dobro. Nu molim vas, recite mi prije, kako vam je oko na kapelanu zapelo kraj toliko inih gosti?

— Slučajno, nehotice. Možebit ima neki nutarnji razlog tomu što ga za sada protumačiti ne znam. Nu svakako je to slika neobična, neskladna. Ta debela glava, te kratke noge, to nespretno ugibanje, klanjanje — sve je to toli neskladna cjelina da te nekako zabušiti mora.

— Istina je — reče mala.

— I vjerujte mi, vanredni nesklad uvrijedit će naše oko na prvi mig, skladnoj pak slici dovinut će se oko tek pomalo.

— To je sve istina — nastavi plavka — al vjerujte mi da je naš kapelan neobičan čovjek. Nije samo zbog lika već i zbog srca, zbog duše. Nikad jošte ne vidjah takva srca, takve čudi. Poznato mi je koješta iz njegove mladosti. U kući mogega strica, vlastelina u Posavini, govorilo se mnogo o tom čovjeku. Stric ga poznaje odavna pa nam je čudnih pričica o njem kazivao.

— Ako vam nije dosadno, gospođice, molim vas lijepo neka mi vaša lijepa ustašca opetuju ono što ste od strica čuli. Iza vaše pričice tekar predstavite me svojemu kontrastu.

— Vi biste valjda knjigu napisali?

— A zašto ne.

— Dobro. Pođimo u vrt; ondje se sve to lakše pripovijeda, ovdje nam smetaju ljudi.

Pođosmo u vrt, sjednusmo na klupu pod velik kesten, i mala plavka pripovijedala mi jasno i glasno o mladom gospodinu sve što sam na početku ove moje pripovijetke zabilježio.

Svršiv kazivanje svoje, spusti plavka glavicu te me upita:

— Jeste li zadovoljni?

— Kako da nijesam? I hvala vam, gospođice. Što mi evo o Lugariću rekoste, potvrđuje mi da se moje oko nije varalo tražeći nešto neobična u tom maliću.

— Vidite — odvrati mi djevojka — vi gradski ljudi gradite svijet po svom varoškom običaju, među svojim tornjevima, kućama, na svojim parketima, a ovamo kod nas ima dosta toga što bi spomena i pogleda vrijedno bilo.

— To vidim u ovaj par — rekoh ja.

— Pustite šalu, štedite te bombone za varoške djevojke. O, poznajem i ja taj gradski jezik, pamtim ga iz djevojačkog zavoda. Nu da vam dalje kažem. Mara, štićenica našega kapelana, zaista je vrijedna djevojka. Umije dobro čitati i pisati, razumije se u gospodarstvo i radi vrlo lijepo iglom. Skoro bih rekla da je učena kao i naš učitelj. Bijaše neko vrijeme na našem imanju da bude gospodarstvu u pomoći. Jedno popodne dođe u moju sobu. Stajala je plaho do vrata sve čupkajući svoju pregaču.

— Šta je, Maro? — zapitah je.

Zažariv se, reče mi seljanka:

— Oprostite, gospodično draga, te vam dolazim u nepriključku. Može bit i je ludo što ću od vas tražiti.

— Traži slobodno, Maro!

— E, kad ste toli dobra — i dobrota vidi vam se na licu — molim vas, dajte mi knjigu.

— Knjigu? Kakvu, Maro?

— Ma kakvu. Da čitam, da mi se duša razveseli.

— Dobro, dat ću ti! — odvrati djevojci. Pođoh k svom stolu te podah djevojci sveščić pripovijedaka, a ona mi se lijepo zahvali obećav da će knjigu lijepo čuvati i čistu povratiti.

Za dva dana oko podne nađoh Maru u vrtu. Sjedeći pod starim grabrom, plakaše djevojka.

— Šta ti je zaboga? — začudili se.

— Vaša knjiga — odvrati Mara mahnuv rukom prema crvenoj knjižici što je do nje u travi ležala.

— Pa kako te je knjiga uvrijedila?

Djevojka poniknu glavom, ali zatim dignu crne, sjajne oči u kojima je suza treptila.

— Ne recite mi da sam luda — progovori Mara — narav mi je takva, a za svoju narav ne može čovjek. Čitala sam te pripovijetke i pročitala ih. Ne znam da li se je sve to uistinu zbilo što knjiga piše, ali srce me pri tom zaboljelo.

— A zašto, Maro?

— Nijesu se dobili — reče seljakinja u pol glasa. — To-liko se ljubili, toli poštteni i dobri bili, a opet se nijesu dobili. Kažite i sami, je li to pravo, kažite, gospodično draga.

Meni je čudno pri duši bilo; bijaše mi, da vam pravo kažem, ponešto na smijeh, al opet ne htjedoh poštene djevojke vrijeđati u srce. Kažu da je naš svijet neiskren. Nije istina, i sto puta velim, nije istina. To mi ženske bolje znamo od vas — mudre gospode. Gazili, gulili, varali su naše ljude pa se svijet odbio od gospode i svoje srce zatvorio u se. Ali kad se hrvatska seljačka duša sastane sa blagim, dobrim gospodskim srcem, nema ti vjernijeg prijatelja ili prijateljice. Iznijet će vam svoje srce na dlanu. Pri tom vidjet ćete dakako često da je to neuko, nespretno ili, kako se salonskim jezikom veli, »naivno«. Ali ne rugajte mu se ma i lakim posmijehom, jer će vam srce zatvoriti navijeke. Pritajiv svoj smijeh, rekoh djevojci:

— Dušo Maro! Nije to istina što knjiga piše. Moglo bi tako biti, jer u svijetu sreće i nesreće ima. Sve to smislio čovjek koji je knjigu napisao.

— A zašto je to tako tužno smislio?

— Velim ti da u svijetu i nesreće ima pa je dobro čovjeku sretnu razmišljati o nesreći koja bi nadoći mogla.

— Istina je! — reče Mara spustiv glavu.

Znala sam doduše da je Mara Peru zavoljela, jer mi je debela pekarica prišapnula što joj je »gospodin mladi« o tom dokazao bio, nu gradeći se kanda i ništa o toj ljubavi ne znam, zapitah djevojku:

— A šta se napokon ta žalosna historija tebe tiče? Ti si jošte svoja. Ti još stojiš kao ruža neubrana na grmu. Kako te i može boljeti srce za tuđu ljubav?

— E! — trgnu se Mara pa stade, poniknuv očima, gladići pregaču.

— Oj! šta je to? — skočih k djevojci i, ispraviv joj lice, zavirim oštro u te crne oči. Djevojka se nije branila. Bijaše mirna kao janje. Velikim suznim okom gledala me čudno,

vrlo čudno. Iz oka sinula mi cijela zagonetka njezina srca. Oko se smiješilo i plakalo, oko sijevalo kao blaženo, a opet javljala se ispod tih dugih finih trepavica tajna neka žalost. Da sam slikarica, ne bih radila drugo nego kušala pogoditi onaj divni pogled ljubeće djevojke kojim razni protivni osjećaji ujedanput izlaze na vidjelo.

— Maro! — rekoh joj oštro — govori istinu! Ti nekoga ljubiš, mladića ljubiš! Kazuj pravo! Govori istinu!

Neobičnim žarom planu djevojci oko žarom sreće, blazenstva, bez priznaka tuge.

— Da, istina je — reče djevojka kreplekim glasom — ljubim Pericu iz Breznice.

— Znala sam ja to! — nasmijan se veselo — zato te boli srce što se mladi u toj knjizi nijesu dobili. Ala si luda. Ta dobit ćeš ga! Kod tebe su to drukčiji računi. Al kako se to zbilo?

Mara časak šutjela, nu kad sjedoh do nje pod grabar, počeo, gledajući u krilo, svoju ispovijed:

— Istina je, gospodično, ljubim Petra, vrlo ga ljubim. Svoju krv bih dala za njega. Radio je više puta u župnom dvoru, viđala sam ga često. Počeo me pomagati pri domaćem poslu i nepozvan. Tako se upoznasmo. Al njegova je zadržana velika, imanje malo. Zadržani ga nukaju neka oženi djevojku koja će kući donijeti i brazde i groša. Ja toga nemam, sirota sam, pusta sirotica, to je naša velika, prevelika nevolja. — Po tim riječima potekoše guste suze u Marino krilo.

To vam je, gospodine moj, nesvršena idila koju svakako svršiti i sretno svršiti treba. —

Plavka se dignu i, podav mi ručicu, reče:

— Sada budite moj kavalir. Vratimo se u župni dvor. Čujete li? Zvona zovu na mladu misu. Sad će provod krenuti u crkvu. Zurimo se, svakako sam rada prije obreda predstavi vas mojemu »kontrastu«, gospodinu mladomu.

I oboje pohitismo kroz vrt u župni dvor.

Kad se povratismo u župni dvor, već je polazio svečani provod put crkve. Sa dvora vijale se hrvatske zastavice o jutarnjem suncu, zeleno granje bijaše s obje strane puta do crkve u zemlju zatakuto. U bijelo odjevene seljakinje gurala se na sve kraje da vide mladoga misnika, zvona zvonila u sav glas, mužari za crkvom grmjeli da su drvene kućarice

kao od straha drhtale. Uto zaori i seoska svirka. Mali bubanj drobnog ćelavog krojača zaruži strahovito, a za njim složiše se bombardon trbušastog pekara, flauta kotarskog pisara i trublja crvenog listonoše u neobičan sklad. Mišljah da je to koračnica perzijskog šaha, dok mi znanci ne dokazaše da je to zbor iz opere »Traviate« što ga je vješta ruka domaćeg učitelja navlaš za tu svetkovinu promijenila bila koračnicom. Plavka, opaziv da mi je ta neobična harmonija potresla sve živce, zažari se malko pa će kroz šalu:

— Ako ste vještak glazbi, oprostite brezničkoj bandi. Malena je, ali hrabra. Po neobičnoj sili trubalja možete suditi da u tih svirača zdravih pluća, mnogo zanosa, a još više dobre volje imade.

— Vjerujte, gospodice — odvratih — da ja tu dobru volju, ili, ako hoćete, taj bakantični zanos vaših vrijednih umjetnika vrlo cijenim, samo se čudim neobičnoj ideji skladatelja koji je dao da mali bubanj grmi introdukciju koračnici iz »Traviate«.

— Ne tražite za to računa od skladatelja. Ćelavi krojač, naš bubnjar, čovjek je svoje glave. »Ja sam prvi«, to mu je geslo, zato je u Breznici svakoj skladbi, bila to polka, četvorka ili mrtvačka koračnica, početak — mali bubanj, pa da dođe sam Mayerbeer ili Rossini amo ravnati naš orkestar, opet bi počeo — mali bubanj. To je dakle karakteristika brezbrezničke svirke. No eto zakasnismo — nastavi moja drugarica — provod već je krenuo iz dvora, a »gospodin mladi« ima posla kod službe. Mogu vas dakle tekars poslije obreda predstaviti svomu »kontrastu«.

Po mladoj misi povratismo se župnikovu dvoru. Gosti šetali prije objeda po vrtu i dvorištu. Starija gospoda, stojeći na okupu, razlagala silovitim mahanjem politiku. Gospođe i gospodice, vodajući se pod rukom, šaputale i hahakale, a mlada gospoda previjala se uz krasotice, pentajući suhoparno o vremenu ili kujući vrlo hiperbolične prisposdobe koje valjda bijahu povodom djevojačkomu smijehu.

Podalje od te šumne vreve vitlao se dim kroz granje voćaka. Pod vedrim nebom vrtjeli seljaci na drvenim ražnjima janjce i odojke, da je plamen silno prskao.

— Evo prilike! — povuče me plavka na onu stranu.

I zbilja. Naheriv široki šešir, složiv straga ruke, gledao je »gospodin mladi« vrlo pažljivo kako se siromah janjac vrti oko sebe, kako mu se kora cakli o dršćućem plamenu.

— Gospodine mladi! Gospodine mladi! — viknu moja drugarica zvonkim glasom.

— A! *Kiiss die Hander!* — krenu malić glavom.

— Evo! — nastavi plavka — evo gospodina iz Zagreba, rad se je s vama upoznati. Gospodin N. N., gospodin Janko Lugarić, naš domaći kapelan.

Domaći kapelan sagnu svoje dugačko tijelo kao na poklon nalijevo, nasmiješi se »sladogorko« i, pokazav mi prstom janjca, progovori:

— Lijepo se peče.

— Osobito mi je drago sastati se s vama, velečasni — promucuh nešto zabunjen sa toga neobičnog dočeka.

— *Bene, bene!* — zamrmlja kapelan. — Lijepo vrijeme, vrlo lijepo! — a pri tom je utirao modrim rupcem znoj sa čela.

Plavki je taj epigramatički prizor vrlo godio, jer sam iz zakutka smiješućih joj se usana razabirao silu zlobe i osvete. Kopajući nožicama po travi i naheriv zlobnu glavicu, gledala nas, ma ni riječce da je govorila. »Gospodin mladi« motrio čas mene, čas pečenog janjca blagim, reć bi, pogledom — a ja, ne znajući šta, stajah kao prikovan.

Od te nevolje spasi me domaćin, breznički župnik, viknuv dubokim basom sa prozora:

— Milostive gospođe! Gospodo! Izvolite!

Sve društvo pohiti u palaču župnoga dvora gdje je odugačak prostrt stol očekivao goste. Kako je u nas kraj svega našega siromaštva običaj, redala se oko stola cijela šuma zelenih butilja; među tovarom raznih slastica uspinjala se ogromna kita cvijeća, dar milokrvnih brezničkih djevoja, i tri torte, dvije u spodobi kineskih piramida, a jedna u spodobu misne knjige, na kojoj je stajao kalež od šećera.

Mladomisnik sjede čelo stola, a do njega starica majka mu blaženih, suznih očiju. Sjedoše i drugi. Ja se zavukoh u zakutak za jednu od kineskih piramida ne bih li mogao bolje čevrljati sa svojim susjedima, sa dražesnom plavkom s jedne, sa »gospodinom mladim« s druge strane, i ne bi li me u tom

zakloništu minula gorka čaša, jer mi Danica — tako se zvaše posavska ljepotica obeća »da će me čuvati«.

Da vam pravo kažem, u ono doba otimala mi se oči silno za Danicom, a i njoj ne bijaše, reć bi, moje susjedstvo nemilo. Nu kraj sve simpatije ovaj put sve mi oči više naginjale na onu stranu gdje je kratkonogi kapelan mučeći lovio žlicom frigana jetarca iz masne francuske juhe.

— Dobar glad, velečasni! — započeh konverzaciju.

— Hm! — nagnu kapelan glavu pa opet zadubi svoje oči u pladanj.

— Lijepo li služi vrijeme mladomisniku! — nastavili ja.

— Lijepo — odvrati on — al se bojim da će se promijeniti. Pijetlovi pjevaju.

— Nadajmo se da će ustrajati. Da vam natočim čašicu, velečasni?

— *Bene!* — reče mi kapelan podav mi čašu pa zatim, kucnuv se sa mnom, doda: — Bog!

Ušutjeh ne znajući kako da mu razvežem jezik. Žlice i vilice klepetale, čaše zveketale, pokadšto čuo se ljubavni »žubor« stidljiva mladića, pokadšto kašljanje debela vlastelina. Janko je više mario za krastavce, janjetinu, kolače, negoli za mene. Samo je pozorno motrio u šaren papir umotane bombone što pred njim stajahu. Uze bombon sa sličicom i, pokazav mi ga, reče:

— Lijep kipac! — a zatim turi bombon u džep, i tako po jedan poslije svakog jela.

Ali uto počese zdravice. »Ravnatelj stola«, debeli kotarski pristav duge brade i kratka čela, nazdravi mladomisniku. Znojeći se silno, odmatao je siromah klupko vrlo zapletenih perioda o moralnom zadatku čovjeka pa dođe napokon sretno do logičke posljedice svoje disertacije:

— Pijmo, braćo!

— Živio! — zagrmi dvoranom, čaše zveknule, a iz bližnje sobe zatutnji bubanj malog krojača kao početak svečanog »tuša«.

»Gospodin mladi«, komu je bijeli ubrus na prsima stajao kao oklop, dignu se iznenada, natoči čašu i, pobrzav kao jazavac k mladomisniku, kucnu se s njime rekav:

— Bog! *Servus, collega!* — Zatim povrati se mirno na svoje mjesto.

Od tog hipa kretao se Jankićin jezik sve življe i življe. Bud mu igralo sa burnih trubljava brezničke svirke junačko srce, bud mu zveket čaša ili ciceronski zanos »stola ravnatelj« drmao stare živce, Janko, smiješeći se, iza svake zdravice kimnuo glavom.

— *Bene!* — reče Janko iza svakog trubljava pljesnuv dlanima.

— *Optime! Eximie!* — a zatim bubnjao debelim prstima po stolu, puckajući jezikom.

— Baš mi je drago, velečasni, te sam došao u to lijepo, veselo društvo — nadovezah brzo.

— He! He! — stisnu starac desno oko — stara je riječ:

*Bijelo meso, crno vino,
To je, braćo, kruto fino!*

— Dakako!

— Pa šta? — osovi se starac — onaj naš bubnjar, ono je vrag! Rrrrr! Kao da mačak na tavanu po kukuruzi skače.

— A je l' i kod vaše mlade mise veselo bilo?

— E, nego! — potvrdi kapelan — *anno vigesimo septimo* — dvadeset i sedme — kad je pokojni Franjo vladao. Nije bilo doduše kineske torte, al zato vina na vedrice. Al šta? Gdje ste bili? *In illo tempore* — to spada u stoljetni koledar.

— Blago vama, gospodine mladi — uplela se Danica — te možete po stoljetnom koledaru brojiti.

— Hm! — reče starac — taj koledar je samo za muškarce, gospoje bi ga spalile, da i mogu po njem brojiti.

— Ala ste zlobni — odvrati plavka — nijesam mislila da vam je jezik toli bodljikav.

— Katkad! Na kvatre! — pokloni se Janko pa istrusi čašu.

Tako čevrljasmo sve življe dok se napokon ne pobratismo, a Danica nam svjedočila.

Uto se prepah iznenada. Suhonjava gospođa poreznikova, motreći goste lornjetom, podviknu mi kroz nos s drugog kraja *stola*:

— Da čujemo vaš sud, gospodine Zagrepčanine. Vi u gradu bar ste kritični ljudi.

— Izvolite, milostiva?

— Valjda ste bili kod današnje pjevane mise. Nu, šta velite? Nije li naše pjevačko društvo »Ševa« prekrasno pjevalo?

— Nijesam doduše vještak, al koliko pamtim i suditi mogu — izvrsno!

— Ta lijepa harmonija!

— Svakako.

— Taj sigurni takt.

— Zaista.

— Odsada vam neću ni cigle vjerovati — prišapnu mi plavka.

— *Eximie!* — potvrdi Janko.

— Vidite, gospodine suče — okrenu se poreznikovima prema susjedu — vi ste do nogu potučeni. Vi sudite da su basi za pol glasa previsoko pjevali, a tenori za čitavu notu prenisko, da su tenori suviše brzali, a basi suviše zavlčili. Sad ste čuli kompetentan sud.

— Istina je — pokloni se sudac.

— *Eximie* — uzdahnu kapelan.

— Hvala na zagrebačkoj kritici — prišapnu mi Danica.

— Sve je dobro i lijepo bilo — progovori flegmatični fratar Didak iz Samobora prematajući svoje palce — samo da je naš Janko prije ispio prijesno jaje.

— Prijesno jaje? — čulo se u čudu sa svih strana.

— Da — nastavi ravnodušno Didak — jer se žica tan-koga mu tenora pri kraju prekinula te je Janko mjesto *Ite missa* — *Miserere* pjevao.

U taj par kanda me je grom ošinuo. Janko trgnu se na noge, lice osulo se tamnim rumenilom — a Janko bijaše posve trijezan — usnice mu drhtale, guste se obrve skupile i naježile. Silovito lupi šakama po stolu da su čaše sve poskakivale, a kineska se piramida srušila na komade. Istisnuv mukao, užasan glas, zaleti se šakama na Didaka oboriv sve što mu je bilo na putu.

— Da ga zdrobim! — stenjao Janko.

Društvo uplašeno, razleti se u sve kutove dvorane, ali uto Didak uhvati sretnu zgodu pa skoči na vrata i niz stube u dvorište. Janko za njim. Izletiv na hodnik, opazi u svome jaru otvorena vratašca. Misleći da je tuj unišao Didak, uniđe i Janko u taj otvor. Ali pandur Jure, čovjek bistrook, skoči pa zabravi za »gospodinom mladim« vratašca.

— Šta radite, zaboga? — progovori mlada Posavkinja panduru — ta tuda se ide u peć. Zatvorili ste gospodina mladoga u čađavu školju.

— Pustite, gospodično — odvrati pandur vrlo lukavo — vi toga, bez zamjere rečeno, ne razumijete. Znam da to nije kapelica, već zatvor — peć ili kotarska buturnica — svejedno. U takvoj školjici ohladi brzo vruća krv. Bio sam, hvala bogu, deset godina kod regimente i služim dvadeset godina pandurom.

Međutim čusmo iz peći muklo neko mrmljanje. Za jedan čas otvori vrata, a pred nas iziđe Janko čela crna, čađava. Bijaše tih i krotak. Nasmiješiv se sladogorko, poda mi ruku pa će mirnim glasom:

— *Servus*, brate! Ala sam luda! Moj tenor ima kijavicu. Tekar u tom purgatoriju dosjetih se da sam preksinoć nazebao. Imao sam zbilja ispiti prijesno jaje. Ali šta, da je čovjeku uvijek pamet pri ruci!

Domala zaboraviše gosti tu burnu epizodu, i slava svrši se slavno i veselo. Na rastanku obećah Danici da ću je svakako pohoditi u njezinu dvorcu, jer sam bio odlučio probaviti desetak dana u Breznici kod nekog svog rođaka. Zalazio sam često u župnikov ured, pohodio sam ne jedanput novog pobratima Janka.

Nijesam se dosta nagledati mogao Jankova stana. Bijaše to sobica nevelika, stojeća prema vrtu, obijeljena, sudeći po tamnožutim zidinama i paučini na stropu, prije jedno šest do sedam godina. Domaći župnik, čovjek čist i redan, kušao je silom ili milom da se Jankova soba bar svake godine o Uskrsu obijeli. Badava. Sa tog pokusa nastala bi svaki put diplomatska razmirica koja najzad buknu živim plamenom.

— Pustite me! — rekao bi Janko — ne zabadajte u mene! Što sam vam kriv? Ni jednoj ptici nije drago kad joj dirneš u gnijezdo. Sve to stoji onako lijepo i skladno na svom mjestu, čemu to maknuti, čemu sebi brige zadavati? Pa moje stare oči ne podnose te bjeline. I molim vas! Nijeste li vidjeli da kod velike gospode stoje tapete sto i više godina, a ovo su moje tapete — bijele — žute — svejedno! Pustite me na miru!

Inače bila je Jankova soba posve čista. Na uskoj, tankonogoj postelji stajale čitavo brdo jastuka i perinja pod po-

krivalom od modra katuna, osutim žutim cvjetićima. Nad posteljom visio dobar bakrorez Maksimilijana Vrhovca, biskupa zagrebačkoga, a pod njim neka čovječja spodoba od ruke dosta nepoznata umjetnika. Nijesam mogao razabrati šta to biti ima jer kosa i brada toga umotvora kanda je bila polivena čokoladom a haljina tintom, ali mi napokon Janko razjasni da te nejasne crte i boje prikazuju njega glavom, bivšim mladim kapelanom, tri mjeseca iza one slavne kazališne predstave. Naproti postelji klimao »staklen« ormar, omazan crnom bojom. Za staklom bijelila se dva vrtića od majolike, tri šarene čašice, ovelika kupa sa natpisom: »Živjela domovina!«, srce od voštanice, sve darovi za Jankov imendan. Bila tu hrpica svih mogućih bakrenih groša i krajcara kojih je Janko kapelanujući preživio bio. Na ormaru širila se njegova knjižnica: »Historija o četiri zadnja posla čovjeka«, od krapinskog župnika Fučka, »Izbor različitih dugovanja«, i stoljetni koledar od stenjevačkog župnika Mikloušića. *Nugae*, latinske pošalice i priče štampane u Trnavi 1739, više primjeraka »Pravog egipatskog sanovnika« i više starih šematizama biskupije zagrebačke. Izim toga opazih hrpu zlatnim papirom vezanih korica, pa zaviriv u njih uvjerih se da su to sve hrvatske i latinske pjesme što ih je pokojni Pavao Štoos za svoga života spjevao bio. Zavirih i pod ormar i nemalo se tu začudih. Tu ležaše gomila svih mogućih hrvatskih časopisa, »Arhiva«, nerazrezanih, »Nevena«, »Danica« smotanih, pače i Gajevih »Horvatsko-slavonsko-dalmatinskih novina« od 1835. na kojima je jošte nerazlijepljeni napis: »G. Janku Lugariću, kapelanu« stajao. Silna gomila, ali je ni živa duša pročitala nije. Na malenu stolu stajaše brevijar, o zidu nad njim propelo, kraj vrata zdjelica svete vode, a u kutu širila se velika ilova peć, a na peći vrlo neumjetna slika božice Dijane. Ta peć je vrlo zanimljiva bila. Na njoj bilo simetrično poredano do dvadeset zečjih skokova, vrh peći stršila dva jelenja roga, a pod njima daščica na kojoj je vrlo nespretno bilo napisano »Prepovijed lova«. Kraj peći stajalo šest pari osvjetlanih čizama i visio jedan par debelih rukavica od krzna. Da, mal' da ne za boravih, na jedinom prozoru stajala drvena gajba u prilici crkvice, a u njoj skakutao kanarinac. Po zidovima mogao si vidjeti sto i više sličica bez okvira, pribijenih malim čavlicima: sliku kako zvijeri zakapaju lovca, ženske mode od go-

dine 1830, cara Napoleona kod Marenga, grofa Nugenta kako sa crvenim Topolovčanima ulazi u Zagreb, smrt svete Agate, sliku Carigrada, Jelačića bana, te mnogo toga sve poprijeko. Takav bijaše Jankičin stan.

Jednog jutra udoh u tu sobu. Na stolici pred posteljom sjedaše Janko — kao kamen. Jednu čizmu obuo bio, a drugu držaše rukama buljeći nepomično u jednu točku.

— Dobro jutro, brate Janko! — pozdravili ga živo. Ali on ni da bi trenuo okom.

— Jesi l' čuo? Dobro jutro! — zaviknem staviv mu ruku na rame. Kapelan trznu se i pusti čizmu na zemlju.

— A! *Servus!* — zamrmlja smiješeći se.

— Šta tu radiš, Janko?

— Ništa.

— Šta gledaš?

— Ništa.

— O čemu misliš?

— Baš ni o čem.

— Kako to?

— E! tako.

— Pa kako ti je?

— Dobro, predobro, da ne može bolje.

— Zašto?

— Jer ni o čemu ne mislim.

— Nijesam te pravo razumio.

— Jer ni o čemu ne mislim, rekoh ti! — opetova Janko jasno. — Kad ovako sjedim sam, kad je sve okolo mene tiho, čini mi se da sav svijet spava, da i ja spavam. Gledam i gledam i ne vidim pred sobom nego malu, maljucnu piknjicu u zraku, piknja se vrti i vrti, a ja, ja ne mislim ništa; onda sam blažen, brate, blažen.

— Ali reci mi, Janko, šta će ti ta gomila neotvorenih novina?

— Vrlo si smiješan — nasmija se Janko — nijesmo li Hrvati? Ne moramo li podupirati domaće novinstvo? Vidiš, ja sam se predbrojio na sve hrvatske novine od njihova postanka, al ih ne čitam. Molim te, sada o Kini, sada o Francuskoj, sada kako svilu gojiti treba. Mnogo je toga, premnogo; od tog bi me zaboljela glava, zato ih ne čitam. Al da,

nešta sam čitao. Znaš li da se nedavno naš car mal' nije utopio na moru?

— Naš car? Utopio? Idi, molim te!

— Duše mi, jest. Čekaj da ti pokažem. — Janko digne se, izvadi iza ogledalca papir u koji mu je britva zamotana bila.

— Na, čitaj! — poda mi papir. — Prije mjesec dana dao sam naoštriti britvu pa mi je zamotali u taj papir.

Uzeh da čitam. Bijaše to odrpina starih zagrebačkih novina gdje se pripovijeda kako je bura navalila na parobrod »Marijanu« u kojem se car vozio u Mletke.

— Bog te vidio, Janko, ta tomu ima više od dvadeset godina, to su stare novine.

— A ! A! Tako? Dobro! Dobro! Daj da zamotam britvu! — odvrati Janko lakonično.

— Pa čuj me, šta će ti ove šarene sličice po zidovima?

— Pusti! Dobro je to. Treba mi numerica za lutriju, silno mi ih treba. Al sam nesretan, spavam, spavam, brate, kao puh i ništa ne sanjam. Vidiš, te mi slike pomažu. Ležeći u postelji gledam, gledam sliku i usnem, a slika mi se pokaže u snu. Eto ti numerica! Preklani na Miholje snilo mi se, na primjer, da me je veliki Napoleon načinio župnikom u Carigradu, jer sam cijelu večer gledao sliku Napoleona i Carigrada. To je ludo, je l' da jeste? Ali, brate, numerice!

— Aha, župnikom! Što se babi htilo, to se babi snilo. Oprosti mi što sam radoznao kao žena, ali mi reci zašto nisi župnikom postao?

— E, za to me pitao i pokojni kardinal Haulik kad je prije deset godina dijelio u Breznici svetu potvrdu.

— A ti? Šta reče ti?

— Rekoh: »*Eminentissime!* Prije mi se govorilo da sam za župnika premalen, premlad, a poslije mi se opet reklo da sam premalen, prestar. Valjda nijesam pazio na pravu zgodu, valjda sam pravi čas prespao.« Pa čemu župnikom, molim te? Gdje to stoji da ja župnikom biti moram? Šta mi treba, dao mi je gospod bog. Jel' pravo da od njega više tražim?

— Čuješ, Janko — rekoh kapelanu — vidiš, ti tu imaš sve što je pokojni Štoos napisao. Ja imam puno knjiga i pišem knjiga, ja i čitam puno knjiga, ali Štoosovih pjesama nemam. Ti ionako toga ne čitaš. Daj ti to meni, brate Janko.

— A ja! Ne dam! — postavi se Janko pred hrpicu pozlaćenih korica i oči mu planuše neobično — ne dam dok sam živ!

— Zašto?

— Znaš li ti da sam Štoosu deset godina bio kapelanom? Znaš li ti da me je naučio Štoos kako svoje ljubiti valja, kako Hrvat samo Hrvat biti može? Znaš li šta je bio Pavao Štoos? Na — viknu starac zanešen, uhvativ sa stola čašu čiste vode i dignuo je prema suncu — na, gledaj kako je ta voda čista, takav ti je bio moj pokojni Pavao.

Kapelan zažari se neobično, jutarnje sunce prodirući kroz prozor igralo oko sijede mu glave i sijevalo u suzi štono se istisnula bila iz starčeva oka. Mašući kratkim rukama, stade starac kroz suze vikati Štoosove stihove:

*Anda vu morje vre vekivečno
Kapnulo jedno leto nam srečno!*

A oduševljen starčevom deklamacijom, poče kanarinac na prozoru cijukati, cvrkutati, tralalikati.

— Zlata su vrijedne te pjesmice — reče stari kapelan vrgav ruku na pozlaćene korice — zlata! — Zatim, klonuv na stolac, spusti glavu na prsa.

Janko bijaše dobro pažen u kući moga rođaka te bi se često u nju svratio, navlastito za moga boravka u Breznici. Kuća ta je razizemna, drvena ali čvrsta, pokrivena crijepom i čisto obijeljena. Stoji podalje od crkve nakraj sela i pokraj puta. Pred njom zelenio se vrtljić, a u njemu dvije-tri guste murve, dvije-tri tanahne breskve. U tom vrtljiću, ograđenom gustom živicom, cvao ljiljan, cvale ruže, karanfil, bosiljak, širio se i bodljikavi, debeli kaktus. Najmilije mjestance u tom vrtlju bijaše mi sjenica, stisnuta u kutu. Silan trs pružio se uz kuću i razvijao svoje tanke, dugačke grane kao krov nad sjenicom. Sprijeda proplitao se na tetivici plavetni slak kao mreža, spletena od vilinje ruke. U samoj sjenici stajaše priprost drven stol, a do njega dva debela hrastova panja što ih je plavka »idiličnim foteljima« okrstila bila. Za tihe, ljetne noći znali smo ja i Janko tu sjediti koju tu debelu uru, brbljajući, pušeći, srčući staro vino do mile volje, i sto puta

dozivao sam tu u pamet riječi Horacijeve: »Ovaj mi je zakutak na svem svijetu najviše omilio.« Tomu mojem zanosu bit će ponešto razlog da sam, sjedeći na idiličnim foteljima, sa plavkom raspravljao velevažnih poslova manje prozaične naravi, nu svakako je sjenica i bez tih *pourparlers d'amour* bila upravo rajski zakutak, osobito za ljetne noći. Kroz tanku mrežu slaka plavilo se jasno noćno nebo, iskrile se srebrne zvjezdice kao ptičje oči, zlatna mjesečina drhtala na bijelom ljljanu, na rumenoj ruži, na živom tamnom crvenilu kaktusova kaleža, a divna mirodija plivala iz duše cvijeća širom zemlje božje. O jasnoj vedrini neba vidio si kao crne *silhouettes* tanke nepomične grane drveća, trbušasti toranj crkve i slamnate krovove seoskih koliba. Pred nama na stolu titrala svijeća, ljeskalo se u velikoj boci rujno vince. Katkad bi koji noćni leptir bubnuo u svijeću, katkad munuo ispred nas plavetnim nebom koji plahi šišmiš. Sve bilo tiho, tihano. Samo se kadšto prenula oda sna starinska ura na brezničkom tornju, samo kadšto zalajao kakav kudronja na drugom kraju sela, pa onda opet sve tiho, tihano kada ne živi ništa do zlatnih zvjezdica, kada ne diše ništa do ljljana i ružica.

Za toga noćnoga milja pio »gospodin mladi« kraj mene vino, pio lulu i pričao mi mnogo i mnogo o svom životu, a ja ga slušao pobožno, bio bih ga slušao do zore da nas nijesu drzoviti pijetli sjetili počinka. Janko govorio je dakako osebnim nekim jezikom, gutajući riječi, miješajući misli kao karte i zalazeći stranputice, a kod svake važnije izreke lupio bi šakom o stol, istrusio bi punu čašu vina. Premda mi je pamet svagda dobra uzdanica, morat ću mu kazivanje zabilježiti svojim riječima u kojima ni s daleka nema krepkoće i jedrine, ali ni čudnih logičnih parenteza Jankova jezika.

— Brate — reče mi jednoć u sjenici — ne znam što me toliko ispituješ, a niti marim znati zašto. Ne znam zašto čojek, idući putem, digne neznatan kamen pa pita kako je kamenu ime. Svejedno. Ti znaš tko sam i što sam, sve imaš pred sobom na dlanu. Od duše sam ti govorio čistu istinu kao što sada sipam čisto vinu u svoju čašu, i nadam se da mi sve vjeruješ.

Po ovim riječima osovi kapelan glavu i, staviv lulu na stol, pogleda me okom ostrim, pronicavim.

— Brate Janko — odvratih mu — sve si mi pravo i lijepo rekao, sve bi se to i tiskati dalo, nu jedno mi nikako ne ide u glavu.

— Šta to? — skupi starac obrve.

— Nekakav sam ti nevjerovani Tomo. Oprosti, al ja mislim da je taj tvoj »egipatski sanovnik« velika laž i da tom ciganskom lutrijom badava mučiš stare moždane.

— Koliko ti je godina? — zapita me starac oštro.

— Bit će trideset.

— Trideset? Nije ni čudo da ne vjeruješ. Šta bi to, šta bi ti onakvi! Koliko si puta pokosio svoju bradu? Šta bi to! Varoška mudrija! Dakako! Drukčije bi ti svirao da ti pripovijedam za svoja tri *terna*. Ali šta tu i bacam biser pred — bez zamjere, mladi brate!

— Bacaj, bacaj biser! Ded! Uvjeri me! Kazuj kako je bilo.

— Da ti kažem? — zapita me Janko oštro — zbilja? E, duga je to historija.

— Ništa zato.

— Budi! — odsiječe Janko prošav rukom preko glave te, istrusiv punu čašu, završi: — Budi po tvojem! Čuj!

IV

Do Save, baš naproti selu Oborovu, stoji za savskim nasipom među drvećem crkvice sv. Bartola, malena ali stara, drvena ali jaka. Spada pod župu veleševačku, a nema od nje ni četvrt ure do starog gospodskog dvora u Orlima. Na Bartolovo u ranu jesen velika se tu slavi od starine slava kakve nigdje ni u Hrvatskoj ni širom cijeloga božjega svijeta nikad vidjeti nećeš.

Posavci naši, imajući široke, bujne livade, na glasu su konjari pa su im staje pune, a punije bile u ono sretno doba, prije trideset godina, kad se zbilo što ću vam kazati.

Posavski konj nije visok, nije vitak i gladak, al je jak, mišićast, plećast, a van reda vragoljast. Kad konjic crljenko stoji zapregnut pred dugačkim posavskim kolima, malo ti on pita za put ili drum, za jame ili grabe, toga za njega nema.

Mudro sijevne konjic očima, strese rudastu grivu, digne nozdrve pa skokom bez biča i vodica zagrebe i grebe kud je zemlja božja široka i ravna kao da si strijelu zapregao pred kola. Usopi li se, uplaši li se od kakva grma pri mjesečini, ne treba mu biča. Posavac mu šapne:

— Crljenko, oj! — il pucne samo jezikom, a konjic strese grivu i udri nanovo u svijet. Ako si varoško dijete i tankih živaca, dobro zberi kosti kad si sio na posavska kola. Od početka do kraja tvojega puta bit će ti duša na jeziku.

Pa tek kad je konjic slobodan, kad ga ništa ne veže, ej, da ga vidiš! Preko zelene ravnice leti mahnitac, ni da bi se kopiotom dodirnuo zemlje. Griva i rep vijore u vjetru, titraju o suncu. Leti, leti, sad — sad se prebaci nagnuv šiju i leti na drugu stranu, sad — stane. Stoji ko kamen, striže ušima, gledne velikim crnim očima u nebo, zarže veselo i opet poput munje preskakuje ogradu, živice, mlake, dok mu ne zviždne malen dječarac pod malim posavskim klobukom. Tada će konjic stati. Laganim korakom, poniknute glave šeće crljenko do dječarca koji ga čeka prekrštenih ruku. Pred malićem se ustavi, naheri glavu, pogleda ga velikim sjajnim okom, a dječarac pogladi konja, poklopi ga brzo i jaše korak po korak tralalićući uz vrbinje u svoje selo, u svoje široko dvorište. Takav ti je posavski konj.

Posavac ljubi toga svog druga, pazi ga, miluje ga. Zato je i od starine u jesen kod priproste crkvice velika slava, jer Posavci čine na taj dan svetomu Bartolu zavjet za svoje konje da ih ne snađe kakvo zlo.

Tako je bilo vazda, tako i prije trideset godina na Bartolovo. Dan je baš lijepo služio. Nebo bijaše sjajno, svijetlo, ni oblačka ne bješe vidjeti na njem. Sunčano zlato sipalo se na široke livade, na rijetke voćnjake, na jasne zelene šumice i titralo po malim valovima mirne, na tom mjestu široke Save. Po putevima brzao posavski svijet, u bijelo odjeven, Svetomu Bartolu, da ne zakasni misi. Po drumu letjela laka vlasteoska kolca, kotrljala se starinska župnička kočija cvileći i kriješteći, a od Oborova otisnuo se upravo brod; sve to na njemu vrvi, sve se na njemu bijeli kao da je jato golubova palo na lađu. Brod siječe lako, lagano pozlaćenu vodu pa se dotisne sretno do savskog nasipa blizu Svetog Bartola. I u staroj gospodskoj kuriji u Orlima sve je živo. Dim se vitla k suncu nad

sivi drveni krov. Pred kućom stoji domaćin, debeo gospodin silnih prosijedih brkova, pa dočekuje goste. Sad otire rupcem znoj sa čela, sad igra pečatnikom o debelom srebrnom lancu, sad tjera kokoši i mačke, sad se klanja gostima do crne zemlje. Kroz šljivik bijele se haljine vlasteoskih krasotica što amo u goste dođoše. Gospoda svjetska i duhovna zabavljaju se kod kuglane. Baš se smiju od srca. Zašto? Trbušasti oborovački župnik raskračio debele krakove, skupio duge skutove te baca silovitim mahom kruglju u čunje, ali ne pogodi ni ciglog. Debeli znoj mu teče niz crljeno, ugojeno lice.

A da vidite tu nalogu ljudstva oko crkvice, ni jabuka ne bi pala na zemlju. Sve je bijelo, sve načičkano, sve se to gura i tura bez reda i obreda. Da vidiš djevojke! Suknje su im tanane, protkane modrim i crvenim cvjetićima, »kiklenak« svezan pod grudima modrim svilenim gajtanima, o vratu visi im deset nizova bisera od žutoga stakla; nogavice im šarene, kosa glatko počeshljana skupila se niz leđa u jednu kitu prepletenu crvenom vrpcom. Mladići, ljudi jaki, plećati, zavnutih brčića, gizdaju se nemalo crvenim prslukom na kojem se ljeska niz bijelili dugmeta poput lješnika. Niz pleća pada im čoha od bijela darovca, a na glavu naherili nizak, šiljast šeširić uzvnutih krila.

Starci zaokupili pune bačve, bake pitaju se za zdravlje, grde susjede, pečenjari nuđaju kraj plamena promuklim grlom masna rebarca, slijepac gudi sjetno na konjskoj struni vičući pronicavim grlom kroz nos:

Darujte me, milujte me!

Sve se to tiska, huji i bruji, vri i kipi oko malene crkvice — al u tren umuknu žamor. Zvonce zanjihla se njijom laganim; tanki mu glasak razlijegao se širokom ravnicom. Već je župnik ušao u crkvicu, ušao i vlastelin i ostali gosti.

— U kraj, ljudi! Procesija ide! — zaori glas sijedog zvonara, a svijet razmaknu se mirno na dvije strane.

Lagano al sve u redu prolazio provod, trista posavskih dugačkih kola. Pred svakim kolima zapregnuta su do četiri živa konja, a u grivu upleteni su im debeli voštani dupliri. Prednje konje vode mladi Posavci noseći ozbiljna lica voštanice, a na zadnjem konju jaše snažan mladić otkrivene glave.

Kola puncata su mlade slame, a na njoj sjede bake prebirući svetu krunicu, sjede žene i djevojke pjevajući svete pjesme. Sve je to čisto, sve vedro, sve mlad snijeg, sve vedro nebo. Tri puta obilaze kola okolo crkvice, tri puta zavjetuju Posavci svetomu Bartolu svoje konjice.

Za te svečane tišine stajaše podalje pod drvetom hrpica mladih seljaka, a med njima jedan crnook junak, jaka al pravilna lica, visok kao jela, širokih prsiju. Oko mu ispod dugih trepavica sijevalo kao živ ugljen, usne pod brcima podrezanim bijahu stisnute, a glavu je visoko nosio, nek se zna na čijim ramenima stoji, držeći ruke u džepovima, motrio je mladić svjetinu neobičnim ponosom i odgovorio bi drugovima kratko, odrezano, lako smiješeći se, sve gledajući pred sebe. Po šesiru i haljini vidjelo se da to nije Posavac kao što njegovi drugovi, već Turopoljac. I uistinu, mladić zvao se Mato Čunčić, jedina seljačke plemenite obitelji Čunčića iz Lomnice.

— No, Mato! — progovori mlad Posavac vesela lica, stojeći do njega — pripovijedaj nam koliko si funti gospodske soli pojeo sa tvojim gospodinom komešem na požunskom saboru.

— Hm! — nasmjehnu se Mato ispod brka — da, gospodski sam jeo kao i gospoda, al sol sam donio vama; jer je, kako vidim, kod vas nema.

— Pa ti, čovjek plemenit, ti, jedan Čunčić, htio si ići kao sluga sa komešom? — upita ga drugi.

— Bolje komešu sluga negoli ciganinu gospodar — odvrati porugljivo Mato — vi ste, čini mi se, Lekeničani, turopoljski kmetovi?

— Pa koji je bijes tvoje plemenito gospodstvo donio u ovaj kraj? — zapita ga veseljak.

— Hm — slegnu Mato ramenima — moja gospodska volja.

— Jesi li' došao na konju? — zapita ga drugi Posavac.

— Posvijetlila sveta Lucija tvojoj pameti! — ošinu veseljak posavskog druga. — Lomničanin, pa na konju! Prije bi sveti Đuro iz naše kapelice na drvenom konju preplivao preko Save, negoli Lomničanin na živom kljusetu doklipsao do Svetog Bartola.

Turopoljac sve šutio grizući usne, sve lupkajući lijevom nogom po zemlji.

— Pa zašto su Lomničani toli slabi husari? — zabadao mladi Posavac dalje.

— Ti toga ne znaš?

— I ne znam. — Pa kazuj mi šta je?

— Znaš — počeo veseljak ispod oka mignuv na Matu — Lomničani imali jedincatog konja, sve sama rebra. Lomničani napili se mošta pa dali i konjicu piti i, bome, konj opio se, srušio se; Lomničani misle da je mrtav. Da ne pođe sve po *zlu*, skinuli mu kožu. Ali da vidiš čuda! Konj se rastrijeznio, skočio i odletio bez kože. Lijepi konjari! Šta?

— Ha, ha, ha! — udariše Posavci u grohotan smijeh.

Mato trgnu se, oko mu planu pa će veseljaku:

— Čuješ li, kukavice, veži jezik za svoj plot, pusti Lomničane na miru i pazi da ti nečisti jezik ne operem u Savi. Broj ti svoje štuke i somove zarana, jer, svetoga mi Bartola, mogla bi te odnijeti voda.

— Oj Mato, materino zlato! — zapanji se tobož veseljak — zar si kod gospode u Požunu zaboravio šalu te ti za svaku krpicu uskipi plemenita krv? Pa šta si došao amo i po što si došao?

— Ne pitaj za sjekiru kad ne znaš gdje joj je držak. Jedva si vidio Savski most, zato pusti požunsku gospodu na miru. Što sam došao? Jer mi se htjelo. Po što sam došao——

— Valjda da nađeš mladu?

— Pa našao bi ih deset da mi se hoće.

— A da! Misli li tvoje plemenito gospodstvo da kod nas kruške na vrbi rastu? Nema te djevojke posavske koja bi za tebe pošla.

— Nema? Da vidimo, za okladu — planu Mato — za deset polića vina.

— Starog?

— Starog — potvrdi Mato. — Prva koja mi se oku namjeri, moja će biti. Tako mi plemenštine!

— Da vidimo!

— Kako se zove ona crnooka? — upita Mato — što na kolima sjedi?

— Jaga Marićeva iz Strmca — odgovori veseljak.

— Dobro! Jaga će mojom ženom biti — odreza Mato — il ne dao mi bog nikad žene. Poštenog mi imena!

Mladić uhvati djevojku oštro na oko. Jaga rastvori velike sjajne oči, pogleda mladića i, spustiv glavu, sklopi ruke kao da moli, ali kad kola zakrenuše za crkvicu, munu joj oko ispod dugih trepavica na mladog Matu koji je stajao kao stup upirući oči u Jagu.

— Da vidimo, Mato, plemenito zlato, je l' u tebe te moći!
— podboči se veseljak.

— Da vidimo — odgovori Mato otresito — zapiši to za tvoje veliko uho. Na poklade bit će Jaga moja žena.

— Dadne li bog zdravlje, napit ćemo se na svadbi tvojoj vina, ako istina bude! — reče veseljakov drug.

— Vidjet ćemo, rekoše slijepci! — zakrenu veseljak očima staviv goruću gubu na punu lulu.

— Zbogom! — odreza Mato i, uhvativ se objema rukama za pojas, protisnu se između svjetine, zajaši konja i pojuri svojoj kući.

Čunčićeva plemenita kuća stajale u Lomnici nedaleko od stare crkvice Svetih triju kralja. Bijaše drvena, jaka, al u dvorištu bilo sve puno mlaka i blata premda su Čunčići i kako dobro stajali pa se tu moglo reći: »Blata kao novaca«, ili: »Novaca kao blata«. Nu nije bilo prave gospodarice jer su Matinoj majci ruke već slabašne bile.

Pred kućom sjedaše stari Čunčić, bijel kao ovca, u škrom zobunu, platnenih gaća, pod širokim šeširom, držeći ruke na koljenima. Lice bijaše mu skroz žuto, boginjavo, podrezani brkovi bijeli, a nad dugoljastim nosom buljila u svijet do dva blijeda modra oka.

— Dobar dan, oče! — pozdravi Mato oca.

— Da bog da, sinko! — nasmija se boginjavi starac — gle, tebe je taj sveti Bartol brzo blagoslovio, valjda nijesi vidio ni vukovinskog tornja.

— A kako nijesam — odvratí Mato — i vukovinski i veleševački toranj i »konjsku procesiju«. Vidite, čačko, donio sam mami i dijelak proštenja! — Po tim riječima izvadi Mato iz torbe kolač od licitara.

— Istina — nasmija se starac opet — pa kako svijet ondje bavi, je li kako rodilo?

— Ne znam, nijesam ni pitao — slegnu Mato rameni.

— Ni pitao? Aj, aj! Daj da vidim oči — nadnese starac ruku nad svoje oči; — bome trijezan, od proštenja trijezan! Šta je to Mato?

— Ni kaplje mi nije bilo na jeziku.

— Ni kaplje! Kakva je to budalaština? Kakav si ti svetac?

Mato naturi šesir na čelo, sjednu do oca i, izvadi lulu iz sare, stade vatru kresati.

— Oče! — započe zaklopiv lulu — je l' vrijeme pametnu reći?

— Pametnih riječi nije nikad dosta kao ni božje kišice.

— E, dobro! Vidite, kad zbrojim na prste koliko brojim godina, rekao bih da je račun pun i da se zide komora.

— Tako! Tako! — kimnu starac veselo.

— Mama ne može na sve, dosta se sirota natežala božjega dana. Treba i prije groba počinka, u svakom tjednu ima jedna nedjelja.

— Tako! Tako! — kimnu opet starac — daj tjeraj samo dalje!

— Žena. To je ono, to je moja briga. Snaha, jel'te vama treba.

— To jest tebi — reče starac.

— Meni. Budi tako. Dugo već mislim o tom.

— Tako, tako! Neka ti bude! Ima ih, hvala bogu, kao drača — pa za Matu Čunčića! Snubi! Samo neka je poštena, plemenita i da donese svoje, jer u kući nikad dosta nije.

— Hm! — puhnu Mato dim iz lule — našao sam je.

— Tako, tako — kimao starac sve življe. — Pa šta, pa gdje? Iz Lukavca?

— A ja! tamo dalje — mahnu Mato prema Posavini.

— Iz Vukovine?

— Dalje.

— Iz Buševca?

— Dalje.

— Ta valjda nije u Turskoj?

— Iz Strmca — Marićeva Jaga.

— Iz Strmca? — začudi se starac. — Čuješ li, napij se vode. Vruća ti je krv. Lijepoga proštenja! Iz Strmca! Znaš li da si plemenit, znaš li šta je plemenština?

— Hm — odvrati Mato gledajući u zemlju — znam. Ali je nekako došlo da moram.

— Ali su Strmčani neplemeniti!

— Znam, al vam velim, oče, nekako je došlo da moram.

Starac pogleda sina pa se glavurdajući vukao u sobu gdje je majka tkući sjedila za stanom.

— Majko! — reče starac mahnuv palcem za rame — Mati se miješa. Hoće da se ženi iz Strmca. Čuješ li? Gdje ima u Strmcu plemenski list u kojoj kući? A?

— Pomozi, majko božja! — prekrsti se starica, pri čemu joj čun na zemlju pade. — Mato — naš Mato! — Čunčićev Mato? Valjda mu se miješa od proštenja. Ta kuća bi se srušila da dođe neplemenita snaha pod ovaj krov.

— Tako, tako — kimnu starac.

U taj par pojavi se na vratima Mato. Upirući se jednom rukom o vratnice, prebaciv desnu nogu preko lijeve, slušaše mirno kako se otac i majka žeste.

— Dobar večer, majko! — progovori mirno, glasno — šta se tu srdite na mene?

— I pita nesretni sin — probrblja stara Čunčićka dignuv čun — pita zašto se srdim. Lijepoga mi veselja od tebe! To si se dakle u svijetu naučio? Snahu kmeticu da mi dovedeš u kuću? Rasvijetli mu sveta Lucija pamet! Da te nije tkogod urekao? Da ti prelijevam uroke?

— Pustite, majko, uroke — reče Mato — ne boli me glava. Znam da to nije naš običaj uzimati djevojku neplemenitu.

— I nije — potvrdi otac.

— Bog mi se smiluj! — ražesti se stara — ta ne bih smjela s tom svojom nesretnom snahom proći kroz selo niti na sajam niti na proštenje; svi bi plemeniti ljudi na me prstom pokazivali. I što bi rekla naša gospoda?

— Tako, tako — promuca žešće stari Čunčić — naša gospoda što bi rekla? Jedinac bogatoga Čunčića pa neplemenitu! Ti znaš, što je pravica, to je pravica. Tako je među nama od starine. Grijeh je svoje stare pravice gaziti nogama, svoj plemenski list skrvniti blatom, jer je na njemu kraljevo ime i kraljev pečat. Krv je krv — i plemenita krv je čista, ne valja je miješati jer neće biti ni voda ni vino. Ima, hvala bogu, plemićkih parta dosta od Odre do Lekenika, od Rakitovca do Kravarskog. Biraj, brzo biraj, da se ne osuši stara

Čunčičeva grana! Al posavskim curama daj mira. I pravo ne znam gdje si tu budalaštinu pobrao.

— Pomisli, nesretni sine — nastavi majka — tu ne bih ni našla u selu tvojoj djeci kume, a tvojoj mladoj ne bi htjela ni jedna susjeda uzajmiti ni kokošjeg jaja.

— Tako, tako! — potvrdi stari Čunčić.

Mato se nekako tržnu. Osoviv glavu pode lagano do stola stojećeg kraj majke, u kojem je bilo urezano ime Isusovo.

Staviv desnu ruku na stol, poče govoriti polagano ali jasno i krepkno:

— Pustite meni da govorim. Reći ću vam cijelu istinu kao što je kažem na ispovijedi župniku, i ovo ime Isusovo neka mi je svjedok da ne lažem. Pri Svetom Bartolu počeli posavski dječaci zadirkivati u mene i moju plemenštinu. Sreća po njih da je to sveto mjesto bilo jer inače, poštenog mi imena, bili bi se napili Save. Rekoše mi da ja nijesam taj junak da predobijem posavsku djevojku. Kuhalo već prije u meni, al sad je uskipjelo. Okladih se, zakleh se na plemenštinu svoju da ću predobiti djevojku koju prvu u procesiji spetim. Spetih Marićevu Jagu. Zavjerih se pred dječacima na plemenštinu svoju da će Jaga o pokladama mojom ženom biti. Je li vam to dosta? Ludo je bilo, istina. Niti ne poznajem Jage, ni srce mi ne zna ništa o njoj. Al nesretna krv zamutila mi mozak i ja se zakleh pred svjedocima tako. A znate li što je zakletva, što je pošteno ime, što je plemenština, znate li vi da sam Mato Čunčić, čovjek svoje glave. Pa hoćete li — nastavi Mato plamenim očima — da bude vaš sin, vaš jedina, cijeloj Posavini na ruglo? Ne, zakopajte me radije u crnu zemlju. Oprostite mi da vam tako govorim. Nije lijepo, znam. Ali moram, moram — progovori Mato muklim glasom stisnuv šake pred oči. — Je l' moja sreća il nesreća, suđeno mi je. I neka se radije osuši Čunčičeva loza i neka nam radije vjetar odnese plemenski list, tako mi imena Isusovog, Jaga mora moja biti!

Stari Čunčić stajaše za toga govora poniknute glave. Podrezani mu se brci neprestano micali amo-tamo, a očima starac žmirkao, ne znajući šta da kaže. Starica majka gladila pregaču sve žešće i žešće jednom rukom, drugom hvatajući niti na stanu.

— Lijepe riječi, lijepe riječi! — uzjari se majka — reci ti sve glatko i slatko, lijepe riječi, ali ružna snaha!

— Ne, ne, i sto puta ne! — zakriješti starac lupiv šakom po stolu — makar se ti posvetio, ja velim — — nikad, nikad!

— Pokarao me bog — dignu Mato ruku — nije može bit pravo što radim, ali tako mi duše, tako će biti i neće drukčije!

Teško bijaše Matinim roditeljima slušati takve riječi. Nijesu znali šta da rade. Starac obilazio po sobi, sve kopajući rukama po džepovima, a majka spustiv glavu na ruke udari u plač. Mato, gledajući nevoljne starce, skupi obrve, stisnu šake na oči pa iziđe iz kuće. Sred dvorišta stade, ne znajući šta da radi. Ujedanput zažari mu se lice, oči mu zasijevnuše i osovi ponosito glavu kao da je teško breme zbacio s ramena i nesta ga iznenada.

Dva dana iza toga jezdio Mato na konju duž savske obale. Poniknute glave koračao konjic uskom stazom, poniknute glave sjedaše Mato na konju. Teške li ga osvajale misli, brze misli ka brzi valovi rijeke Save. Podne bilo se dobrano odmaklo. Nebo bijaše blijedo, plavetno, a nakraj vidika žuto. Tamnozeleni savski voda tekla lagano uz nisko šiberje, uz visoku zemljenu sip, samo oko vodenica sijevala voda poput srebra. Mato, jašući savskim nasipom, sve se više primicao selu Strmcu. Mjestance stoji kraj puta za nasipom. Duž puta redale se niske, zelene murve, kvrgaste vrbe; dvorišta bijahu ograđena pleterom, a sred njih dizale se drvene kuće na jedan sprat. Kako je naginjalo na večer, bijaše selo mirno, samo se čuo kroz mir otajstveni šum Save. Kraj puta pod vrbom sjedaše pastir; skidao koru sa vrbove grane. Mato zaustavi konja.

— Ču li me, dječaće — zapita Mato pastira — reci mi gdje je Marićeva kuća?

— E, ona četvrta u selu gdje ulazi put na nasip.

— Jesu li Marićevi kod kuće? Je li Jaga kod kuće?

— Šta ja znam — odvrati pastir — al evo ide Jaga iz mlina, te će vam to najbolje reći. — Zatim ode dječak.

Mladić krenu glavom. Zbilja. Po nasipu išaše Jaga noseći košaru. Noge bijahu joj bose, rukavi zasukani. Koračala sve brzo i brže, ne mareći kako joj vjetrić poigrava haljinom,

maramom. Mato spusti se s konja. Držeći uzdu, čekaše djevojku koja se s nasipa spuštala put svojega sela.

— Dobar večer, Jago! — pozdravi je Mato.

— Da bog da! — odvratila djevojka idući dalje.

— Čuj djevojko! Da ti dvije-tri rekнем.

— Šta je dobra, Mato? — ispravi Jaga glavu.

— Poznaješ li me?

— A da! Čunčićev ste Mato iz Lomnice.

— Dobro je. Bi l' ti meni onako pametno rekla da l' se imam ženiti?

— Teško je na to pitanje pametno odgovoriti. Od mene vam prosto.

— A koju da uzmem?

— Šta se to mene tiče? — pogleda ga djevojka velikim crnim očima. — Eno vam puno plemenštine po vašem kraju. Laku noć, Mato! Preša mi je.

— Stani! Ne valja ti odgovor. Razumi me dobro! Bi l' ti htjela za mene poći? No reci, po duši reci! — dodala Mato ljupkije.

Djevojka se trgnu. Uzmaknuv korak, uhvati Matu na oko.

— Jeste li čuli, kume — reče srdito — vaš jezik nije trijezan. Mislite li da sam luda? Ako vam je do šale, u vašem je selu dosta ženskoga svijeta.

— Nije meni do šale. Okladio sam se na poštenje da ćeš mi ti, upravo ti ženom biti.

Krv skoči djevojci na lice, oči joj planuše.

— Vi ste luda, jeste li čuli, luda ste. To li je vaše poštenje? Za okladu! Mislite li da je posavska djevojka zrela jabuka, da vam u krilo padne? Vaši su računi šuplji orasi. Kladite se, dragi kume, za svoje plemićke djevojke. Hvala vam na vašem gospodstvu, mene ostavite na miru. Laku noć!

Djevojka disaše silno, mogao si, reć bi, čuti kucaj njezina srca. Mahnuv rukom potrči svojoj kući, a Mato ostade sam. Namrštiv čelo, poklopi konja i odjuri o mjesecini kao strijela. Kod kuće čekala ga nevolja. Majka mu stala izabrajati sve djevojke iz plemićkih sela koje bi mu pristajale:

— Ne nabrajajte, majko, ne mučite jezika — odsiječe Mato pokazav na glavu — iz toga kamena nećete iskresati iskre.

Starci dali velik duplir u lomničku crkvu ne bi li se Mato riješio nečistog duha, pa stali vrkati i gospodu na sina ne bi li ga naučili pameti.

— Hvala vašemu gospodstvu na nauku — odvrati Mato komešu — volja je jaka i plemenština je jaka. Volja je moja i plemenština je moja. Zarekoh se, i Jaga mora moja biti pa došao na mene i ban i sva svijetla gospoda.

Od toga dana nijesu ni otac ni mati govorili s Matom. Jelo ga je to i kako.

— No — reče otac majci jednom pred Matom — majko, priredi mi sutra sve za put, idem u Zagreb. Povest ću svoga finoga sinka u ludnicu. Može bit će patri naći medicinu za posavsku budalaštinu.

Mato skoči ljutit na noge i lupiv vratima ode od kuće. Išao je bez glave cestom i dođe do Odre. Tu zađe Židovu u krčmu.

— Mjericu rakije! — viknu sjedajući za stol. Upinjući glavu u šake, buljio u stol, pio rakiju.

— Još mjericu! — viknu zakratko. Trgovac Židov nekako sa strane pogleda dječaka, al mu natoči iz velike boce drugu mjericu. I tu posrknu Mato. Lice mu se rumenilo, oči mu stajale u glavi mrtve, nepomične, a usta mu zijevala. Katkad javio bi mu se na usnama porugljiv smijeh, katkad bi lupio šakom u stol, a u oku pojavi mu se velika suza.

Najednoč zadrhta, osovi se na noge, baci srebrnu deseticu na stol i, ostaviv šešir, provali iz krčme. Kramar zapanji se i pogledav za mladićem, kimnu glavom.

Bijaše noć, hladna jesenska noć. Nebom se gonile gomile oblaka, sad zastirući, sad otkrivajući mjesec. Ravnicom duvao hladan vjetar i svakim dahom sipalo se s drveća suho lišće. Mato brzao kući, sve teturajući, sve zapinjući. Noge mu bijahu teške kao mlinski kamen, glava mu buktila plamenom, a prsa kao da će mu bijes raznijeti.

— Jago, Jago, Jagice! — mucaše jadnik — da, da, da — moja, ama baš moja, ha, ha, ha! Čujete li?

Vreli mu znoj kipio na čelu, srce mu letjelo kao ura, a prsa mu se nadimala silno. I silno duhnu vjetar. Na čelu mu se znoj sledio, mrzla voda curila mu s tijela, prsa mu se stezala, a nešto ga bolo u rebra. Mladić se strese, poleti nekoliko koraka i sruši se blizu lomničke crkvice na hladnu

zemlju. Tu je i prespao cijelu noć. Zarana ponesoše ga susjedi kući. Bijaše bez sebe, silovita vrućica hvatala mladića. Pluća mu se zapalila. Stari boginjavi Čunčić sjedaše kao kamen kraj postelje. Gledao pred sebe. Da poludi. Mati obilazila po kući sve jaučući i plačući, sve tražeći sve moguće lijekove. A snažni mladić bacao se po postelji kriješćeći i kričeći. Lice mu bijaše rumeno kao ruža, žilice na sljepoočicama drhtale, čelo mu gorjelo kao bijelo gvožđe.

— U Savu! U Savu! — ruknu — za njom, za Jagom! Utopiste je jer je neplemenita! — Na vam vaš list — vaš plemenski list! U Savu! Jago, Jago! — udari zatijem u plač — dođi, dođi na moje ruke! Oh, tvoje velike, crne oči peku — peku. Joj kako mi prže srce! Oče naš koji jesi na nebesima! Haha! haha! — zatim zapjeva glasno:

Oj divojko, dušo draga!

A kraj prozora stajaše majka otirući gorke, guste suze.

Od dana do dana išlo Mati zdravlje na gore. Ili je buncao iz vrućice, ili ležao blijed kao snijeg, nepomičan kao kamen, ili je drijemao lagano, nemirno. Na ponuku župnika pozvaše ranarnika. Taj vrijedni Eskulapov učenik nataknu vrlo obzirno očale na debeli nos, pogleda Matu, opipa mu bilo pa izjavi napokon da je mladić zbilja bolestan. Zapovjedi stavljati mu obloge, prepisa mu i nekakav lijek te utješi napokon starce da će Mati svakako dobro biti ako mu bolest na dobro okrene. Ne znam je li znanost ranarnika ili može biti još većma jaka narav mladića bila, zdravlje Matino popravljalo se malo-pomalo, i debeli ranarnik, došao drugi put u Čunčićevu kuću, reče osobitim nekim ponosom starcima:

— No vidite, dragi ljudi, nijesam li vam rekao da će Mato ozdraviti kreće li mu bolest na bolje. — Zatim, okrenuv se prisutnomu župniku, doda važno: *Morbus habebat radicem in sanguine*. Krv i bolest, bolest i krv.

Napokon ostavi vrućica Matu posvema. Ležaše mirno, strpljivo, gladeći kadšto suhim rukama pokrivač. Oči bijahu mu mutne, sumrtve, lica blijeda, upala, samo se vidio na lijevom tragu crven kao ružica, a vjeđe bile modraste. Starica majka ni da se je makla od postelje.

Jednog popodneva, kad je sunce probijalo kroz male prozore, pristupi stari, boginjavi otac k postelji svoga sina i stavi mu ruku na čelo; majka držala sinku podglavak da mu glava bolje stoji. Uzdahnuv i rastvoriv tamne oči, primi Mato oca za ruku i progovori slabim glasom:

— Oče! Majko! Zlo me snašlo — veliko zlo. Nije li to ruka božja? Oprostite mi tu svoju tešku žalost — te velike brige što ste ih imali radi mene. Bog mi je svjedok da mi to tišti srce kao kamen. Vidite, moja glava, moja nesretna glava svemu je kriva. Tako je prije bilo — sada je druga nevolja: prije glava — sada srce. Ne ljutite se, al šta mogu ja — nije to više moja volja. Kad sam se lud zavjerio da mora Jaga mojom ženom biti, bila je to samo moja tvrda glava, moja gospodska — smijte se samo — volja, za srce nijesam ni pitao. Mislio sam, a mislim i sad, što tko rekne pred poštenim ljudima da se to poreći ne smije. Al se odonda sve promijenilo. Vidio sam Jagu drugi put, vidio kod njezine kuće. I, premda se pošteno otresnula na me kad joj rekoh što je moja volja, ipak mi je to njezino lice zašlo u srce duboko pa se više iz njega ne da. Izvadite mi srce, izvadili ste i Jagu, pustite mi srce a ne dajte djevojke, umrijet ću. Zato vas molim boga radi, ne kidajte mi više srca. Ako ste radi sačuvati u životu svoga jedinca, dajte mu što mu srce ište i ne pitajte za plemenitu ili neplemenitu krv. — Mladiću klonu glava na podglavak, molećim okom gledao je svoje starce.

— Hm! — počesa se stari Čunčić za uhom — velika je to stvar, velika stvar.

— Velika ste vi luda, velika luda! — ozva se kapelan Janko Lugarić koji se je ušuljao i na vratima cijeli razgovor slušao bio. Držeći rukama lulu i drenovaču, popođe dalje. — Moj dragi Čunčiću — nastavi — glava vam se puši od velike magle. Znate li vi, moj dragi, što je to: srce? Ne znate, sto puta velim vam, ne znate. Recite mu sto puta »Stani!«, a srce svejednako kuc, kuc!, ne pita za vaše ludorije. Mislite li vi da se ime iz srca izrezati daje kao crv iz jabuke? A da! Stara je riječ: »Što je srcu mило, i bogu je drago!« Pa šta? Umri vam jedini sin, umrite vi i vaša žena, što vam je vaš plemenski list? Ništa! Suh je listak što ga je vjetar odnio sa stabla. Kakva vam hasna od svega toga? Šupalj bob. Žalost, suze, grob — da, grob. Opametite se, kume! Nije drukčije!

Pustite meni. Ja ću Marićevima reći šta je i kako je, pa dajte neka Mato uzme Jagu. Bolje i to, nego da vam se Čunčićeva grana posve osuši.

— No daj, oče, daj! — reče stara staviv ruku mužu na rame. — Suđeno je! Radije imati neplemenitu snahu, nego nemati ni snahe ni sina. Daj!

— E, kad se svi zaletjeste na me kao ose i kad naš »gospodin mladi« misli da sam velika luda — reče starac skupiv čelo i uzvinuv brke — neka bude od mene, neka mu bude Jaga žena. Tako. Je l' vam pravo? — zapita starac baciv šešir na stol i nasmija se lukavo.

— Amen! — nasmiješi se Janko lupiv se po trbuhu; starica pogladila sinku čelo i stisnu glavu u njegov podglavak. Mati sijevnule velike oči plamom neobičnim, a ruke prekrstiv na prsima, ležaše miran, sretan.

O Božiću tiskao se posavski svijet oko veleševačke crkve. Djevojke stajahu na okupu, hahaćući, gurkajući se u rebra, pljeskajući dlanovima. Naproti njima banili se mladići birajući okom kojoj da djevojci dadu božničnicu. Al iz crkve iziđe crnomanjast mladić, bijaše blijed nu lijep.

— Gle Matu Čunčića! — šaptahu mladići — šta toga plemenitog gosta amo nosi?

Mato pođe lagano prema djevojkama. Tu stajaše i Jaga. Opaziv mladića, zažari se kao božur i sklopi duge svilolike trepavice. Mato izvadi iz džepa crvenu lijepu jabuku.

— Jago! — reče — danas je Božić, danas nam se narodio kralj nebeski. I moje se je srce preporodilo poslije pokore za moj teški grijeh. Ti si me ono na nasipu pošteno ošinula rad moje oklade. Al danas, bog i duša, ne ide za okladu, već za srce. Na ti božničnice, pa reci je l' ti pravo? — I Mato ponudi joj jabuku.

Jaga gledaše preda se u zemlju dok je Mato govorio, a kad je svršio, poglednu samo jabuku i zatijem ispod oka svoju drugaricu. Ali u tom tajnom, pitajućem oku bijaše toliko sreće, iz toga oka plamtio odgovor na nijemo pitanje. I kad joj drugarica, smješeći se, hitro kininu, posegnu Jaga plaho, uhvati jabuku i pritisnu je grudima, gledajući velikim crnim očima Matu dugo, dugo.

— Je l' pravo? — zapita mladić drugi put.

— Kad je božja volja, pravo je, Mato! Bog vam dao sretan Božić na tom mladom ljetu, vama i vašim starim.

Posavske babe sklapale ruke i krstile se s toga prizora, i neka plemićka žena iz Vukovine, koja se je ondje desila, reče da to nijesu čisti poslovi i da od toga neće biti blagoslova.

Mladi Posavci srdili se nemalo, osobito onaj veseljak od konjskoga proštenja.

— Gledaj vražjeg dječaka! Otimlje našu djevojku, a ja k tomu izgubih deset polića staroga vina. E, svijet ide na komade.

S daleka kraj crkve gledao taj prizor i »gospodin mladi«, a uz njega Matina mati. Kapelan sve klimao glavom, sve smiješio se pa napokon reče staroj Čunčići:

— Vidite, kumo, bog je dobar, a srce nije repa.

*

Dodoše poklade, poklade bijele i vesele. Širom hrvatskoga naroda gudi se, piruje se bez kraja, bez konca. Od svake božićnice veseli svatovi. Čunčićeva plemićka kuća sve se rušila od radosti. Svatovi doveli mladence Matu i Jagu iz Strmca u očevu kuću. I začudo, svi svatovi ostali zdravi, svima ostale kosti cijele premda su sane letjele po savskom nasipu kao da ih vragovi voze, premda se »gospoda svatovi« njihala na sanama kao pšenica od silovita vjetra. Kićeni, duše mi, svatovi, ali bome i nakićeni. Već se sterala po ravnici tiha zimska noć. Sa jasnoga neba sipala se mjesečina po pustom bijelom snijegu. Nije bilo vidjeti ni ceste ni staze, ni jame ni živice. Na drveću caklilo se srebrno inje, sa krova, snijegom pokrivenog, visile ledene svijeće, a iz malih okana bliještalo crveno svjetlo, kao da plamooka crna neman pod bijelim runom bulji u pustu zimsku noć. Pa da ste ušli u veliku sobu Čunčićeve kuće. U jednom kutu sipa velika ilova peć po sobi vrućinu, da će čovjeku slabiću omamiti glavu. Ali da, naš se svijet te zamaglice ne boji. Za peći prede mačak, a oko nje smjestila se djeca iz cijeloga sela pa navlače kudravog »bundaša«. U drugom kutu na bačvama sjede oborovački gudači. Brkonja jedan pili po basu da mu sve znoj sa čela vrca, a drug mu reže gudačkom gusle, drijemljući i nagibljući tešku glavu. Za dugačkim stolom na klupama sjede stari, a

međ njima »gospodin mladi«. Vrčići zvekeću, pečenje dimi se, a pogača lomi se na sve strane. Starci gledaju kako mladi igraju, starci klimaju glavom, pljeskaju rukama, lupaju nogama pod stolom. Samo općinski pandur, brkonja dugoljasta lica, ošišan poput fratra, stisnuo se u kut, spustio glavu na prsa — i drijema, a njemu kao poglavaru nije to nitko pisao u grijeh. A usred sobe! To da vidiš! Svatovi — ili, kako sami vele, »gospoda svatovi« — igraju kolo. Lijepo ih je gledati. Na svakom stoji plavetna dolama sa srebrnim dugmetima, svatko naherio na glavi kučmu kapu. Visoke im čizme sijevaju, ostruge zvekeću, svakomu se vije o pojasu crvena, svilena marama, svakomu o boku igra široka, okovana sabljica.

Veselo kolo, ej, veselo! vodi ga »gospodin gospodar«, suh vragoljak šiljasta nosa. Ciliču gusle, brunda bas, igra kolo naokolo. Djevojke drobno prebiru noge, tijelo stoji im kano svijeća, oči im gledaju u zemlju, lice im se žari kao plamen, a koralj na prsima skakuće, drhće. Igra kolo naokolo, a »gospoda« u kolu prebacuju noge, zvekeću ostrugama, čas se sagiblju, čas se isprave, čas drobno koračaju, čas skaču kao pomamni. Ciliču gusle, brunda bas, zvekeću ostruge, zvekeću čaše, a mlada pod srebrnim vijencem, iskićena svilenim vrpcama, ide pokorno od gosta do gosta, ljubi ga u usta, daje mu kiticu ružmarina, a svaki je gost dariva srebrnom škudom. Uto stade kolo.

— Gledaj ti nje! — pristupi »gospodin gospodar«, kum, k stolu. — Hvala svetim Trima kraljima, lijepe mi gospodariće od te »mlade gospe«. Ona lijepo obire skorup, a nama ostavlja sirutku. Mi se tu vrtimo u kolu žedni, gladni, kao zec na ražnju, a ona dijeli poljupce za tvrde škuđe!

— Oj, gospodo mlada! — nasmija se djever za leđima šaljivdžije — ne zaboravite našeg općinskog pandura. Ako i dremuca, zasadite mu ružmarin.

— Zasadite! — viknu kum — imat će ružmarin i ružicu, ružmarin na srcu, a ružicu na nosu.

— Ne biste li vi »gospodine gospodaru«, kapljicu gucnuli? — ponudi Janko, smiješeći se, kuma vrčićem. — Kad se kolo vrti, dobro ga je mazati.

— I bi — viknu kum kroz smijeh, turnuv kučmu s lijevog na desno uho — vražji ti oborovački gudači tjeraju me

svojom notom kao hajkaši zeca batinom, i duša mi se osušila kao brazda bez kišice. Da poškropim svoju suhu zemlju. U zdravlje mladih! Sunce im godilo, polje im rodilo, blago se plodilo, ne bio im kuružnjak bez klipa, bačva bez vina, zipka bez sina, preslica bez lana, bog blagoslovio im kuću do smrt-noga dana! — I kum iskapi vrčić na dušak.

— Amen! — reče kapelan žmirnuv zadovoljno, zatim se okrenu staromu Čunčiću. — Vidite, kume, sve je dobro od boga, a njegova je volja sveta. Njegova je ruka čudotvorna, po njoj mogu se sastati gore, po njoj se sastalo i to dvoje mladih. I hvala bogu te je tako.

— Dao bog sreću! — kimnu stari Čunčić — samo da vidim sina od svoga sina, i ne žalim umrijeti.

U taj par zaciliknuše gusle jače. Jujučući uhvati se iznova kolo, zaredi jedan — dva — tri puta — i stade. Kao munje zabljesnuše gole sablje svatovske. Luč zataknuta kraj prozora plamsaše čudno. Svjetlilo odbijalo se na lica veselih svatova, na lice mladice Jage. Nevjesta stajaše sred kola stidna, poniknutih očiju, kojih nijesi vidio od dugih trepavica. Svjetlilo drhtalo na rumenim svilenim vrpcama, na staklenom biserju oko vrata, na titrenkama srebrnog vijenca. Plaho stajala mlada, stišćući ruke na svojim grudima. Ali uto zabode kum sablju u Jagin vijenac, zabode sablju i skinu vijenac sa Jagine glave pa ga baci uvis. Nad Jaginom glavom sjajne se križale sablje, zazvoniše gusle, zazveкнуše ostruge, kolo letjelo — letjelo kao burna vijavica. Uto priskočiše žene, uhvatiše Jagu i staviše joj na glavu »poculicu«, biljeg pokorne ljubee žene. A Jaga svrnu velikim žarkim okom na Matu koji no stajaše do vrata prekrštenih ruku, gledajući Jagu, samo Jagu.

Sa tornja kucalo tihom noći ponoć. Pijetlovi glasno kukurikali. O zlatnoj se mjesecini ljeskale po snijegu tisuće alema. Iz kuće iziđe baka — Matina mati. Pogleda na nebo, u oku joj se ljeskala suza. Starica sklopila drhtavice ruke i šapnula u noćni mir:

— Bože, blagoslovi djecu!

Godina i pol proteče od veselih svatova u Lomnici. Negdje oko Filipova dođe jednog dana komisija od županije na Mlaku gdje se vlastelin i seljaci plemići povadili bili radi međe. Županijska gospoda, otkroživ svakomu šta je pravo,

sjedoše u gospodskom dvoru za stol da jedu i piju. Sparina bijaše velika, vino vrlo jeftino, nije se dakle nimalo pazilo na mjeru niti su se gospoda mučila malim čašicama. Kapelan Janko Lugarić dođe istog dana slučajno na Mlaku da utješi bolesnika, a gospoda, opaziv ga u selu, nijesu mu dala da se povрати kući žedan i gladan, već je morao, hoćeš-nećeš, pristati u njihovo kolo. Prošlo podne i pilo se, došlo popodne i pilo se, došla večer i ope se pilo, jer je, kako rekoh, sparina velika bila. »Mladi gospodin« bio je inače prijatelj veselu društvu, ali opaziv da već zvjezdice vire kroz prozor a da se silne boce na stolu nikako prazniti neće, poznavajući izim toga slabice živce, odšulja se lagano iz sobe. U tren opaziše gospoda tu izdaju i stoga podiže se za Jankom silna hajka. Ali se gospoda ljuto prevariše. Janko bježeći putem začu kroz noćnu tišinu da lov na njega love. Zato skupi skutove, potisnu brže, pa je tako bježao ne mareći što mu je grana kraj puta šesir zbacila bila. Nu življe zagrabili lovci, vičući kroz noć što im je grlo dalo: — Janko, Jankice, crna izdajice, stani! — Budući tako u nemilu škripcu, učini kapelan što i mudra lija čini kad su joj lovci krvnici za tragom. Skoči s puta preko živice u kuruzu i tu se stisnu pod visoke vlatove da ga nije vidio ni mjesec ni zvijezde, nekmoli nakićene gospodske glave. Gospoda letjela urličući putem dalje, a Janko, smijući se od srca, verao se gologlav kuruzom i udario poljem put svojega doma. Prešav preko guste djeteline, zaustavi se iznenada kao od čuda.

Sred ravna polja stajala mala drvena crkvice, posvećena »ranjenomu Isusu«. Stara je, siva je, ispucana na sve strane, bit će joj dvjesta i više godina. Tornjić navrh krova bio se silno naherio, a staklu na okancima odavna ni traga. Oko crkvice stajaše šest širokih drevnih lipa, a oko lipa niska ograda od hrastovih dasaka. Noć bijaše tiha, mirna, nebo blijedoplavetno, jedva gdjegdje drhtala zvjezdica. Sred neba ljeskao se zlatni mjesec, a širom vedrine lebdjeli tanani bijeli oblačići kao pahuljice. Zlatna mjesečina sipala se poljem na sjajni bisser noćne rosice, na šiljasti tornjić stare crkvice, na vrhove granatih lipa, a podno lipa sterala se otajstvena sjena po kojoj su žive iskrice, sjajne krijesnice čudno skakutale. Ali pod sjenom starih lipa bijelila se čudna prilika, je l' ženska, je l' duh? Bogzna.

Janko prođe rukom preko očiju da vidi ne vara li ga očijni vid, ili varava mjesečina, ili rumeno vince. Pogleda dva-tri puta, ali zbilja, bijela žena sjedi pod lipom. Nakašljav se junački, uputi se čovuljak laganim korakom put crkvice, jer, ma te rodila i majka Kraljevića Marka, zadrhtat će ti junačko srce opaziš li sred tihe noći, sred pusta polja, a kraj stare crkve, bijelu žensku. Stisnuv šake, nagnuv debelu glavu, išao Janko i dovuče se do blizu lipe.

Zbilja! Bijашe to žena, seljakinja. Sjedeći na goloj zemlji bila se naslonila na debelo stablo. Ruke joj ležale u krilu, a blijedo lice okrenula prema mjesecu. U crnom, suznom oku sijevala čarobna mjesečina. Janko, sagnuv dugačko tijelo, nadnese ruku nad oči da bolje vidi šta je. Je l' moguće? Istina je, živa, živcata Jaga. Na prvi šušanj trave prepa se žena.

— Hvaljen Isus! — pozdravi je kapelan skrstiv ruke na leđima — Jago! Šta tu, zaboga, radiš?

Žena, prepoznav kapelana, spusti glavu na koljena pa stade gorko, pregorko plakati.

— Šta ti je? — ponovi kapelan tihim glasom.

Jaga sve jecala, ništa ne odgovarala. Napokon okrenu blijedo lice prema kapelanu i, pogledav ga okom toli tužnim da bi ti srce puklo, progovori:

— Šta mi je? Zlo mi je, vrlo zlo, da ne može gore. Glava će mi pući, srce će mi pući, i ne znam šta bi, tužna sirota.

— Ali govori jasno da se razumijemo.

— Jeste li bili, gospodine mladi — nastavi žena — na mojoj svadbi u Lomnici? Jeste. Pamтите to i predobro. Je l' veselo bilo, je l'? Ah, i kako, sve se od radosti rušilo! A sad bože moj, bože moj! — zajeca Jaga.

— Ali — ali — *per amorem dei* — sada, šta je sada? I kako si ti, Jaga Čunčićka, sred puste noći došla iz Lomnice ranjenomu Isusu?

— Bilo mi je dobro — nastavi žena kroz plač — i sama nijesam znala kako sam ja kukavna toliku sreću zaslužila. Moj Mato je duša od čovjeka, to bog zna. Ako je svoje glave, ako je žive krvi, neka je, al srce, gospodine mladi, srce mu je suho zlato bilo. Nije on znao nego za moju volju, nije mario nego za moju radost, pa kako on, tako i starci. Luda moja pamet ne bi našla ni zle riječce kojom bi me stari Čunčići uvrijedili bili, da, stara mi reče ne jedanput: »Ako i nijesi pleme-

nita, moja si kći, a srce ti valja; i to je plemenština.« I ljudi u selu se priučili, ajde, na mladu Čunčičku. Tako prođe pol godine kao u raj, prođe cijela godina mirno. Poslije me počeli starci nekako čudno, brižljivo, a Mato nekako žalostivo gledati. Nijesam znala šta je, al sam šutjela. »Jago«, reče mi jednom Matina mati, »moliš li ti boga?« — »Kako ne bih, majko?« — »Jesi li se kakovomu svecu zavjetovala, a nijesi zavjeta ovršila?« — »Ja ne znam ni za kakav zavjet.« — »Ta nijesi li neplodna?« — Sad mi puče među očima. To li je ta njihova žalost! »Bog mi je svjedok«, rekoh starici, »da si želim porod od srca, i sto puta sam boga molila da me blagoslovi i da Mati za ljubav vratim zdravu, živu Matinu priliku. Al dosele nije bilo blagoslova. Jesam li ja kriva? Jesam i ja grešnica kaogod i druge žene, al sam se svaki put po duši ispovijedala župniku. Uzdajmo se u boga, draga majko, bog ne plaća svake subote, al mi duša kaže da će me blagosloviti.« Neko vrijeme prošlo mirno, al jednog dana pohodi mi punicu kuma iz Lukavca, baka vele brbljava. Došav iz vrta, začuh kako kuma s majkom u kući govori i često moje ime spominje. Znam da nije lijepo prisluškivati, al ne mogoh se nikako oteti srcu pa stanem uz prozor tako da me žene nijesu vidjeti mogle, da čujem šta se tu dobra ili zla o meni prede. »E, to vam je ono, kumice draga!«, reče kuma punici, »vaš je Mato na krivo mjesto stao pa se na zlo namjerio. Jaga, Jaga vam je draga, al ima može bit u sebi vraga. Ja, oprosti mi bog grijehe, ni na koga zlo ne govorim, al ne bih rekla ni tri, da tu nije mrva čarolije bilo te je za taj grijeh vašoj snahi krilo pusto.« — »E, kumo«, odgovori punica, »nećemo tako. Ima toga više u svijetu. Jedna ima desetero djece, druga za svega vijeka ni jednoga, i jedna i druga je dobra kršćanka. Jedna jabuka rodi svake godine da joj se svijaju grane, a druga svake druge godine jedva jednu. Eto, tako je, božja je volja. Strpimo.« — »Gdje vam je pamet«, zanovijetala kuma dalje, »znam ja što gospoda o tom govore, znam što priča cijela plemenita općina, a svi zajedno imaju zaista više pameti u glavi nego vi sami. Kako je mogla, pitaju ljudi, neplemenita premamiti plemića? A? Na to mi odgovorite! Nečisti poslovi, općuvaj nas bog nečistog duha. Bog je prokleo Jagi krilo, a od nje nikad poroda.« Kuma naklapala još i dalje, al meni se od stida i srama nije dalo više slušati, meni je htjelo srce pući.

Pobjegoh u vrt i sakrili od tuge lice u zelenu travu. Od onog dana ostavila me moja sreća. Punica povjerovala blebetuši kumi, a stari Čunčić povjerovao mojoj punici. Ja da neću nikad roditi djeteta, jer da se plemenita i neplemenita krv miješati ne smije. Krivo me starci gledali, za silu mi samo govorili, svuda mi se uklanjali kanda sam živa kuga u kući. Da sam ga začarala! Bože moj! Jesam li mu izvadila srce zlim okom? Ta vazda sam ga mило gledala, a i onda kad sam ga od sebe tjerala. Pa šta je i došao k meni, siroti djevojci? I da nijesam plemenita? Ta jesam li kriva što me je majka takvu rodila? Da mi je drag? Koja hasna srcu reći: »Nemoj!« kad ne sluša. A ne daj mi bog nikad sreće ako mi srce pri tom nije čisto bilo. Tako sam vam, gospodine mladi, živjela kao na žeravicima, al trpjela sam, mirno sam trpjela ni kriva ni dužna, misleći da imam u svijetu dušu kojoj moje srce više vrijedi nego bablji jezici, misleći da će me Mato braniti———Tu klonu Jagi glava na prsa, guste joj suze tekle niz obraze, a sirotica silovito stiskala ruke.

— Moj Mato — nastavi kao da je to ime iz srca iznijela — moj Mato, i on se je od mene odbio. Sprvine me je dakako branio i tješio, da, starci čuli od njega pokoju ostru riječ. Al majka mu šaptala i šaptala, vrkala ga i huckala, i kao što kapljice malo-pomalo probiju kamen, tako su riječi puničine probile Matino srce. Mato me nije branio, nije tješio, da, Mato mi nije više govorio. Mrko me je gledao, katkad se samo otresnuo na me, katkad je kroz zube istisnuo kletvu da sam sva drhtala. Al sam šutjela i plakala. Mato počeo piti. Cijelu uru znao je sjediti za stolom i mrkim okom buljiti u vrč vina. Poslije zalazio i u krčmu, odakle bi se pijan vratio kući. A starci su mene za to karali, ja da sam kriva, ja! Ta krv bi mu svoju dala! Večeras pod mrak uze šešir, reče ocu i majci: »Zbogom« pa pođe put krčme. Ne znam kako je to na me došlo, al nekako se skupim pa ga dočekam pred kućom. — »Mato!«, rekoh mu, »Mato! kamo ideš?« — »Šta se to tebe tiče!«, odreza mi grubo. — »Mato! ti si pošao u krčmu.« — »Pa da, u krčmu.« — »Ne idi, boga ti, Mato! Nemaš li kod kuće vina?« — »Imam, al idem da tebe ne vidim.« — »Mene? Oh bože! što sam ti skrivila?« — »Pa ona pita«, nasmija se zlorado Mato, »srce si mi pojela, život si mi otrovala, prili-

jepila si mi se kao kuga.« — »Ne griješi duše, jesam li ja mamila? Jesam li ja kucala na tvoja vrata?« — »I rugati mi se hoćeš, nesrećo?«, planuo Mato koji se već kod kuće napio bio, »rugati meni, za tvoje pusto, od boga prokletu krilo. Čekaj!« — Kao bijesna zvijer zaleti se na mene i udari me šakom u čelo, te se bez svijesti sruših. Kad mi se svijest povratila, nije nikoga bilo u dvorištu. Još jednom pogledah tu kuću gdje se moja sreća rodila i propala. Nešto me spopalo, tjeralo i bježala sam, bježala preko polja, preko luga, a ovdje pod ranjenim Isusom iznemogoh, ovdje sred noći prinesoh ranjenom Spasitelju žrtvu, svoje gorke suze, svoje ranjeno srce.

— Hm! hm! — nagnu se kapelan brisav plavetnim rupcem čelo i oči — pa šta ćeš? Kamo ćeš?

— Šta znam ja, sirota? Nemam oca ni matere. A vratiti se braći u kuću? Nikad! Sramota bi me ubila. Kamo? — U svijet! — u svijet! Kamo god, makar kao prosta sluškinja! — Jaga spusti pri tom glavu na koljena, a kapelan stajao pred njom ne znajući šta da radi. Pri mjesecini mogao si vidjeti kako je skupio obrve, valjda da traži kakvu pametnu misao. Polagano dizala mlada žena glavu gledajući nepomičnim okom čovuljka. Iz blijedog joj lica mogao si čitati preveliku bol njezina srca.

— Da — reče mirno — meni u ovom kraju života nema. Moj Mato, moj Mato ranio me usred srca pa je sve propalo.

— Još nešta! Budalaštine! — dosjeti se Janko — jednostaje, istinabog, dignuti ruku na ženu, al ti velim, Jago, da je u Mate srce kako treba i, ako je zlo učinio, drugi su tomu krivi, i tuđa budalaština je kriva; hajde sa mnom!

— Kamo? — zapita ga žena staviv ruku na srce.

— Natrag u Lomnicu.

— Neću! — branila se Jaga rukom — ni za živu glavu.

— Hajde, velim ti, ne napastuj boga — srdio se starac — misliš li ti da sam se ja badava znojio i letio amo-tamo, da sam teškom mukom taj obruč skovao; a sad da ne bude nikakve hasne? A ja! Velim ti da je Mato dobar čovjek, al su ga bockali i na zlo naputili. Dragi ti bože moj! kakvi smo mi ljudi! Ludi smo, a ne ljudi. I tu mrvicu smrtnoga života kvari jedan drugomu, a da bi za što? Hodi, Jago, hodi. Bog kaže da ćeš ostaviti oca i majku pa ići za svojim mužem i da mo-

raš mužu vjerna biti. Nosi još koje vrijeme svoj krst, i bog će te blagosloviti.

Žena se dignu i pođe poniknute glave za gologlavim kapelanom prema Lomnici.

Čudno je igrala mjesečina oko debele, gole glave kratkogog kapelana koji se je poput jazavca pomicao preko ravnice, čudno igrala mjesečina oko bijelih haljina mlade žene koja je polagano, plaho išla za tragom malenog vođe. Dođe do Lomnice, do Čunčičeve kuće. Kapelan okrenu se Jagi.

— Počekaj me tu dok te ne zovnem.

Kroz okno titrala svijeća. Janko, umiriv kudronju pred kućom, pokuca na vratima i uniđe. Za stolom sjedahu starci, sjedaše mrk, zlovoljan Mato.

— Hvaljen Isus i dobar večer! — pozdravi Janko ukućane.

— Navijeke! — ozvali se ljudi nekako u čudu, nekako u neprilici.

— Vi, gospodine mladi? — zapita majka nadnesav ruku nad oči.

— Ja — nakašlja se Janko ozbiljno i popođe prema stolu. — Nešta sam kasno došao; ništa zato. Bavio sam se ovuda za poslom pa svratih se amo, da vidim što radite i jeste li zdravi.

— Zdravi, hvala bogu! — odvrnu otac nekako pod silu.

— Al ne vidim Jage! — zapita Janko naoko čudeći se — gdje je Jaga? Za poslom, šta li? U kasnu noć!

— Ne znamo! — reče u pol glasa majka bojažljivo poglednuv sina koji bje čelo spustio na zgrčene šake. — Otišla je od kuće, a ne zna se kamo.

— Da, ostavila nas, mene ostavila — reče Mato gorko. lupiv šakom u stol — ostavila onako kao praznu čašu kad ste je ispili.

— A nijeste je našli? — zapita kapelan.

— Nijesmo je tražili — zamuca stari Čunčić.

— Tako! — zakima kapelan glavom staviv obje ruke na stol: — tako! A vi ste kršćani? A? Vi ste ljudi? A? Turci, pogani, manikeji, lude, šuplje glave! Gdje vam je duša, gdje? U dimnjaku se suši sa slaninom! Mislite li, kad sveta mati

crkva sveže muža i ženu, da se mlada duša dade otpuhnuti u svijet kao pahuljica snijega? Je l' se Jaga može bit potepla? Nije. Znam da je poštena. Al vi, vi pasoglavci, imate jezik kao oštar kljun pa ste klujuvali i klujuvali po tom mladom srcu da je zdvajala, pa se dala u svijet neka je nosi kao što vjetar nosi cvijet. A zašto? Da je začarala Matu. Jeste li je vidjeli da jaše na metli po zraku, il nijeste je vidjeli kako se škropi svetom vodom i krsti desnom rukom? Budale! Jesu li sve ženske vještice koje se po svijetu udavaju? Vidite, nije l' vam vrana ispila mozak? Pa da ne rodi odmah djece, ne rodi zato jer nije plemenite krvi, a Mato plemenit? I opet budale, budalissime! Ne nosi li vam divlja kruška ploda ako ste na nju cijepili plemenitu šibu? Nosi, i kakvih debelih krušaka nosi, ali ne prve godine, već po vremenu. Šta se priječite proti božjoj volji? U Svetomu pismu čita se da je Sara pod sijedu kosu porodila sina, a gledajte našeg milostivog cara. To je bar prvi »plemenitaš«, i milostiva carica od starijeg je plemstva negoli vi pa nemaju djece. A gledajte našeg gospodina velikog župana. Oženio je trgovačku kćer. Prve godine ništa, druge godine ništa, treće godine puf! dvojke! Sram vas bilo i sto puta vas sram bilo za ovu grehotu, i da mi se nijeste pokazali u crkvi jer vaše molitve gospodin bog ne sluša kad tu nutri ne nosite srca, već mlinski kamen!

— Istina je! Istina! — skoči Mato na noge lupiv šakom u stol — kao da je tiskano, tako ste govorili, gospodine mladi; srce mi kaže da je Jaga prava, a mi da smo krivi.

— Jaga prava? — naruga se kapelan — a ti, fini tiću, šakom po njoj! I to je štampano bilo, al kako vrag štampa.

Mati skočila od sramote krv u lica. Glava mu klonula, stajao je kao panj. Stari Čunčić sagnuo glavu kao da ga je netko batinom po plećima lupio, a mati od sramote gledala kroz prozor.

— Bablje priče su krive, gospodine mladi — viknu zdvojno Mato — šta ćete? Kad vam se to svaki dan zadijevalo i zadijevalo u mene. Bilo mi je da poludim, i poludio sam. Al bog mi prosti taj grijeh, idem da potražim Jagu; moram je naći makar raskopao cijelo Turovo polje, pa onda neka mi dođe kuma ili susjeda da je blagoslovim mlatom. Zbogom! — I Mato htjede da provali iz kuće.

— Stani! — obustavi ga kapelan i iziđe na časak iz sobe.

Zamalo otvoriše se vrata i uniđe kapelan vodeći za ruku Jagu, plahu, zaplakanu.

— Na ti je! — odreza Janko.

Mato se potrese. Skočiv uvis, raširi ruke i kao gvožđe ih savi oko mlade žene.

— Jago! Jagice! — kliknu Mato — ne dam ter te ne dam, makar po tebe došla turska vojska!

Žena privinuv se mužu pogleda ga okom velikim, sjajnim, u kojem se ljuta bol prelijevala u neizmjernu sreću.

— Majko! — viknu stari Čunčić svojoj ženi — šta tu stojiš i plačeš! Brže donesi vina za mladog gospodina i večeru za Jagicu, ta znaš da sirotica nije večerala!

*

Deset mjeseci iza te noći krstio Janko u lomničkoj crkvi muško dijete, sinčića Mate Čunčića. Poslije krsta jelo se, pilo se da su se grede na kući zibale.

Stari Čunčić stajao sred sobe držeći u naručju unučica. Brci igrali starcu čudnovato. Pred njim skakutao mali kapelan pljeskajući dlanima, a sunce sjalo kroz prozor na djeda, na unuka, i sunce se od milja smijalo.

— No — nasmija se kapelan — ne nosi li divljaka debelih krušaka?

— Nosi bome — nasmiješi se stari Čunčić ludo.

— Gledajte, majko — reče kapelan starici — prava Čunčičeva krv, kao da mu u nosu stoji plemenski list; još da ima podrezane brkove, mislio bi čovjek da je to vaš muž.

— A joj! A joj! — zavrti starica glavom — meni se čini da vam danas, mladi gospodine, nekakva čarobija ide po glavi.

Baš je bio Mato poljubio Jagu u čelo, kad se najednom otvoriše vrata, i u sobu uniđe ženska, žuta, šiljasta lica, malih sivih očiju, kuma iz Lukavca.

— I te nam je vještice trebalo — šapnu majka.

— Dobar dan, dobar dan — nasmiješi se kuma slatko — baš sam došla da se nagledam te mile radosti i da donesem Jagici pogaču.

Kapelan pođe flegmatički u kut, uhvati vrč vode te ga istrese na lukovačku pogačaricu viknuv:

— Šic, mačko! — a mila kuma ode bez traga.

— To mi je prvi *terno* — reče mi Janko istrusiv u brezničkoj sjenici punu čašicu. — Stavio sam 24, jer Bartolovo pada na 24. augusta, zatijem 18, jer je Jagi bilo osamnaest godina, i 30, jer se je Matin sin rodio 30. svibnja. Te sam brojeve stavio i dobio na lutriji dvjesta forinti.

— A što si uradio? — zapitam ga.

— Meni baš novaca nije trebalo — odvrati Janko — uzajmio sam ih seljaku iz Mlake komu je kuća izgorjela bila.

— Je l' ti ih vratio?

— Nijesam ih nikad tražio niti neću, sada su ljudi pomrli, a na pismu nemam ništa.

V

Pripovijedao mi Janko i o drugom *ternu*, a po njegovu kazivanju pripovijedat ću vam i ja.

Do biskupa Maksimilijana Vrhovca nije se znalo u Zagrebu šta je divan ili *canape*. Starina biskup dao sebi prvi divan dopremiti iz Beča. Bijaše to klupa bijelo omazana, imajući naslon i četiri tanke noge, nadjevena kravljom dlakom, a obučena zelenom svilom. Dobri Zagrepčani, poznati protivnici svakoj novotariji, gledali taj novi pojav kulture plahim okom te se nekako žacali sjesti na taj »stolac za dva čovjeka«, jer im se to činilo ludo prema starovjerskoj logici: »Svoj na svom«. Shvaćali su oni kako čovjek među dva stolca pasti može, ali da bi dva čovjeka na jednom stolcu sjediti mogla, nije im nikako išlo u glavu. Vrhovac, čovjek uman, odvažan, uz to fin aristokrat, malo je mario za tu čudnu opoziciju, i kako se naši Hrvati priučili bili krumpiru, artičokama itd., tako se napokon priučio biskupovu *canapeu*. Ali doskora bude »stolac za dva čovjeka« izvorom užasne razmirice, zapleta dugotrajnih i žestokih, napokon je glavom car morao suditi sud o biskupovu »stolcu za dva čovjeka«. Nije to šala, već živa istina.

U pokupskom kraju stajahu nedaleko od sebe dva aristokratska grada — grad Bukovac, svojina baruna Bukovačkih, zidan usred perivoja, novijim slogom, na garištu starog drvenog dvora, i grad Malinovac, prava sredovječna tvrđava sa

četiri tvrde kule, opasana dubokom jamom. U Malinovcu vladaše od davnine stara porodica hrvatskih grofova Malinovića. Malinovićima nije bilo ni nakraj pameti ukloniti stare kule zasuti duboke jame gdje su žabe znale slagati pjesme večernice. Nije tomu bio razlog konzervatizam, jer kraj sve svoje gospodske čudi marili grofovi za novotarije, osobito otkad je jedan od njihovih pradjedova prije revolucije na versajskoni dvoru potratio bio 40.000 škuda. Čini se da se poslije Malinovići nijesu iznevjerili rastrošnomu kavalirstvu svoga »versajskoga« pradjeda; brinuli su se oni više za engleske konje, talijanske pjevačice i francuske karte negoli za stoku, žitnice i vinograde, i tako je bogato vrelo malinovačke gospoštine sve slabije teklo, samo je stari grad stajao tvrd, nepromijenjen, štovanja vrijedan svjedok treznije davnine.

Premda su te dvije od starine susjedne obitelji živjele svaka na svoj način, premda im se djeca i po čudi i po uzgoju vrlo razlikovala, to ipak u svoj Hrvatskoj nije bilo većih prijatelja od Bukovačkih i Malinovića; govorilo se dapače da su to dvije grane na jednom stablu. U Vrhovčevo doba vladaše u Bukovcu gradu gospodin barun Ladislav Bukovački sa vjernom drugaricom Amalijom iz plemena valonskih grofova Saint Quentin. U baruna Ladislava bijaše kraj sve silne trbušine neobično mnogo razbora i oštra uma. Bio to čovjek zdrav, žilav, iskren bez obzira, nevješt dvorskomu klanjanju, Hrvat stare žice, ali uz to aristokrat, aristokrat od ošišane glave do potkovanih petnjaka — od koga su podanici primali mnogo dobra, ali i mnogo batina — ukratko, barun Ladislav bijaše smjesa kršćanske ljubavi i aristokratske sile, Svetoga pisma i sredovječnih privilegija. Za barunovim stolom jelo se iz srebrnih zdjela, ali je barun sam znao hraniti konje; barun nosio je košulje od najfinijeg holandeskog platna, ali je sam krpao hlače; barun imao cijelu zbirku rijetkih lula od štive, ali je znao katkad puniti lulu iz španove duhankese, katkad pušiti i višnjevo lišće. Na Badnjak morali sluga po dragocjenim perzijskim sagovima prosuti slamu, a stari barun je bajao kao koji njegov podanik u niskoj kolibi. Odnio li vuk seljaku ovcu, barun mu dade ovcu iz svoga stada, nu zakasnio li seljak na robotu za pol ure, dobio je *in facie loci* pet batina; izgori li seljaku stara drvena kuća, barun mu sagradi novu od opeka, nu nađe li barun seljačku gusku u svojoj pšenici, ubi

je iz puške. Barun sagrađi i lijepu školu pa je svečano posveti, a radosti seljaka ni kraja ni konca. Poslije mjesec dana, dođeše svi kućegospodari na grad te izjaviše gospodinu barunu da će sami plaćati učitelja, ali samo djeca da ne moraju polaziti škole jer ih treba na paši. Barun dade im lijep komad zemlje za općinski pašnjak, postavi im o svom trošku općinskog pastira, i držao je sve kućegospodare osam dana u tamnoj kuli svoga grada o suhom hljebu neka se nauče pameti. Barunica Amalija imala je vrlo malo svoje volje. Uzgojena u belgijskom samostanu, naučila se zarana krotiti živu francusku ćud koja bi rijetko kada sinula iz velikih, crnih očiju. Kći valonskog grofa i stroga pukovnika austro-belgijske regimente Saint Julien, i ujedno pitomica strogog samostana, priučila se miru, pobožnosti, strogosti i redu, a to joj je i ostalo kad se je udala za baruna Bukovačkog, za onda vojničkog časnika. Pokoravajući se drugu svojega života, priljubila se ta blijeda, suha Valonka uz njega toliko da se je prometnula po vremenu Hrvaticom, prisvojiv sve običaje naše zemlje. Jedan jedini biljeg njezine domovine nije moglo izbrisati ni vrijeme ni život, to jest vanrednu neku etiketu, omjereno neko dostojanstvo što ga imaju samo ljudi *de famille et de bon sens*. Barun Ladislav pogriješio je ne jedanput proti tomu dostojanstvu, a barunica bi ga, stisnuv usne, svaki put ukorila:

— *Mais, monsieur le baron, c'est enfin une betise!*

Ali veća grešnica proti etiketi bijaše u gospodskom dvoru mlada barunovica Kamila, jedinica bukovačka, dijete dakako, ali vragoljanka bez očevih feudalnih predsuda, bez majčine etikete. U Kamile bijaše tijelo jako, zdravo, lice puno, rumeno, glavica umna — sve baština starog hrvatskog plemena; a crne žive oči dva ugljena, tijelo okretno, graciozno, jezik lak, dosjetljiv — sve baština francuske majke. Barunovica rasla sred zelenih gajeva i livada kao šumski cvijet, a njezina vika i krika ozivala se gospodskim dvorom, engleskim perivojem, šumom, stajom, kokošnjakom. Na starog grbavog učitelja, rodom Francuza, znala se nabacivati čičkom i, dok je mentor obzirno skidao bodljive zelene krugljice sa dugačkih skutova crne haljine, skakutala Kamila oko njega, hahaćući i plješući rukama. Barun Ladislav sve je pucao od smijeha pri tom neobičnom prizoru, a barunica, grizući usne, rekla bi:

— *Camille! vous etes un enfant terrible!*

— *Ma chere maman* — nasmijala se Kamila, gladeći majci lice — *dites donc* »čičak«! — Kad je nato stari učitelj dignuo šiljasti nos, izbuljio sive oči i rekao: — Š-š-š-i-ššak! — odgovorila bi mu vragolasta barunovica kroz smijeh:

— Š-š-š-i-ššak! *A votre sante!* Na zdravlje! *monsieur le gouverneur!*

Drukčiji bijahu Malinovići. Grof Tomo Malinović ljubio je za mladosti svoje makao, šampanjsko vino, engleske hrto-ve, francuski balet i lov na vukove. Nu poslije uhvatiše ga — dosta rano — nemile uloge i njegovu putovanju odzvonilo — baletu ni traga. Oženiv u Zagrebu Karolinu, pohrvaćenu kćer imućna trgovca, rodом Nijemca, posvećivao je grof ostatak živovanja svoga šahu, čitanju »Konfesija« J. J. Rousseaua, domaće apoteke i augzburških novina, u kojima je osobito pomnjom prebirao dopise iz Kine, Indije i Južne Afrike. Gospoja grofica bijaše dobra gospodarica ali silna aristokratice — kako i ne bi? Ta bila je građanskog roda. Bojala se ona doduše da je svijet ne smatra pravom groficom, i, hoteći zakloniti neplemenito svoje porijeklo, metala na sebe svijetle svilene haljine, debele zlatne lance, nojevo perje i briseljske čipke. Grof bio bi zaista toj paradi koješta prigovorio da ga nijesu mučile uloge, samo kad je jednom na plesu dosta bezočan kavalir upitao bio groficu porugljivo: — Što stoji rif te zelene svile u dućanu vašega oca, gospojo grofice? — potužila se Karolina plačući svomu mužu, ali joj on prostodušno odgovori: — Pravo je rekao, vidi se da ima kavalirsko oko. Čemu ta maškarada? Grofice, molim vas, budite mi već jednom groficom! — Malinovići imali više djece, ali im sva pomriješe izim jednog jedinog — izim mladog grofa Karla. U Karlu, premda majčinu mezimcu, nije se opazila ni kapljica majčine krvi. Fini taj obijesni mladić, glatka, bjeloputna lica, crne zavijene kose i velikih modrih očiju, bijaše na dlaku nalik na zaprašene, ali poštovanja vrijedne slike štono visijahu u širokoj »palači« grada Malinovca, i za malih već nogu pojavi se u njemu osobito živahna ćud, kad je lovačkim zanosom iz dječачke puške strijeljao sve bijele kokoši u kokošinjaku, kad je neobičnom zvedljivosti poput prirodoslovaca davio zrnjem *cuculi di Levante* sve zlatne ribice u ribnjaku malinovačkog perivoja.

— *Voilà des allures aristocratiques malgré sa mire!* — reče jednom stari grof barunici Amaliji za partijom vista, nasmijav se od srca.

— No, oprost mi, brate — primijeti ravnodušno barun — ja bih toga dječaka stavio u klade.

— Vidi ti se, barune, da nijesi nikad u Parizu bio — namrči se grof — takve vragolije očiti su znaci gospodske prosvijećene glave.

— Dobar apetit! — završi barun tarući nos.

Takovi bijahu ti velikaški susjedi i veliki prijatelji, i to baš od srca. Ne bih rekao da je međusobna ljubav ili simpatija bila korijen tomu prijateljevanju, jer grof i barun, grofica i barunica bijahu vrlo različne ćudi. Nu što ćete? Bukovcu bijaše na svijetu najbliže mjesto Malinovac, jedino mjesto za vremena vratolomnih cesta do kojega se iz Bukovca doći moglo bez pogibelji života. Što susjedstvo, što tradicija obiju obitelji, što kumstvo, što navika, svezaše među tim porodicama prijateljski savez, da se je napokon kći valonskih boljara, negdanjih dvoranika Karla Smjeloga, posestrila na hrvatskom zemljištu sa kćerju njemačkoga trgovca iz Zagreba. Javan biljeg toga pobratimstva i posestrimstva bijahu večernji sastanci — *soirees fixes*, kako ih grof okrsti — gdje se susjedi sastajahu sad u Malinovcu, sad u Bukovcu, ponajviše dakako u Malinovcu jer je grof od silnih uloga malo kada mogao ići iz svoje tvrđave. Mjesto sastanka bijaše lijeva kula malinovačkog grada, na francusku uređeno svetište staroga grofa. Po zidovima visili francuski bakropisi iz prošloga vijeka: Amor i Psihe, Dijana i Akteon, kraljica Marija Antoaneta sa *dauphinom*, zatim karikatura gospodina Voltairea, kako ga rogati đavo vodi za perčin u pakao. Pokućstvo, obučeno crvenim damaskom, bijaše urešeno umjetno rezanim spuževima, cvijećem i arabeskama po načinu *rococo*, a na mramornom kamenu stajaše Kinez od tuča, noseći na glavi uru. Usred sobe visijaše svjetiljka od umjetnih staklenih ruža, a na njoj šest voštanih svijeća, kojih je nestalno svjetlo igralo na starim tapetama od plavetne svile.

Do kamina u naslonjaču sjedio obično stari grof. Premda je malo kada izlazio, bilo mu odijelo vazda salonsko: plavetan frak sa žutim dugmetima, uske crne hlače, svijetle izrezane cipele, bijeli ovratnik, silne cjevaste jačice, crn prsluk,

a iz lijevog džepa istoga visio o lancu velik pečatnik sa grbom grofova Malinovića. Oblo lice grofa, premda pomno obrijano, odavalo, kraj svih francuskih navika, tip hrvatski, modre oči plamsahu još i sad pod visokim čelom neobičnim plamenom, a crna prosijeda kosa savijala se umjetno oko blijedog, ponešto sumornog lica. Grof bijaše *spiritus agens* ili, da hrvatski govorim, duša toga društvanca. Vadeći po starom običaju bombone iz kutijice od slonove kosti da okrijepi suho grlo, govoraše polagano ali jasno, odrješito, i sve ga je vrlo pobožno slušalo. Naproti njemu sjedio poniknute glave barun, čovjek debela trbuha, debela nosa, debele ošišane glave, brkat, odjeven hrvatski. Žive tamne oči igrale mu pod gustim obrvama, motreći katkad grofa, slijedeći katkad dim koji se lagano vijao iz njegove lule, srebrom okovane. Da ne bude te lule, bio bi čovjek rekao: Eto ti hrvatskog junaka iz dobe Nikole Zrinskoga. Grofica, gospoja puna lica, plave kose koja bijaše svezana modrom vrpcom, sjedaše mirno, prekrstiv ruke na krilu, ukočenim okom gledajući vatru u kaminu, smiješeći se katkad upravo u nevrijeme. Premda joj sin prilično velik bijaše, odijevala se uvijek sjajnim svijetlim haljinama, dočim na barunici nijesi vidio nego sivo, ljubičasto ili crno odijelo. Djece dakako nije nikada bilo na tim sastancima.

Sprvine se malko govorkalo o domaćim poslovima, o djeći, zatim se prešlo na politiku, na Napoleona dakako, a gospođe međutim prebirale na rešeto sve moguće i buduće ženidbe među aristokracijom. Za uvodom — *polonaise pariće*, rekao bi grof — dođe na stol čokolada, samo je barun dobio krišku domaćeg sira — *grace speciale*, krstio ga grof — a za čokoladom slijedio tarok učetvero. Katkad je grof svirao flautu, katkad prebirala barunica glasovir — i napokon se veselo društvo razišlo.

Jednoga dana dođe grofu i barunu poziv od biskupa Vrhovca neka dođu na ples u biskupske dvorove. Biskup priredio je taj ples, ne varam li se, u slavu kraljevskoga povjerenika Majlata, koji je po kraljevoj zapovijedi prekosavsku Hrvatsku, pod Napoleonom francusku, poslije austrijsku, opet stavio pod bansku vlast. Kako je svečanost vrlo sjajna i važna bila, trebalo je poći u Zagreb, i grof Malinović reče svojoj podagri: »Hoćeš, nećeš, moraš. — Susjedi uputiše se dakle sa svojim gospojama u glavni grad da budu dionici te

rodoljubive slave. Slava bijaše uistinu velika. Rasvjeta, sere-
nada, da, u starom kazalištu prikazali u slavu toga dana
hrvatski igrokaz »Huta pri Savi«. A tekar ples kod biskupa!
Grofica uzdisala pod svojim svilenim vrpcama, smaragdima i
cvijećem neprestano: — *Charmant! amusant! Extraordinaire!*
— a grof joj prišapnu stisnuv usne: — *Ordinär!* — Nu i ta
velika slava minu na veliku žalost zagrebačkih ljepotica i na-
tražnjaka *Vierzigera*, koji su radili izvinuti Prekosavje ban-
skom žezlu i hrvatskoj kraljevini.

Grofica i barunica dogovoriše se da će poslije plesa poći
zajedno u pohode biskupu — kako to ištu pravila etikete.
Bile utanačile i to da se neće bogzna kako nakititi, jer je bi-
skup napokon svet čovjek koji malo mari za svjetsku taštinu.
Ali kad je vrijeme bilo da sjednu u kočiju, namršti se neka-
ko Amalija. Ona je bila održala riječ, bila se obukla pripro-
sto, ali grofica se proti dogovoru načičkala cvijećem, vrpca-
ma, čipkama, atlasom, kao da će u svatove.

— *Perfide!* — zamrmlja barunica, jer, sve što je bila pra-
va aristokratica, nije smjela obuzdati uvrijeđene taštine kojoj
se i zrela i razborita žena oteti ne može.

Dodoše u biskupov dvor, dodoše pred biskupa. Slavni sta-
rac dočeka ih ljubezno. Biskup sjednu na lijevu stranu diva-
na, a grofica zaleti se brzo te se spusti nekim smiješnim pono-
som na divan kraj Vrhovca, mahnuv barunici lepezom neka
sjedne na stolac.

Barunici skoči krv na blijeda lica, oko joj sijevnu mu-
njom, a vjede počеше joj drhtati od ljutine. Šta? Ona, pleme-
nita kći slavnih grofova Saint Quentinskih da sjedi na stolcu,
a trgovačka kći zagrebačka na divanu, na odličnu mjestu kraj
biskupa? *Horreur!* Dok se vrijedni starac igrao sa dijamanto-
vim krstom na svojim prsima, brbljala grofica same hiperbole
i superlative o divoti njegova plesa, a Valonka je šutjela gri-
žući usne.

— Moram vam se duboko zahvaliti, preuzvišeni gospo-
dine biskupe — čevrljala grofica — na toj prelijepoj zabavi.
Bijah ushićena! Sve samo izabrano društvo, sve aristokracija!
Sve samih grofova i grofica, baruna i barunica malo, vrlo
malo. Nu ja sam gledala da uredim grofovski vašu divnu za-
bavu, naručih najljepšu toaletu samo da ne osramotim svoga
grofa i da ne zaostanem za barunicama i drugima, premda je

u Zagrebu teško dobiti fine robe. — Grofica je zanesena dalje govorila, biskup se je smiješio, a barunica Bukovačka probljedniv na smrt, osovi se u tren na noge, pokloni se duboko Vrhovcu i reče glasom ostrim, epigramatičkim:

— Preuzvišeni! Velik dio slave koju doživjesmo ide i vas, i svaki gost otmjena i odlična roda umjet će cijeniti kako se na vašem plesu — izuzev nekoliko nesprenih lica — sticala plemenština, finoća, uglađenost i bonton. Dozvolite da vam izjavim koliko vam se divim stoga u ime svega pravoga plemstva i da se preporučim vašoj milosti! — Po tim riječima izađe barunica brzim korakom iz sobe, omjeriv prezirno groficu, te pojuri u svojoj kočiji kući.

Grofica ostavljena od drugarice slomi od ljutosti svoju lepezu pa odrezav biskupu: — Službenica! — izjuri iz dvora pa je jurila pješice put svoga stana, ne mareći kako joj duboko zagrebačko blato nemilo šara bijelu atlasnu haljinu.

Iza toga nenadanog prizora povratit će se susjedi svojim kućama, ne zajedno, kako su došli bili, već svaka obitelj o sebe.

Drugi dan primi grofica slijedeće pismo:

A madame la comtesse Malinović, nee Mayer

Malinovac

Gospodo grofice!

Otmjene osobe kojima je kojien u slavnoj, plemenitoj obitelji, ne mogu se nikada oteti svojim socijalnim dužnostima, koje su tim veće čim je pleme slavnije. Ponajsvetija im je dužnost ušćuvati svom pomnjom čisto ime i dostojanstvo slavnih pradjedova i proti vlastitoj slaboći i proti zadjevicama drugih neplemenitih osoba, uopće vazda pred očima imati devizu: »Noblesse oblige«. Znano Vam je, ma chere, da lozu vučem od grofova Saint Quintinskih. Nije mi ni nakraj pameti pitati Vas da l' Vam je poznata povijest Karla Smjeloga, vojvode burgundskoga, niti mi je volja pričati Vam o genealogiji svoga roda, uvjeravam Vas samo na poštenu riječ da mi je pleme staro i slavno i da moji pradjedovi nijesu nikada rifom platno mjerili. Po tom ćete lasno shvatiti da i mene vežu dužnosti i obziri o kojima sam prije govorila, obziri kojih ni-

jesam ni onda smetnula s uma kad me razne okolnosti s Vama sastaviše, kad me snošljiva čud ponuka da sa slavnog imena Malinović zaboravim dućan zagrebačkog trgovca Mavera. Ne čudim se, grofice, da se Vi tih načela ne držite, niti Vam ne pišem u grijeh da malo cijenite moju socijalnu žrtvu za Vas, ne čudim se, velju, jer Vam zakoni višeg svijeta nijesu i ne mogu biti poznati. Stoga oprostih Vam sto i sto povreda etikete, odbijajući ih na neznanje Vašega građanskoga porijekla. Ali iza skandaloznog prizora u biskupovu gradu, gdje se drznuste prisvojiti sebi nekakvo prvenstvo, ne mogu da Vas ne sjetim, grofice, da Vam ženidba doduše dozvoljava staviti grofovski grb na Vašu kočiju, posjetnice i marama, ali da nije ni najmanje promijenila Vaše obične plebejske krvi. Sa toga skandala prenuh se u svoj prijašnji ponos, cijela perspektiva slavne prošlosti grofova Saint Quintinskih otvara mi se opet, i griješila bih proti svomu ponosu da i najmanjom prilikom dostojanstvo svoje obitelji stavim na kocku i da sa neke slabosti žrtvujem slavu djedova Vašim pogrdama kojima se odzivate mojoj snošljivosti. Jedini put kojim se ubuduće uvredama ukloniti mogu i moram, gospodo grofice, nalazim samo u tome da se svaka od nas povрати u svoje kolo te da zaboravimo da smo se ikada poznavale, a za tu prijazan moli Vas uz odlično poćitanje

*Amelie baronesse Bukovaćki de Bukovac,
nee comtesse de Saint Quentin.*

Na tu diplomatićnu notu stignu barunici drugog dana slijedeći odgovor:

A madam Barones Ameli Bukovacsky
a

Bukovac

Chair Barones! (dva puta podvućeno)

Primila sam Vaše barunsko (dva puta podvućeno) ali i grubo pismo, i odgovaram Vam odmah, da si moćebit ne uvrćite u glavu da ste me dezarmirali. Nipošto, chair Barones. Ja, grofica de Malinovacz — da, grofica (ćetiri puta podvućeno), veoma sam zdrava, a apetit mi je da ne moće biti bolji,

pa ako se možebit Vama razlila žuč — kako mi se po Vašem pismu čini — meni, hvala bogu, nije. Nota bene! Noćas sam deset sati mirno spavala. Ako moj otac ima platnarski dućan — dobro, ali zato je ipak pošten čovjek. On mjeri rifom platno, a Vaš gospodin barun krpa iglom hlače. Ne želim saznati starinsku historiju Vaših baba i prababa, jer napokon svi polazimo od Adama i Eve, kako Sveto pismo kaže. A sada, je V Vam pravo ili nije, chair Barones, velim Vam ie velim da sam grofica, da, grofica, a Vi samo barunica, i uvijek je bolje ići s nižega na više, nego s višega na niže. Ja Vas bogami neću pitati smijem li nositi grofovsku krunu na kočiji, marami i posjetnici, baš ću je nositi, i punctum. Nu da svršim Vašu starinsku historiju, taj lanjski snijeg, reći ću Vam da mi nijeste mogli iskazati veće ljubavi, nego otkazati mi svoje prijateljstvo, kojega sam ionako sita i presita bila. Nije Vam ni trebalo moliti me da Vas ne polazim. Ne bojte se. Javila sam svojoj komorkinji da za Vas nijesam nikada kod kuće. Šilo za ognjilo. A sad je, mislim, toga dosta, draga barunice i samo barunice. Primite izraz moje osobite naklonosti

*Charlot komtes Malynovych
de Malynovacz.*

P. S. Vi se ljutite radi divana kod biskupa, a kako ste me Vi ostavili bez kočije te sam morala blato gaziti? Moja bijela atlasna haljina posve je iskvarena. Sram Vas bilo. Nota bene! Ja sam svojim slugama dala praviti frak, a na dugmetima grofovsku krunu. Ded' te, kušajte Vi! Ako se Vama perspektiv otvara, i ja sam ga naručila, vrlo fino staklo, pa se nemate čime hvaliti.

La meme.

Kako su oba pisma, svako svojim slogom i pravopisom, bila pisana perom vrlo oštrim, razvrgnulo se staro prijateljstvo među Bukovcima i Malinovcima dokraja. Muški članovi obiju porodica, grof i barun, nijesu na prvi mah pristali uz svoje nježne ali i vrlo razdražene drugarice, čemu se ni najmanje čuditi ne treba, jer ponešto hladniji razbor jakoga spola nije u tom »divanskom pitanju« nalazio dovoljno razloga da se zametne diplomatska borba i da zbog takove malice

prestane iznenada »prijateljska čokolada«. Sa toga raznoga mnijenja lijepoga i nelijepoga spola bilo u Bukovcu kao i u Malinovcu dosta dramatičnih prizora kojih ne bi bilo zgodno iznositi pred svijet, pače je to upravo nemoguće, jer bi jedva i fantazija, življa nego je moja, smjela vjerno prikazati cijelu živu istinu te toli delikatne rasprave. Dopuštam da bi se u obiteljskom arhivu Bukovačkih mogli naći zapisci barunice Amelije — jer je zbilja tačno bilježila svoje doživljaje, a u zapiscima pokoja življa bilješka o tom nesretnom razdoru, nu mislim da će čitaoci, poznavajući mušku i žensku ćud, vjerovati riječi mojoj i bez drugih dokaza.

Barun Ladislav pušio je ravnodušno dugu lulu, prisloniv se leđima peći, dok mu je barunica dokazivala cijelu razmiricu patosom francuske tragedije.

— Napokon je cijela stvar velika budalaština — odazove se barun, puhnuv silu dima kroz nos.

Grof Tomo, razumjev da je žena njegova poslala paprenu poslanicu u Bukovac — valjda mu je grofičino pero poznato bilo — stisnu oči i gurnuv podnošku nogom viknu:

— Puh! *Encore un jaux pas!* Radi biskupova divana ode moja partija. I poslaste joj pismo! Znete li da je to strašno? Da ste mi ga barem dali čitati da vam ispravim pravopis i neke okrupne fraze. Vi ste nervozni, nervozni, kažem vam, preko svake mjere! Sirota barunica poludjet će od vašeg lapidarnog sloga!

Nu žene su žene, i njihovo je carstvo svijeta. Neopazice vladaju mužem, vladaju najviše u čas kad bradata polovica čovječanstva najviše ističe svoje gospodstvo. Načela ženske strategije osnovana su na slabosti muževa pa su zato sigurna, i ženski jezik, sad blag, sad silovit, sad tužan, sad ljubak, sad oštar, sad sladak — taj ženski jezik strahovito je oružje, i nije majka rodila toga Cicerona ili Demostena koji bi se sa ma kojom ženom takmiti smio.

Stoga nije ni čudo što je Amalija francuskim žarom raspirila plamen u flegmatičnim inače grudima baruna bukovačkog kojega se osobito nemilo doimala plebejska ona fraza o »krpanju hlaća«. A nije ni čudo da su Karolinine gorke suze i glasni prijekori svladali staroga grofa, pri čem je podagra grofici osobito na pomoći bila. Ukratko, muževi pristaše napokon dušom i tijelom uza svoje žene. Šteta te nije bilo za on

doba u Zagrebu novina da otisnu silnu onu polemiku koja se je sve to žešće razvijala među grofom i barunom. Barun si-pao iz Bukovca latinske gromove, a grof iz Malinovca fran-cuske strijele, a te ubojite poslanice, vjerno prepisane, služile su duže vremena susjednoj aristokraciji nemalom zabavom. Napokon naoštri barun Ladislav svoje pero te sastavi prepo-korno pismo caru Franji blage uspomene, neka premilostivo odluči kojoj da gospoји pripada prvenstveno na biskupovu di-vanu, da l' udatoј barunici a rođenoј grofici, ili udatoј gro-fici, rođenoј građanki. Kažu ljudi da je barun Ladislav bio upleo mnogo zanimljivih refleksija, kojih žalibože ne možemo priopćiti. Čini se da se to vrlo delikatno pitanje prvenstva nije dalo riješiti ni u Beču, jer barun nije dočekaо odgovora. Na-pokon se žestoka polemika svršila time da je barun dao zazi-dati sve prozore svoga grada iz kojih se Malinovac vidjeti mo-gao, a i grof zatvori sve prozore stoјеće prema Bukovcu.

Koliko se je neprijateljstvo uvriježilo bilo u srcu obiju ovih obitelji, dokazuje ponajbolje slijedeća posve istinita crtica:

Iz Zagreba moglo se kočijom doći u Bukovac i Malino-vac samo nasipom dosta uskim, toli uskim da su se dvije ko-čije, iduće jedna proti drugoj jedva minuti mogle. Nekim zlim slučajem vozila se grofica u Zagreb, a barunica iz Zagreba, zlim slučajem srele se kočije baš na nasipu.

Barunica, opaziv grofičinu kočiju, doviknu svomu koči-jašu:

— Andro, da mi se nijesi uklonio grofičinoј ekipaži!

— Hoću li, vaša milost, zatjerati rudo malinovačkim ko-njima u prsa?

— Ti stani pa ni makac dalje! — zapovjedi barunica raz-draženim glasom i zavuče se u zakutak svoje kočije.

— Dobro! — kimnu kočijaš, pritegnu vodice, i kočija stade.

Grofičin kočijaš tjerao vilovite konje bez obzira, dok ne opazi da srijed nasipa stoji bukovačka kočija kao prikovana. Silovito trgnu vodice, zaustavi konje pa će uz kletvu svomu kolegi:

— A šta vraga stojiš, Andro? S puta!

— A ja! — odvrati Andro flegmatično pučeći lulu.

- Ta koga bijesa radiš?
- Ništa — odgovori Andro.
- Ta bog daj oslijepio, ne vidiš li da ti se ne mogu ukloniti ako se ti meni ne ukloniš?
- Vidim, vidim.
- A znaš li da milostiva grofica putuje u Zagreb?
- Zna-am — zijevnu Andro.
- Hoću li valjda zatjerati konja niz nasip u vodu da vrat skrhamo?
- Kako te goder volja.
- Jesi li pijan?
- Ni kapljice nijesam vidio.
- Pa nećeš s puta?
- Neću!
- Uf! — planu grofičin kočijaš bijesom — da te———!

Grofica dignu se u kočiji da vidi šta je, a kočijaš, mašući bičem, protumači joj smisao čudnovatog dijaloga sa Androm. Grofičino lice planu živim rumenilom. Pretrgnuv silomice lančić svoje ure, reče drščućim glasom:

Dobro. Ja neću u Zagreb, ali neće ni ona u Bukovac. Marko, ti stoj pa ni makac dalje. Jesi l' čuo.

Te riječi nekako neobično dirnuše Marka, jer je sa strane žmirnuo na gospodaricu, a iz brižnog mu oka virila neka bojazan za grofičinu pamet. Nu vičan slušati bez prigovora sve zapovijedi, krenu glavom, zataknu bič u saru, zapali lulu i, mahnuv lulom za sebe, namignu svomu kolegi Andriji i dodirnu se lijevim kažiprstom čela u znak da se je vrlo zabrinuo za glavu svoje gospodarice, našto mu Andrija sličnom pantomimom izjavi istu brigu za barunicu. Tako su kočije mirno stajale jedna drugoj naprema sebi uru, dvije, tri, četiri ure. Barunica sjedeći u kočiji čitala vrlo pomno koledar za buduću godinu, što ga je u Zagrebu kupila bila, a grofica plela nekom neobičnom žestinom čarapu. Mislim da bi se te dvije ljute neprijateljice i mrkle noći dočekale bile, da se nijesu stada nasipom vraćala kući, s čega i baruničini i grofičini konji čudnovato skakutati počeli. Andrija i Marko, uvidjev da je to *force majeure* gdje svaka subordinacija prestaje, potjeraše bez pitanja konje toli vješto, da se nije znalo da li se je grofica barunici ili barunica grofici uklonila.

Tu sam epizodu samo zato spomenuo da se vidi kako nije ni vrijeme, najbolji liječnik u takvoj prilici, jako bilo primiti razigranu dušu tih plemenitih susjeda.

Minule godine i godine, grofica se debljala, a barunica se sušila, grofu sve više dodijavala podagra, barunu trbušina. Mladoga grofa poslaše u Beč u plemićku ugarsku gardu, a barunovicu poslali roditelji u Zagreb nekoj aristokratičnoj rođakinji neka nauči *savoir vivre*.

Jednoga dana čudila se grofica što joj nema muža kod kuće. Uniđe u njegovu sobu. U naslonjaču kraj kamina sjedjela je grofica. Na zemlji kraj njega ležala bombonijera, a bomboni rasuti po sagu. Grofica pogleda bolje, završnu užasno. Grč u srcu ubio grofa.

Teško li se kosnu glas o očevoj smrti Karla, ali se i teškim srcem otkinu od slasti carske prijestolnice. I nije to šala. O ugarskoj gardi, o vojništvu, o dvorskim plesovima nije moglo biti ni govora. Valjalo je povratiti se u pokupsku tvrđavu, gospodariti, pomagati majku, valjalo je napokon i oženiti se, da ne izumre slavno pleme Malinovića.

Svijet je nekako zvjedljivo iščekivao taj preokret u Karlovu životu, nagoviještalo se pače u višim društvima da od svega toga neće biti dobra, jer da je ta ugarska garda staroga grofa silu novaca stajala, jer da je »laki um«, koji malo mari za aritmetiku, stara baština grofova Malinovića.

Ali se svijet ovaj put prevario. Karlo bijaše licem i vladanjem tip svoje porodice. Široko suoblo čelo, gustu, crnu kosu, tamne modre oči, pune žive vatre, fino rezani nos, pune usne, oblo lice, bijelu put, široka prsa, sve si to mogao vidjeti na starim slikama malinovačke dvorane, sve si to vidio i na Karlu. Tijelo mu bijaše razvijeno po svim zakonima anatomije, a malena ruka smogla je jednim tiskom obuzdati bijesna konja, jednim udarcem izbiti protivniku sablju iz ruke, jednim mahom plesačicu prenijeti preko dvorane. Koračao je lako ali sigurno cijelom nogom, kao svi ljudi u kojima ima i duševne i fizičke snage. U društvu govorio je smiješeći se ponosito, pa je dugim trepavicama zaklanjao oči. Ali kad bi mu se srce razigralo, kad bi dignuo glavu, zasijevnuše mu se oči i bilo ti je kanda ti je munja srce opržila. Bečke gospođe, kako su ga dobro poznavale, nadjenuše mu ime »hrvatski Antinous«, i rado ga gledale u društvu jer je govorio naravski, kratko, do-

sjetljivo, ne mareći za tiskane katekizme udvornosti koji su boljarsku mladež upućivali kako li se mladić *de famille* vladati, kako li govoriti ima. Sve te vrline pribaviše mladiću mnogo prijatelja i prijateljica, ali još više dugova. Karlo bilježio je tačno sav svoj trošak da se opravda pred svojim ocem, i u tim zapiscima mogao si čitati stalne rubrike: Za konja jačača toliko, za šampanjsko vino, za balet, za makao, za izgublenu okladu, za kamelije, za *liaison* itd. *Summa summarum* toliko dukata. »Po tom računu, presvijetli oče«, znao je staromu grofu pisati, »vidjet ćeš da se nijesam iznevjerio tradicijama obitelji Malinović i da se vjerno držim tvoga načela: *Noblesse oblige!*

Grof Tomo požalio je ne jedanput da je svomu sinu to načelo plemstva toli materijalistično tumačio, ali Karlova krv bila potekla očevom strujom, mekane nježne ruke gurale ga neopazice u labirint slasti i strasti, a očeve opomene ne bijahu jake odoljeti zaglušnomu živovanju mladoga gardiste. Mladić bio bi pojeo i očinstvo i materinstvo, da ne bude očeve smrti. Sva mu se duša potresla, i kao što se nijemcu kadikad od silna potresa povрати jezik, tako se sa očeve smrti povratila prava zdrava pamet, hladni razbor, vrlina koju mu, reć bi, namre pokojni djed, zagrebački trgovac Mayer.

Jedno popodne — minulo bje mjesec dana iza grofove smrti — uđe Karlo u sobu svoje majke. Poljubi je u ruku spusti se u naslonjač te progovori, prebaciv noge, ovako:

— *Chere maman!* Oprostite što vam možda u nevrijeme dođoh na posve ozbiljan razgovor i molim vas lijepo da me strpljivo slušate.

— Govori, sinko! — odvrati grofica ljubezno.

— Hvala, grofice majko, na vašoj dobroti. Vjerujte mi da je pokojni *cher papa* bio predobar, premekan otac, a ja čitav nevaljalac. Pomislite, grofice majko, vaš lakoumni sin potratio je, budući gardistom, četvrtinu svega imutka grofova Malinovića, ne računajući da mi je mila majka bez očeva značaja od svoga očinstva poslala koju tisućicu.

— Ah, ta to nije ni spomena vrijedno — nasmija se majka ljubezno.

— Jest vrijedno, *chere maman!* Dapače, nužno je. Jer, pitajmo se hladno, računajmo kamo bi to napokon došlo bilo? Ja sam, hvala bogu, mlad i zdrav od glave do pete, i ako ne

bude osobite nesreće, imam proživjeti na ovoj zemlji još lijepo čislo godina. Nalazeći se u sjajnom kolu carske prijestolnice, trošio sam ludo, trošio sam svake godine više, moji dugovi rasli poput geometričke progresije. A logična posljedica moje zdrave mladosti, moje lude rasipnosti? Financijalna propast slavne kuće grofova Malinovića. Da, majko, prosjaci, goli prosjaci bili bi Malinovići! Ne bi li to smiješno, ne bi li to užasno bilo? Prostak, koji se je nenadanom srećom dočepao bogatstva pa ga iznosi pred svijet, nije veća karikatura od velikaša koji je s vlastite krivnje ni na šta spao pa se još diči praznom gosposhtinom. Ili da živim od male poručničke plaćice i silnih dugova, ili da - - sramotim slavno, pošteno ime? Ta prije bi sebi zrnem iz puške probio lubanju.

— *Bon, bon!* — zakrči mu grofica nestrpljivo riječ — ali šta će mi napokon to tvoje kajanje?

— Oprostite, grofice majko! Ne prekidajte me dok ne svršim. Hoću da razložim ukratko program budućega života. Kajanje mi nije posljedica sentimentalna hira, već uvjerenje da je bilo zlo, a mora biti bolje. Glavni posao pripada dakle razumu. Očeva smrt kosnula me se živo kao da se je nebo provalilo nad mojom mladom glavom. Ali bijesna oluja očisti zrak, očeva smrt očisti mi pamet. Došav amo, upitah se: Šta si? Zašto si na svijetu? Po pravici imao bih odgovoriti: Ništa i ni za šta. Ali ja odgovorili: Aristokrat si. Aristokrat, grofice majko, dolazi od tuđe riječi »*aristos*«, a to znači »najbolji«. Ti si sinja kukavica, odgovorili, a imao bi biti u svom kraju najbolji svojim imetkom, imenom, znanjem, dušom, gospodarstvom, no, ukratko, uzorom u svojem kraju. I bit ćeš najbolji, rekoh napokon, moraš biti. To mi je program, *chere maman*, toga ću se vjerno držati.

— Ti dakle kaniš postati svecem? — upita ga majka u čudu.

— Nipošto, pametnim čovjekom i kavaliirom.

— A kaniš li se ženiti?

— Dakako. Šta je čovjek bez žene? Zvono bez klatna, drvo bez ploda. Vidim vam, majko, na očima da mi već birate u pameti mladu. Ne trudite se. Poznajem žene. Dosta sam se nagledao u Beču te duševne maškarade. Sto puta prokleo sam te žarke oči, ta bijela njedra i crnu kosu, kad za tim divnim zaklonom ne nađoh srca. Zasitili se. Meni se hoće srca,

iskrena, poštena srca. To vam je prvi uvjet mojega života, O tom načelu razbit će se sve vaše domišljate namjere. Ta nije li vas otac zato uzeo? Sam ću birati bez kombinacije i diplomacije. Pustite me da vidim. Sad sam svršio — dignu se Karlo i pokloni se majci.

— Ti si osobit čudak, Karlo — reče majka.

— Jesam, majko, jer sam svoj čovjek.

— E, radi šta ti drago, samo ostani moj!

— Hoću, majko — poljubi Karlo majku u ruku.

Valja priznati da se Karlo nije iznevjerio svome programu. Okaniv se bečkih hira i slasti, prijanjao je svom snagom uz gospodarstvo, na čudo svih susjeda. Da se priuči i teoriji novoga znanja, piša prijatelju od ugarske garde grofu Csakyju neka mu pošalje praktičnu gospodarsku knjigu kojoj označi ujedno i naslov. Za četiri nedjelje dobi knjigu i slijeće pismo od prijatelja:

Cher ami!

Kad mi poštar tvoje pismo predade, mišljah da mi pišeš po dvanaest butilja bordeauxa ili po prepeličara. Nu skinuv pečat imao sam i šta čitati. Moj Charles, ponajbolji plesač, jahač, kartaš, ljubovnik, gnoji tamo negdje blizu Turske svoje oranice. Horreur! Da sam iole sentimentaln, ronio bih gorke suze za tobom. Reci mi ima li u toj domovini Trenkovih pandura i rukavica? Kad sam tu novinu na zadnjoj večernjoj zabavi kneginje Lichtensteinove dojavio gospojama, bilo je smijeha bez kraja i konca, i vragolasta markezica de Roqueville sastavi idilu »Hrvatski Antinous za plugom«. Morbleu! Vi Hrvati čudni ste svatovi! Zašto smo na svijetu? Qu' on mange son bien. Ja, moj dragane, znam o svojim imanjinama samo toliko da svakako nad ekvatorom, i to na istočnoj polutki zemlje stoje, a za drugo me ne boli glava jerbo svoje cekine vrlo redovito dobivam. Kažu mi da će me car imenovati poručnikom husarske regimente cesarevića Nikolaja pa poslati za vojničkoga attachea austrijskomu poslaništvu u Pariz. Sve sasvim po mojoj čudi i volji. Nu svakako ću ti o tom pisati prije svoga polaska. Prilazem ti crveno pisamce od barunice K. Otkad tebe nema, stvorila se jedna živom elegijom, uzdi-

se, ne govori i svaki je čas popada nesvjestica. Čitaj, vidi, koliko si zla počinio i, ako uzmogneš odbiti koji časak od svojih gospodarskih studija, javi se barunici pismeno. Adieu!

Tvoj Šandor

Karlo stavi prijateljev odgovor u lisnicu, savi baruničino pisamce te tom mirisavom poslanicom ljubavi, i ne pročitav je, zapali cigaru. Cigara gorjela je vrlo dobro, očit znak da je u srcu gospoje barunice — nipošto udovice — bar za sada mnogo žara bilo.

Kraj ozbiljnih nauka, kraj revnoga gospodarstva, nije Karlo zaboravio da je velikaš, da je kavalir. U njegovoj staji stajahu najljepši konji arapske i engleske pasmine; Karlo lovio je lov na vukove, lisice, šljuke i patke, Karlo letio je uza svirku kao munja po laštenom parketu plesne dvorane, rubio srebrne glavice šampanjskih butilja, Karlo umio je dosjetkama razigravati cijelo društvo, ali je mladi grof Malinović imao i zbirku lijepih slika, bogatu knjižnicu, praktične gospodarske zgrade, punu staju švajcarskih krava, cijelo jato holandskih krmaka. Svatko se je čudio kako je Karlo umio spajati pravo kavalirstvo i dobro gospodarstvo, kako je on, čovjek slobodnjak, stajao na čelu aristokracije koja je mnogo zazirala od prevratnih ideja novoga vijeka. Karlo bijaše uistinu *aristos*, tj. najbolji u svakom obziru, i svatko mu se duboko klanjao. Pače i sam barun Bukovački znao je ne jedanput reći: — Ja neću da znam za Malinoviće jer nas ljuto uvrijediše, daleko im kuća; ali što je pravo, pravo je: mladi Karlo je čovjek od oka, kavalir bez prigovora, gospodar kako valja.

Pravi aristokrat, da! rekao si svatko, ali gdje mu je aristokracija? pitao se svatko, jerbo Karlo nije nimalo tajio da se ženiti kani. Vrebalo i snovalo se na sve strane ne bi li ušao u mrežu. Karlo je gledao, slušao i šutio. Ženidbe se sklapaju na nebu, veli Sveto pismo, ali u ono doba sklapale se velikaške ženidbe i kod stare grofice Amadee u Zagrebu, gospoje vrlo mudre, koja je umjela neopazice u svom salonu svezati dvije — ljubeće se i neljubeće se duše. Stara grofica imala je potanke zapisnike o svim djevojkama, udovicama, mladićima i udovcima hrvatske aristokracije i, poznavajući sva lica u dušu, znajući koliko im vrijedi imetak, umjela je oštrim

okom sastavljati mlade parove koji su se vrlo dobro popunjavali.

Bilo mjeseca siječnja a na prvu nedjelju poklada. Prozori dvora grofice Amadee u staroj Kazališnoj ulici sijevahu punim svjetlom i po kući orila se glasna svirka. Stara grofica bila je skupila na ples svu hrvatsku aristokraciju.

Crvena dvorana u grofičinu dvoru bijaše urešena velikim ogledalima od mletačkog stakla. U svijećnjacima plamtjele mirisave voštanice, a plameni se umnažali bez kraja u mletačkom staklu. Baš se svrši poloneza. Svirka umuknu. Dvoranom vrvio odlični svijet poput mrava, sve svečanim umjetnim korakom, klanjajući se nadesno i lijevo vrlo dostojno, sve točno po propisu gospodina *mattre de plaisir* — ili, kako mi danas demokratički govorimo: »učitelja plesa«. Nojevo perje, visoki zlatni češlji, sjajne titranke od briljanta, atlas, svila, ruže, kamelije, husarsko, zlatom izvezeno odijelo, bijeli vojnički i crni civilni frakovi, sjajne generalske zvijezde i plavetne i tamne oči, crna bujna kosa, zlatoliki uvojci i prosijede vlasulje — sve se to miješalo i premitalo u sto raznih boja o svjetlilu mirisavih voštanica, sve to šušalo, zamorilo, šaptalo i zveketalo sjajnom dvoranom.

Sjedeći na divanu pod najvećim zrcalom, primala je domaćica poklone svojih gosti. Premda pristara — i kosa i zubi bijahu joj krivi — odijevala se grofica Amadee vrlo koketno. Danas obukla atlasnu haljinu od visnjeve boje, vrlo izrezanu i kratkih rukava, a urešenu širokim bruseljskim čipkama. Na glavi te puncate, male gospođe vidio si visok zlatan češalj obložen biserom, a niz slijepe joj oči titrali kratki crni uvojci, umotvor pariškog vlasuljara. Smiješeći se vrlo milostivo, promatrala grofica osovljene glave kroz *lorgnetu* bučno društvo. Do grofice stajale djevojke od jedno osamnaest godina, visoka, vitka i opet puna, kao da je umotvor Pavla Veroneza ostavio svoj okvir. Crte finog joj lica, punih ramena, grudi i oblihi ruku savijahu se u jedan milen sklad. Put djevojci bijaše glatka, sjajna poput bljeda ruže, samo na licu rumeo se laki pridah zore.

Sjajna crna kosa djevojke, od tjemena niz nevisoko čelo glatko počesljana, razvijala se u duge uvojke, prepletene bijelim biserom, a na lijevoj strani žarila se u kosi tamna, crvena kamelija. Tanke obrve previjale se začudo pravilno

nad crnim velikim očima, u kojima se krijesila vječna iskra poput briljanta, a rumen finih usnica taknula se sa dugim nauhvicama od koralja. Uz gipko, lijepo tijelo djevojke priljubila se haljina od tanke bijele tkanine, kratka života, kratkih rukava a dugih skutova, izvezenih cvijećem od srebrene žice. Iza tkanih, dugih rukavica od bijele svile probijala ružičasta put, a sitne nožice zaklanjale bijele atlasne cipele, vezane unakrst. Djevojka bacila *shawl*, tanan poput paučine, na glavu, na ramena, a sred toga okvira prikazivala se ta fina glava kao Dijanino lice sred lakih prozirnih oblaka. Depajući nožicama nestašno, njihaše se gipko joj tijelo poput cvijeta o proljetnom vjetriću, iz maljušnih jamica nakraj malih usnica pomiljao se vječni posmijeh, biljeg nevinog blaženstva, a sjajne oči sijevnule sad amo, sad tamo, poimajući sav sjaj, svu radost veselog društva; u tim očima plamtjela jasna vatra bez stalna smjera i cilja, znak one dobe gdje nema uzdisanja ni umovanja, gdje se mlada duša otimlje za nejasnom slutnjom, gdje se misli vrte samo u brzom kolu, gdje mlado srce poskakuje samo po mjerilu vesele svirke. Ta djevojka bijaše Kamila barunica Bukovačka. Radosnim okom gledaše domaćica svoju štićenicu i prišapnu napokon svomu susjedu, dragunskomu majoru:

— Gledajte, koliko je lijepa! *Un vrai bijou de beaute!* Ah, mladost! da, mladost! Šteta te ne može barunica vidjeti svoje kćeri. Bolesna je, i ja sam Kamili *garde-dame*.

— Uistinu, grofice — progovori major navlas glasno — prelijepa je barunovica. Ne mislim da bi tko porekao da je Kamila kraljica vaše čarobne slave, ma ni glasoviti izbirač, grof Karlo Malinović!

Karlo, govorkajući blizu sa nekoliko časnika, krene brzo glavom i pokloniv se domaćici reče:

— Grof Karlo Malinović priznaje prvenstvo barunovice Bukovačke te se klanja duboko njezinoj ljepoti, kao god i drugi kavaliri, a da to priznanje bude očito, molim gospoju groficu neka mi — *malgre certaines circonstances* — dozvoli tu milost da smijem povesti kraljicu naših ljepotica na slije-deći *contredansel*

Domaćica mu dozvoli traženu milost kimnuv prijazno, a barunovica, zažariv se silno sa tolike hvale, pokloni se duboko i poda Karlu ruku.

Ne zna se pravo šta je to dvoje mladih govorilo, jer se od silna žamora nije čula ni cigla. Male zvjedljive švigarice, brbljavi gizdelini, a osobito mile majke nadobudnih kćeri ljutile se nemalo da se upravo ništa nije čulo.

Contredanse se svrši. U odaljenoj sobi sjedila za stolom četa mladih kavalira pušeći američanske cigare, srčući iz tananih čaša zlatnu kapljicu »udove Clicot«. Husarski poručnik barun Rubinazzi, plav, suh čovjek šiljasta lica i nosa, zatiskivaše, napola ležeći na divanu, svoje ostruge u fin, franceski sag pod stolom, dok je mladi barun Radić, dignuv čašu, zanešeno govorio:

— Da, gospodo! Prva zdravica ide kraljicu plesa — barunovicu Kamilu Bukovačku. Nije li ona najljepša, najfinija, najvrljija plemkinja ne samo ovdje u toj kući već u čitavoj zemlji?

— *Ma foi!* jest — potvrdi jednako zanešeni mladi bogati plemić Slavetić — i ponosim se nemalo da sam u društvu na imanju grofice Amadee pio šampanjsko vino iz njezine cipelice, a pilo je iz nje cijelo odlično društvo.

— Živjela! — zagrmi čitavo društvo.

Rubinazzi, nasmjehnuv se zlorado, progovori mirno:

— Vi sebi dakle, gospodo, nadoste ideal? Čestitam vam na vašoj bujnoj fantaziji i čudim se samo da nijeste toj novoj Šeherezadi prišili nekoliko rajskih nadimaka iz »Tisuću i jedne noći.« Ja sudim drukčije. Ideal, po mojoj misli, jest skup svih vrlina, savršenstvo pod likom žive osobe, ako uopće živih ideala ima. Oprostite da barunovicu Kamilu ne mogu smatrati uzorom. Lijepa je doduše i pametna može bit. Ali valja svrnuti okom i na dušu, na srce. Duša savršena mora da je poput kristalna ogledala, a hukne li tkogod na nju, zamuti se ogledalo, nestaje ideala. Ne pitajte me za očite dokaze, ti su samo potrebni odvjetnicima za kakvu parnicu, ali kad prosuditi valja značaj koje osobe, dovoljna je kombinacija nekih vanjskih znakova. Kamila, budući ovdje bez paske oca i majke — otimlje se blagoj ruci grofice Amadee pa se vlada slobodno, vrlo slobodno i baca zlatne mreže svoje koketerije na sve strane načinom vrlo popularnim. Velim samo »koketerija«, za više ne mogu jamčiti — premda mi duša naslućuje možda i — nu, ogledalo nije čisto. Kamila nije ideal.

Karlo stajaše za toga govora pod vratima. Kad Rubinazzi svrši, pristupi mladi grof k stolu. Problijedjelo lice drhtalo neobično, očima piljio u husara. Napokon reče jasnim, drščućim glasom:

— Barunu Rubinazziju daje se, kako vidim, našao što ne vidi svoga kozjeg lica u duši barunovice Kamile, rad koje je već mnogo zagrebačkog blata pregazio. Ne znam je li gospodin poručnik junak od oka, ali od barunovice morade sramotno uzmaći. Međ poštenim svijetom je običaj da i pobjeđenik priznaje vrlinu pobjeditelja, osobito međ svijetom koji nosi zlatni biljeg poštenja o lijevom boku. Znam to dobro jer sam ga i ja nosio. Ali grdna je kukavština, skrajnje nepoštenje osvećivati se zaleđice otrovnom klevetom i radi neuspjeha osvećivati se ženi, žigosati ono grijehom što je upravo znakom slobodne, nevine duše. Gospodine barune! Ja, grof Malinović, sin starog hrvatskog plemena, očitujem pred ovom gospodom da je barunovica Kamila najčestitija djevojka kojoj nema ni najmanjeg prigovora, očitujem da ste vi najpodlija kukavica, nevrijedna carskoga *porte-epée*.

Husar skoči kao da ga je guja ujela, žuto mu lice zali se tamnim rumenilom, i nehotice segnu za lijevim bokom kanda mu sablja za pojasom stoji. Društvo uplaši se silno, a iz prevaljenih boca i čaša tekla zlatna krv »udovice Clicot« na fini francuski sag.

— Grofe! — zakriješti husar plamtećih očiju — za tu sramotu dat ćete mi račun!

— Hoću — odgovori Karlo mirno. — Kada?

— U utorak.

— Sutra!

— Dobro. Gdje?

— U biskupovu perivoju, o desetoj uri ujutro.

— Kakvim oružjem?

— Po vašoj volji.

— Na sablje.

— Dobro.

— Laku noć, gospodo! — izmuca husar i ode bez traga, a mladi plemići dizahu pune čaše vičući iz svega glasa:

— Živio grof Malinović!

Za jedan čas raznio se po salonima grofice Amadee glas o pozivu baruna Rubinazzija i odzivu grofa Karla, koji

smjesta ostavi dvor pokloniv se u dvije riječi domaćici. Veselju bijaše kraj. Svakoga osvajaše nekakav strah, sve pristajahu uz junaka Karla, ali se znalo da je Rubinazzi osobit vještak sablji.

Drugog dana u sedam sati dobi Karlo slijedeće pismo:

Grofe!

Vi hoćete da se bijete sa poručnikom Rubinazzijem radi mene. Cijele noći ne stisnuh oka. Glava mi je gorjela, otimala sam se, otimala, ali neodoljiva moć tisnu mi pero u ruku. Možda nije pravo što radim, ali morala sam. Zaklinjem vas, grofe, ne bijte se. Rubinazzi će vas ubiti, radi mene ubiti. Da mi je samo naći put iz toga labirinta, ali nemam misli; glava mi gori, da poludim. Zaklinjem vas, ne bijte se. Sažgite ovo pismo.

C.B.

Karlo posla po grofičinu sluzi slijedeći odgovor na bijelu listiću:

*Tout pour vous sauf l'bonheur**

Charles.

Nije još bilo deset ura kad je Karlova kočija stala pred maksimirskom šumom. Grof, mladi Slavetić i liječnik zađoše u gustu hrastovinu. Na maloj cjelini nađoše Rubinazzija i dragunskog majora.

— Gospodo — reče Karlo izvadiv uru — ima još petnaest minuta do deset ura, ali pošto smo svi na okupu, mogli bismo odmah početi da se posao prije svrši.

— Dobro — reče Rubinazzi zbaciv uniformu i košulju. Karlo uradi isto, djeveri izmijenise oružje, liječnik izvadi iz toka povoje, svilaču, strojeve i namjesti sve pod starim hrastom.

— Izvolite, gospodo! — reče major.

Sunce igralo po suhom granju hrastove šume, po nedubokom snijegu. Karlo i Rubinazzi postavise se jedan naprema drugomu na tri koraka.

* Sve za vas, izim poštenja.

— Na prvu krv? — zapita Rubinazzi kušajući oštricu sablje.

— Ne — odgovori Karlo — dok jedan ne iznemogne posve.

— Dobro. *Attention!*

Prekrstiše sablje. Husar mahnu prema prsima, Karlo odbi ga mirno, husar ponovi navalu, ali Karlo uhvati udarac na držak svoje sablje. Rubinazziju zažari se lice. Nagnuv se, navali sabljom prema Karlovu srcu, i na lijevoj strani mladića pojavi se krv, ali u tren bijesnu o suncu Karlova sablja i pade nemilice na lice baruna koji se poledice sruši na zemlju.

— Dosta! — viknuše djeveri. Liječnik priskoči barunu.

— Nije baš zlo — reče liječnik — sablja odrubi samo komadić nosa i prepolovi obje usnice. Ni jedan važan organ nije ozlijeđen. A da vidimo šta je vam, grofe?

— Pustite — odgovori Karlo omatajući maramom ruku — barun je promašio cilj, tj. moje srce, sablja prođe među tijelom i lijevim laktom pa mi malo zašla u kožu. Nije ništa. Brinite se samo za baruna, a vi, gospodine majore, recite mu neka ubuduće ne dira u naše hrvatske djevojke! — Obukav zatim haljine, pokloni se grof i pojuri sa prijateljem u Zagreb.

— Sada, brate, zbogom! — reče u Zagrebu djeveru — idem ravno u Malinovac. Evo ti moje posjetnice; predat ćeš je grofici Amadee.

Jedno pet dana poslije dvoboja sjedaše mladi grof u svojoj sobi, u kuli grada Malinovca, na naslonjaču pokojnog oca. Lijeva ruka bijaše mu omotana crnom svilenom maramom, desnicom držaše Kamilino pismo. Netko pokuca na vratima.

— Slobodno! — prenu se grof sakriv pismo u njedra. Vrata se brzo otvoriše, a u sobu uđe debeli barun Bukovački. Karlo, problijediv od čuda, pođe prema barunu.

— Ostajte na mjestu, dragi grofe — progovori barun dobroćudno, sjednuv na stolac — ostajte, molim vas! Oprostite što sam sio, noge me ostavile. Šta ćete? Starost!

— Vrlo mi je drago vidjeti vas u mojoj kući — odvrnu Karlo spustiv se opet na naslonjač.

— Vi se bez dvojbe čudite da sam amo došo. Je l' tako? Jest, duše mi, vidim vam vaše čudo na nosu. Da vam dakle

kažem. Sve znam, sve sam čuo. Rubinazzi je razbojnik, a moja Kamila djevojka da joj nema para. Bogami, vaši stolci poda mnom pucaju. Da, nema joj para. Ali ste tomu furlanskomu barunu pošteno zalijepili gubicu. Proći će ga volja zadijevati se u hrvatske djevojke. Hvala vam, baš od srca hvala u moje i baruničino ime. Ponijeli ste se kao valjan hrvatski plemić. Zato sam došao da se kao otac zahvalim i kao majka. Ništarija! Tako obružiti moje dijete! Ima među nama koja ta kvačica, ali to su drugi računi. Hvala vam, od srca vara hvala! — Po tim riječima stisnu barun mladiću silovito ruku.

— Oprostite, gospodine barune, da te velike hvale ne primam jer je nijesam zaslužio.

— Bijesa je nijeste zaslužili! Nije li tekla i vaša krv?

— Jest, ali ja sam kao kavalir vršio svoju dužnost, ja bih to bio učinio i za poštenu građansku djevojku. Nu osobito mi je milo da mi je sreća dala upravo vaše čestito ime obraniti.

— Hvala, baš lijepa hvala. Izvrstan ste čovjek.

— Gospodine barune — reče Karlo mekšim glasom — dozvolite da vas tom prilikom za nešta umolim. Reći ćete možda da sam čovjek sebičan —

— Ništa, ništa! govorite samo.

— Naše se obitelji zlo gledaju, a ipak smo susjedi. Neću ispitivati povoda tom neprijateljstvu, ali kažem vam da je to nesreća, da u toj mržnji nema pameti. Otresimo se starih predsuda! Ja sam, kako vidite, svoje gospodarstvo popravio, i imetak mi ide opet na bolje. Nu sad mi valja brinuti se da ne izumre Malinovićevo pleme, valja mi se oženiti. Barune, budimo prijatelji, barune, dajte mi svoju Kamilu.

— Kamilu? — Kamilu, rekoste? — izbulji Bukovački oči dignuv se. — Nikada, grofe, nikada!

— Nikada? — prenu se grof — a zašto to staro neprijateljstvo?

— Vi ste, dragi grofe, čovjek bez prigovora, ali po onom što se dogodilo među Malinovicima i Bukovcima, ne možete nikada mojim zetom biti.

— Al ja vam velim da moram biti, pošto-poto, jer je to uvjet moje sreće.

— Nikada!
— Moram, makar pod silu!
— A ja! Kušajte! — nasmija se barun na odlasku — a sada zbogom i još jednom hvala za vaše junaštvo. Zao mi je, ali ne može biti. Zbogom!

Bijaše burna zimska noć. Na jasnom plavetnom nebu drhtale zvijezde kao zlatni kristali, a puni mjesec sipao svoje svjetlo humovima i dolinama koje je pokrio visok snijeg, visok da nijesi vidio ni živice ni ograde, ni staze ni ceste. Iz bijele pustinje provirivale na obronku humova crne seoske kućarice, po suhom drveću caklilo se o mjeseci inje. Od časa do časa dunu mrazan vjetar zadijevajući se zviždom o granje, sipajući inje po zraku poput alema. Ljudskoj stopi ni traga, ljudskomu glasu ni glasa. Na samotnu brdeljku sred te zabitne brežuljkaste krajine, daleko od selaca rasijanih po humovima, stajala drvena klimava crkva, vrijedna starica, jedva jaka nositi maleno zvono, a jedva dvadeset koraka od nje dizala se vrlo sumnjiva drvena zgrada na jedan sprat, bez sumnje župni dvor Svetoga Mihajla. Prozorčići župnoga dvora krijesili se u noć crvenim plamenom, gust, crn dim vitlao se iz dimnjaka, u toj kući bilo je dakle još živih ljudi. Uistinu. U najvećoj, na prosto obijeljenoj sobi žarila se grdna peć iz koje bi ona tri biblijska mladića jedva cijela izašla bila. U sobi je bilo malo šta vidjeti. Star staklen ormar, a u njem čaša, boca, vilica i noževa. Kraj vrata o klinu visio ubrus i ključ od pivnice, o zidu stara puška i nejasna slika svetoga Mihajla, zadimljena baština kojega pavlinskog samostana. Sred sobe stajaše stol, pokriven seljačkim ubrusom, a na njemu butina, zelen vrč vina, kriška domaćeg sira, dvije glave luka i grdan hljeb kuruznog kraha. Za stolom sjedahu na prostim stolcima tri čovjeka, jedan odebeo gospodin, ćelav, domaći župnik Imbro Gašić, naproti njemu čovuljak, kape-lan Janko Lugarić, a u srijedi muž dobroćudan, u plavetnu zobunu, komu je lice vrlo naličilo na kvrgastu vrbu; taj *tertius aliquis* bijaše vrijedni zvonar Miško. Društvanice se kartalo; velike tarokove karte otimala sav pozor gospode utoliko da su malo marili za siloviti urnebes sjevera koji je vratima i prozorima nemilice drmao, karte ih toliko osvajale

da nijesi čuo ni riječi, ni glaska, van da je koji mišić pod ormarom kopao.

I župnika i kapelana bijaše lice vrlo flegmatično, poniknutih očiju gledahu karte premda im je debeo znoj na čelu sijevao, nu zvonarovo lice svakim se časom nemilo mijenjalo kao da ga trbuh boli; jadnik Miško radio je silom skupiti sve svoje misli da pogodi što je »dječak«, što li »kralj«, a navlastito da pogodi rimske brojeve taroka, što je tim mučnije bilo jer župni toranj Sv. Mihajla nije imao ure, dakle ni rimskih brojeva. Baš otpoče nova partija. Župnik promiješa karte, kapelan predignu, i kad su razdijeljene bile, razvije se slijedeći zanimljivi dijalog:

- Tri — reče kapelan, puhnuv dim iz lule.
- Dobro — skunji se Miško skupiv obrve.
- Dva — nakašlja se župnik.
- Sam — otpuhnu kapelan silu dima — deset taroka!

Pagot ultimo!

- *Contra!* — razjari se župnik.
- Tarok! — lupi kapelan šakom po stolu.
- Tarok! — odvrati župnik lupnuv isto tako po stolu, i lup! lup! grmjelo to bez kraja. Bolni Miško, žmirnuv kod svakog udarca, bacio plahim pogledom svoju kartu svaki put iz prikrajka. Jedanput ošinu ga gnjevno oko župnikovo, Miško stao drhtati; drugi put ošinu ga oko, Miško se zažari.

— Puf! — lupi kapelan škizom po »dvadeset i jedinici« Miškovoj — puf! *Pagat ultimo!*

— Miško, ti si strašan magarac! — skoči župnik bijesan na noge.

— Pijte! — završi kapelan mirno. Župnik i zvonar iska-piše punu čašu, jer se nije igralo za novce, već je svaki po-bjeđenik morao ispiti čašu vina.

Živuci u toj pustinji, zasuti visokim snijegom, otkinuti mećavom od ostaloga svijeta, prikraćivala gospoda tarokom kratke zimske dane i duge zimske noći i hranila se suhim mesom, jer od snijega ni puta ni staze. Po tjedan dana ne vidješe pod svojim prozorima ni živa stvora do nekoliko glad-nih vukova.

Nova partija otpoče; ujedanput čuo se kroz buru krik.

- Netko kriknu! — dignu se župnik.
- Hm! i meni se vidi — odgovori kapelan mirno.

— Sad po drugi put! — skoči župnik k prozoru.
— Bit će vuk! — odvrati kapelan.
— Da, vuk! — potvrdi Miško.
— Kakav vražji vuk? — rasrdi se župnik. — Čujete li praporce?

— Čujemo — odvrati kapelan.
— Imaju li vuci praporce? — planu župnik. — Gledaj. Miško, šta je.

Miško se vukao dosta lagano na tavan da gleda iz škulje tko je. Bura hujila, a kroz buru veselo zvonili praporcei.

— Je l' puška puna? — zapita župnik kapelana.
— Jest! — odgovori Janko.
— A ključevi od crkve na svom mjestu?
— Jesu, al su crkvena vrata slaba.

U ovaj par doleti Miško u sobu. Obrve mu se bile najezile, lice pobljedio. Mašući rukama i glavurdajući, stade mucati:

— Da — da — da! — Evo ih! — Raaazbojnici! Tri — tri! — uzdahnu napokon teško. Uto stalo lupati silovito na vratima. Župnik skinu pušku, Janko stavi lulu mirno na stol, zasuču rukave i stade blizu vrata.

— *Bene!* — reče — neka dođu! — Sve silnije lupalo na kućnim vratima. Mišku bijaše pri duši kao mišu u stupici oko koje obilazi mačak. Župnik otvori prozor, navinu kokot; pred kućom opazi saone, dva konja i tri oružana čovjeka.

— Tko je božji? — zapita starac.

Ali nema odgovora. Župnik namjeri, puška planu u noć, a mukloj tutnjavi odazva se grohotan smijeh.

— Gdje je prah? Gdje olovo? — zapita starac zbunjen.

— Ne znam — odgovori Janko mimo.

— Idem ga tražiti! — zaviknu Miško živahno, a u jedan hip nesta ga iz sobe. Silovitim štropotom padoše od sjekire kućna vrata. Teški koraci topotali po stepenicama. Jankovo oko sijevnu poput risa, usne mu drhtahu čudnovato. Jadni župnik stajaše kraj otvorena prozora, zinuov, držeći praznu pušku u rukama. U taj hip otvoriše se vrata. Od silnog propuha utrnu se slabi plamen lojanice, ali u sobi bijaše svijetlo od sjajne mjesečine. Tri silna, oružana čovjeka pod crnim krinkama pojavili se na pragu. Kapelan stisnu oči i uzmaknu za dva koraka. Po kući čula se vika ženskih glasova.

— Tko ste vi? — zapita prvi čovjek kapelana.

— Janko Lugarić, kapelan Svetoga Mihajla — odvrnu čovuljak nestalnim glasom i zaleti se na silnike.

— Dajte! — viknu prvi čovjek drugovima. Drugi silnik skoči za kapelana i, čučnuv, turnu glavu među Jankove noge. Zatim skoči i noseći kapelana na ramenima provali iz sobe.

— Laku noć, gospodine župniče! — nasmija se prvi čovjek i iziđe. Silnici zamotaše Janku u šubu, posadiše ga na saonice i, stisnuv ga ljudski među se, potjeraše konje visokim snijegom niz brdo u jarak.

— Bog mu dao duši lako! — uzdahnu Miško vireći iz tavanskog okna.

Poput strijele letjele sanice jarugom. Bura urlala kao ranjena zvijer. Mjesec bliještio nebom kao da ga je pokrio led. Na obronku nad jarugom stajaše vuk, načuliv zvjedljive silne bure, od krute zime, od četiriju gvozdenih šaka štono uši šta li tu biva. Dalje letjele sanice, Janko jedva i disao od ga nemilo sapinjahu. Šta je to? Šta je to? pitaše se jadnik — šta je to? — pitaše nemile drugove, ali mjesto odgovara čuo je samo riječce: — Ho! Hi! — kojima je kočijaš bodrio konje. Tako se išlo puna dva sata. Najednoč pojavi se sred sjajne zimske noći iza brežuljaka tvrd grad sa četiri kule. Svi prozori bijahu razsvijetljeni, a rumeno svjetlo steralo se daleko po snijegu. Kočijaš potjera konje prema gradu. Štopotom prevališe kola gradski most i udoše vratima. Prangija puknu. Niz stube doletješe sluge noseći srebrne svijećnjake i, pokloniv se duboko, povedoše kapelana u prvi sprat. Velika vrata otvoriše se širom, a Janko stajaše na pragu velike, sjajne dvorane. Janko zinu, bilo mu je da će oslijepiti. Uz svod dvorane vijahu se zeleni vijenci. Među crvenim tapetama padahu kraj visokih prozora bijeli zastori od fine tkanine do taraca od bijelih i modrih mramornih kocaka, a među prozorima visijahu slike starih hrvatskih junaka. Sa svoda, sa zidova bliještile stotine plamtećih voštanica u svjetilnjacima od kristala. U srijedi stajaše dugačak stol, pokriven bijelim damaskom, a na njem zdjele, pladnji, košare od suhoga srebra, sve pune slastice, voća, divljačine, stajaše u pozlaćenim kondirima i svježe cvijeće, duga vojska šampanjskih boca, brušenih čaša. Na kraju dvorane opazi Janko uzvišeno mjesto,

pokriveno sagovima, na kojem je stajao bijelim ubrusom pokriven stolčić, a na njem srebrno raspelo, četiri voštane svijeće i knjiga. Dva-tri puta stisnuo Janko oči da vidi je li to san ili java. Mozak mu se stao vrtjeti. Prešav rukom preko čela, upita se:

— Šta je to? Šta je to? — ali ni od kud odgovora. Janko bijaše u toj dvorani sam samcat.

Bijaše mu sred te sjajne samoće teško pri duši. Uto puče druga prangija i potrese kapelana silovito. Za tim čuo se nejasan žamor. Vrata za Jankom otvorila se i polaganim, svečanim korakom ulazila povorka otmjenih ljudi, sve dva po dva. Ponajprije lijep mladić, u crno odjeven, a uz njega djevojka, odjevena u bijelo pod mirtovim vijencem. Za njima plemići, časnici, gospoje, gospođice, a najzad pristara debela gospoja u crnoj svilenoj haljini. Janko, ne znajući šta da radi, klanjo se povorci neprestance, ali došljaci kanda su za njega malo marili, kanda ga ni vidjeli nijesu. Napokon uvidi kapelan da je onaj mladić na čelu provoda grof Karlo Malinovicu, uvidi da se po svoj prilici nalazi u gradu Malinovcu. Povorka razredi se na obje strane stolčića sa srebrnim propelom. Grof Karlo izvadi iz džepa samokres, napuni ga zrnom na oči društva i, položiv ga na stol, pođe do kape-lana, uhvati ga pod ruke te ga povede dosred kola.

— Oprostite, velečasni — progovori Karlo mirno — te se u toli kasno doba noći utekoh vašoj dobroti. Ali poznavajući vaše dobro srce, nadam se da ćete mi oprostiti što vam dosadih, saznate li o čem se radi. Nadam se da vam ta kratka šetnja nije naudila?

— O, molim gospodine grofe — kihnu kapelan — dapače — no mala kijavica, ali — kao da i nije ništa — vjerujte — ništa!

— Vrlo mi je žao što ste nazebli i, ako je tomu kriva nespretnost mojih slugu, pitat ću ih oštro za račun. Nu sada da govorim o vrlo važnom razlogu vašega po mene toliko časnoga pohoda.

— Pohoda? — izmuca Janko stisnuv oči — da, da, sigurno časnoga pohoda.

— Imam vas za nešto umoliti, velečasni gospodine! — progovori Karlo vrlo jasno.

— Izvolite, izvolite, gospodine grofe — pokloni se kapelan, a pri tom pojavi se na njegovu licu smjesa nejasnih slutnja i osjećaja.

— Moja molba, velečasni, mora se ovršiti — nastavi Karlo oštrije igrajući se samokresom na stolu — mora!

— I — i — izvolite! — zažari se kapelan kopajući rukama po džepovima.

— Dobro. Moja gospodo! moje gospoje! — okrenu se Karlo prema društvu — dozvolite mi da vam dokažem nekoliko riječi, da vam bude sve potpunoma jasno, jer vidim na vašem licu neki nemir, vidim neku bojazan, a to je i posve naravski. Pozvao sam vas, odlične glave, na svetkovinu u Malinovac, grad mojih djedova. Vi se u velikom broju ljubezno odazvaste mojemu pozivu uprkos zimskoj nepogodi. Hvala vam, od srca vam hvala. A znate li kakova se svetkovina slavi u Malinovcu? Ponajveća što je taj grad doživjeti može — vjenčanje grofa Karla Malinovića, jedinog potomka stare slavne hrvatske obitelji, sa baronesom Kamilom Bukovačkom, vrijednom kćeri vrijednih djedova, koju sam oteo iz očevih dvorova —

Čudan žamor, tajno šaputanje razlijevalo se dvoranom, a Janko se lecnu kao da ga je tko ubo u rebra.

— Reći ću vam ukratko kako je bilo — nastavi Karlo mirno. — Poznato vam je kakvo je ljuto neprijateljstvo razdvajalo od više godina Malinovac i Bukovac, dva susjedna grada, dvije susjedne obitelji koje je od vjekova vezala ljubav, sloga i mir. Neprijateljstvo, niklo iz malena povoda, planulo je živom strasti i ukruti se mržnjom, krutom poput tvrdoga gvozda. Žalost je to i nesreća koje obilnije razabirati neću, jer se tiče časnih, milih glava jedne i druge obitelji. Nu nadode slučaj, štovani gostovi moji, slučaj bar po mene sretan, slučaj, rekao bih, od boga, sa kojega niče u mom srcu nada da će se kruta mržnja rastopiti, da će zavladati staro iskreno prijateljstvo, da će se obitelji sljubiti življe no prije. Sila koja je toliko čudo stvorila jest — ljubav, ljubav djece bukovačke i malinovačke među sobom, toli silna kolika je bila mržnja roditelja. Baronesu Kamilu, koja evo pred vama stoji pod mirtovim vijencem, uvrijedi pred svijetom zlopak jezik, a ja kaznih klevetnika desnicom rukom, plemićkom

sabljom. Jesam li smio drukčije raditi? I moja krv poteče. Jesam li je smio štedjeti? Iz te krvi niknu naša ljubav, tajna sprvine i samim ljubavnicima, nu kad zaprosih Kamilu od baruna, kad me barun odbi, planu osjećaj živim plamenom, i zakleh se da Kamila mojom biti mora, zakleh se pred barunom. Jesam li smio uzmaknuti? A ona? Zahvali mi se nježnim stidnim pismom na junačkoj obrani, ali poznavajući svijet i ljudsku dušu, razumjeti da iza te stidne hvale viri živo ljubeće srce. Jesam li smio ne ljubiti je, jesam li smio mirovati, saznajući potajno koliko je suza za me proteklo, koliko je muka sirotica rad mene premučila?

Evo pred vama baronese Kamile, gledajte milinu njezina lica, onaj rumeni, stidljivi žar na njezinu obrazu, gledajte sve to, mili gosti koji znate kako sva zemlja slavi vrline Kamiline, pa recite mi jesam li, ljubljen od nje, smio ne ljubiti je? jesam li smio mirovati kad je htjedoše udati za stranca, za dvorskog komornika, starca od šezdeset godina? Sve to saznadoh po prijateljici Kamilinoj, i kad se je kobni po nju čas sve bliže primicao, kad je djevojka stala zdvajati, odlučih spasiti je bez volje i proti volji njezinih roditelja —

— *Per amorem dei!* To je strašno! — glavurdao Janko kopajući po džepovima.

— Da — nastavi grof — poslao po prijateljici Kamili pismo neka ne klone duhom, neka slijepim, nerazboritim poslušnom ne uguši svoga srca, neka sebi ne truže života navijeke slijedeći starca iskipjela — ona, prava slika cvatuće mladosti. Mnogo je trebalo nagovora, mnogo je bilo otpora, strašne borbe — ali narav, srce održa pobjedu. Po dogovoru sa prijateljicom, vrijednom gospođom i rođakinjom Kamile, koja je zamao kušala omekšati srce roditelja, provezoh se danas o podne kraj Bukovca. Nedaleko od grada stadoh. Prijateljica dovede Kamilu, drščuću, zdvojnu, sretnu, zaplakanu, lijepu žrtvu pustih predsuda. Digoh je u kočiju, a za njom uđe i rođakinja i sretan dovedoh je amo u dvor mojih otaca, u kolijevku moga plemena. Zakoni vele da sam otmičar, duša mi veli da sam spasitelj, zakoni svijeta me mogu osuditi, ali vječni, istinski zakon srca odobrava moj čin, a vas, mile goste i prijatelje, pozvah ovamo da budete svjedoci moga čina, da dokažete svijetu što li je prava, živa istina, i zaklinjem vas evo pred bogom, pred svojim djedovima, pred svojom maj-

kom koja primi Kamilu kao dragu kćercu, zaklinjem vas, recite mi jesam li pravo uradio, jesam li ogriješio dušu? Zaklinjem vas, sudite mi sud!

— Pravo, pravo! — klikoše gosti u jedan glas.

— Na zdravlje! — šapnu Janko stiskujući oči — na lije-pog se vruga namjeriti!

— Jeste li čuli, barunovice? — progovori mekim glasom Karlo, staviv ruku na rame Kamilino koja je žarkim licem, poniknute glave i prekrštenih ruku stajala sred kola — jeste li čuli stostruki odziv odličnog društva, kako sav svijet odobrava što smo učinili? Oj, molim vas, lijepo vas molim, govorite i vi, recite im riječ, dokažite im da vas je amo dovela slobodna volja — da vas je dovelo srce vaše. Molim vas, govorite, mila prijateljice moja!

Časak stajaše djevojka nijema kao kip od kamena i svačije oko zapinjaše na stidljivom licu barunovice. Ali u tren problijedi djevojka i opet se zažari. Spustiv ruke, osovi ponosito glavu, stidljivu blagoću lica zamijeni neobična odvažnost, velikim suzama orošene oči planuše živim plamenom i jasnim glasom reče djevojka junački:

— Da, htjedoše me prodati iskipjelu, boležljivu starcu, u koga jedva duše ima; htjedoše navijeke privezati mladi moj život uz sumrtnu okosnicu koju sam mrzila — ne, koju sam prezirala. A zašto? Jer sam ljubila, jer ljubim mladoga grofa Malinovića koji je skinuo ljagu sa moje časti, koji je za me lijevao krv, koga ljubim — jer ga hoću — moram ljubiti. Nabrajali mi stare svađe i razmirice, ali moje srce ne pita za ono što je bilo, već pita za ono što jest i što želi. Znam da sam zgriješila ne slušajući glas roditelja svojih i rado ću trpjeti svaku pokoru — svaku — ali nikada ropstva, nikada neću biti sluškinjom morskoga starca koji mi ne može dati van srebra i zlata, van šareni grb, nikada neću da budem sjajnom lutkom u drhtavoj ruci sumrtva muža, a ruglom čitavog svijeta. Kći sam, ali sam i plemkinja, imam snage, imam volje. Savijala sam se kao zgažen crv, sabirala svu svoju silu, sve svoje suze — badava. Prigibala sam koljena svoja vapeći: »Milost!« — Badava. Pa kad se primicao dan propasti moje, kad mi je bio nož na prsima, uzavri mi krv, uzjari se srce, uzvrti se pamet i od očajanja kliknuh dahom cijeloga mi života: »Ti koji si me jednom obranio, jednom spasio, spasi me

— brani me — uzmi me!« Da, uzmi me! — zavapi djevojka plamtećih očiju i privinu se živo uz Karlove grudi gledajući blažena i preblažena Karla — i samo Karla.

Kapelan motrio je taj prizor vrlo pozorno kopajući svejednako po džepovima. Pri zadnjim riječima stisnu oči i, istisnuv dvije debele suze, šapnu: — Bože! Bože! Ali su ljudi ljudi! Bože! Bože! Daj mi zdrave pameti.

Za šutnje cijeloga društva izađe u kolo sva zaplakana stara grofica i pristupi Kamili, koja se pred njom spusti na koljena. Položiv ruke na djevičinu glavu, reče kroz plač:

— Kamilo, draga Kamilo! Bog vas blagoslovio! Draga barunovice, primam vas za svoju kćer. One stare historije velika su budalaština pa sam ih zaboravila. Kad moj Karlo samo vas hoće, budite sretni. Bog vas blagoslovio! A ti, grofe, sinko moj, budi pametan jer ćeš vrijednu ženu dobiti. Bog vas blagoslovio oboje!

— Hvala, grofice majko! — zahvali se grof — a sad — okrenu se prema kapelanu — da vama, velečasni, izjavim svoju molbu koju ste valjda i sami pogodili.

— Hm, ja? — odgovori kapelan pod silu junački — ja nijesam ništa pogodio jer nijesam ni o čemu mislio.

— Ipak, ipak — nastavi Karlo življe — valjda znate zašto sam ja, mladoženja, vas, svećenika, učtivo pozvao u svoju kuću?

— Pozvali — učtivo? — davio se Janko — učtivo da, onako, hoćeš-nećeš kao i gospođicu Kamilu, premda onako — pozvali bez dogovora.

— Ukratko — zakrči mu Karlo riječ — molim vas da nas vjenčate.

— Ali to, *illustrissime*, nije moguće. *Rapina*, *id est* otmica — *rapina manifesta*, pred cijelim svijetom, kao razbojnik — bez povrede vaše milosti — premda u grofovskoj kočiji, jer milostiva barunovica još nema punih ljeta. *Impedimentum*, *illustrissime*, *impedimentum*, vi znate što sveta mati crkva kaže, pa onda *articuli diatales de rapina*.

— Svejedno, veličasni! za sve to ja odgovaram, ja, grof Malinović! — reče Karlo odrješito igrajući se življe samokresom — ja mislim, kad je moja volja i Kamilina, i kad nas vi blagoslovite, da je posao valjan i pred bogom i pred svijetom.

A ja vam rekoh — da se to vjenčanje obaviti mora, čuste li? Mora, jer prije nećete živ iz ove kuće, tako mi poštenja!

— Hm. Mora, mora, mora! — rasrdi se Janko — hoćete li da vam onako od srca kažem svoje misli, *illustrissime*? *Pro primo*: Ova inače svake hvale vrijedna barunovica Kamila, *damicella minorennis*, živjela je u kući svojih roditelja, a vi ste je, bez povrede vaše milosti, kao kakav razbojnik oteli, *ergo* — razbojstvo. *Pro secundo*: Igrao sam posve mirno kod Sv. Mihajla sa župnikom i zvonarom taroka, a vaši su me ljudi kao kakvi hajduci oteli — *ergo*, razbojstvo. *Pro tertio*: Silite me vi *coram publico*, u vašem tvrdom gradu, među vašom finom družinom, koja je trag na mojim laktima i leđima ostavila, silite me, rekoh, držeći pun pištolj da vas vjenčam sa ovom inače hvale vrijednom djevicom proti očitoj volji njenih roditelja, silite me kao kakav turski harambaša — *ergo vis manifesta* — javna sila. Vi ste dakle, *illustrissime*, bez povrede vaše milosti, ne samo trostruki grubijan, ne samo trostruki grešnik — već *recte et stricte* trostruki razbojnik. Ali ne mislite zato da sam ja zec i da ćete milostivo svoju grofovsku sačmu na moju kapelansku kožu istresti. Sram bi vas moglo biti! Lako se vama smijati s punim puškama, a teško si ga meni s golim rukama. Nu ja bih vam nabrojio cijelu litaniju koje sigurno ne biste stavili za ogledalo, i ne bih vas vjenčao, makar me ispržili kao svetoga Lovrinca, da ne znam da ste pošten i valjan čovjek i vaša zaručnica da je valjana i poštena, da ne znam da su vaši i njezini starci bili — bez povrede grofovske i barunske njihove milosti — budale — budale — no-no-no — *stultissimis stultis stultiores*! Zato vam velim: sram vas bilo i neka vas voda nosi. Bacite taj ludi samokres! Dajte brže prstenje da vas vjenčam, a biskup i ban neka rade što im drago. Mene ubiti neće, a čega bi se vi bojali? — vi, grof, velik gospodin? Samo gledajte da bude *matrimonium non solum ratum — sed etiam consumatum*!

Mladi potpisaše ženidbeni ugovor, potpisaše ga i svjedoci, i da bude *testimonium legale* — potpisa ga i veliki sudac županije zagrebačke, koji je inače na taj dan, začudo, zaboravio bio da je velikim sucem. Kapelan pope se junački do stolčića, prebaci štolu, Kamila i Karlo klekoše pred Jankom, i kada u dvorištu grada Malinovca zagrmješe tri prangije, zvala se Kamila groficom Malinovićkom.

Cijelo društvo udari glasovito klicati, a Janko sišav sa oltara zakopa ruke u džep i staviv se pred Karla reče:

— Dobro! Dobro! Ali što sada?

— Sada, velečasni — nasmija se Karlo — sjednite do majke čelo stola da odrubimo onim staklenim harambašama na stolu srebrne glave u slavu mogega pira.

— *Bene!* — kimnu kapelan.

Nikad ne vidje Malinovac tolike radosti. Pariški uvojci grofice Amadee skakutali od veselja, i neobičan, reć bi, rajski posmijeh lebdio oko zavrnutog nosa stare velikašice. Karlovoj majci tekle sjajne suze niz lica, a mladoj gospodi tekla zlatna šampanjska pjenjušica u grlo. Stara gospoda gladila trbuh, a mlade plemenite gospođice, gledajući divnu Kamilu zvjedljivim okom, šušcale i šaputale u pol smijeha, da, i onim starim hrvatskim junacima po zidovima — i njima se žarilo lice o svjetlilu svatovskog krijesa, i njima se otimao radostan posmijeh gdje je slavnom dvoranom brujiло kolo veselih svatova. A mali kapelan? Zaboravio i strahoviti škripac, zaboravio siloviti, razbojnički poziv pa je radio silom uvjeriti se da li te srebroglave boce taje zbilja u sebi šampanjsku krv i da li je u svim bocama vino jednako.

— *Revera* — reče puckajući jezikom grofu — *illustrissime*, na svadbi u Kani galilejskoj nije to židovsko vino toli glatko i slatko biti moglo kao što ova zlatna i prezlatna kapljica. Sad znam zašto vi onako čudno goste pozivljete, zašto se onako sa samokresom igrate, kad svaki dan to suho zlato pijete. *Illustrissime*, vi — vi — vi ste — *salva reverentia* — vražji čovjek, duše mi, vražji čovjek. Vidite, meni je lako pri duši, onako — onako da bih odmah poletio u zrak — stade kapelan mahati laktima — a pred očima prskaju mi zlatne zvjezdice! Hi, hi, hi! — nastavi Janko stisnuv lijevo oko i pišući kažiprstom po zraku. — Samo jedno ne mili mi se nikako. Šta će vam ti tanki stakleni napršnjaci? To je luda moda! Kad mi Hrvati pijemo, mora da je čaša duboka i široka. Ja pijem po starom običaju. — Natočiv sebi običnu čašu šampanjcem, zagrmí Janko:

— *Silentium!* — i poče ponešto zanosnim glasom govoriti:

*Hrabri vitez, Đurađ sveti,
Na svom konju brzo leti,
A mi pijmo brže-bolje,
Jer smo kruto dobre volje.
Et laetitia unda venit?
Drago nam bje grofa zenit
Ex abrupto kao strijela
Cum praeclara damicella
Sine dispensatione!
Ali neka čaše zvone
I za grofa i baruna.
Kliknimo sad srca puna:
Prava ljubav nije kvar,
Živio nam mladi par!*

Pjesnički zanos govornika uhvati vesele goste. Visoko se uzdigoše uz burno klicanje tanke šampanjske čaše kao zlatni cvjetovi, sjajne voštanice drhtale živim plamenom, a uz gruvanje prangija orilo se dugo i dugo:

Živio nam mladi par!

Po snijegu se sterala mjesečina, na žarkim prozorima prelijetale sjene, prozor za prozorom potavni, a sred zimske, vedre noći stajaše crn, ponosit — stari Malinovac.

U rano jutro drugoga dne doleti na grad čovjek iz sela bez daha.

— Gdje je gospodin grof, gdje je gospodin grof? — upita zbunjen.

— Šta bi ti s njegovom milosti? — odvrati mu sluga.

— Povedite me, kume, gospodinu grofu. Moram s njime govoriti, moram.

Sluga zađe u sobu, ali povrativ se začas, povede seljaka pred Karla.

— Šta je dobra, Mate? — zapita grof.

— Zlo je, vaša milosti! — odvrnu seljak — vrlo zlo. Moj rođak Šime, sluga u Bukovcu, dokaza mi sve. Jučer je letio stari barun s puškom po gradu i oko grada i, da ne bud barunice, bio bi došao amo da vas ubije. A sada —

— Govori! Govori! — nutkao ga grof, dignuv se brzo.

— Sada — pomози, bože — vodi barun cijelu vojsku na vas — i da će sve spaliti.

— Jesi li poludio?

— Vjere, nijesam. Diže vam kmetove, slobodnjake, vozi topove. Svi vam imaju puške, sablje, kose, mlate. Šime je doletio k nama u selo i neka se čuvamo, i vi da se čuvate, vaša milosti! Kažem vam, cijela vojska kao da Turci idu. Joj, joj! Šta će to biti? — Karlo griskajući brk razmišljao časak, zatim reče odrješito:

— Dobro. Ne kazuj nikomu u gradu ništa. Poteci u selo. Svi kmetovi neka dođu u grad, a ima li tko puške, neka je ponese. Ti ćeš ostati van grada pa dojavljivati mi šta bude. Poslije ću ti kazati kako. Sad ajde brže. — Zatim pozove Karlo slugu:

— Idi, moli goste neka dođu u veliku dvoranu na zajutrak, svi neka dođu, ali da, mlade gospe grofice ne zovi.

Za jedno pol ure napunilo se dvorište grada Malinovca seljaka pod puškom, a velika dvorana gosti, koji u čudu gledahu iz prozora šta tu biva. I gospoje dođoše, na brzu ruku odjevene, premda je dosta rano bilo, dođe vrlo drijeman i kapelan Janko. Ujedanput stupi grof Karlo u dvoranu.

— *Mon cher comte!* — saleti ga grofica Amadee pod velikom kapom — šta je to? *Pourquoi ce trouble?*

— *Amice comes!* — uhvati ga veliki sudac za ruku — kakva je to vojska? Zar se je opet našao nekakav Matija Gubec?

— Oslobodi nas, bože! — kopao kapelan u strahu po džepovima. — To — to — bi strašno bilo.

— Ne bojte se, mili gosti moji — odgovori Karlo mirno — ne ide nikakav seljački kralj. Moj štovani tast barun Bukovački diže vojsku na mene. Hoće da me opsjedne, hoće da mi otme Kamilu.

— *Dieu!* — vrisnu grofica Amadée, padnuv bez svijesti na stolac.

— Puf — promrmlja kapelan — *fuius Troes!*

— Ne bojte se, gospodo! Ja Kamile ne dam, branit ću je makar krvi svojom. Prijatelju kapelane, idite k mojoj majci, recite joj neka ostane kod Kamile. Ljudi u dvorištu moji su kmetovi, gospodo, moja vojska. Brate Slavetiću! sadi u dvorište. Neka se digne most, neka se zatvore gradska vrata - -

— I vi se, gospodine grofe, kanite zbilja braniti? — zapita veliki sudac.

— Dakako! Dakako! — viknuše časnici i mladi plemići u jedan glas. — *Point d'honneur!*

— Do zadnje kapi! — odgovori Karlo.

Sa te junačke odluke počele gospoje i gospođice zdvajati. Blijede, ponešto raščeešljane obilazile po sobi lomeći rukama, plačući i naričući.

— *Vous etes furieux* — zakriješti grofica Amadee osvijestiv se.

— Oprostite, moje gospoje — reče Karlo — ja tražim posluh. Proglašujem u ovaj par ratni zakon. Gospodina velikoga suca molim neka čuva krasni spol, da ne bude subordinacija povrijeđena.

— Invalid? je l'? — upita sudac flegmatički grijući se kraj peći. — Sada ste čule, moje gospođe!

— A vi, moja gospodo — okrenu se grof časnicima i plemićima — mislim da ćete mi na pomoći biti.

— Hoćemo, hoćemo!

— Ima u gradu pušaka, konja, svega. Razredite svoju četu, ali, molim vas, štedite krv. Znam ja svoga tasta. Tvrdje glave čovjek i neće brzo popustiti, ali ćemo njegov juriš odbiti.

— Hoćemo, hoćemo!

— Ivane — reče grof služi — idi, neka se u jamu napusti voda, potok nije smrznuo.

— A međutim izvolite, gospodo, založiti i krijepiti se kojom kapljicom.

Za pol ure bijaše jama oko grada puna vode, most dignut, vrata zatvorena, a kmetovi razdijeljeni pod vodstvom Slave-tića i jednog krajiškog natporučnika po raznim prijedjelima prostranoga grada. Ali bilo je i skrajnje vrijeme. S daleka čulo se ujedanput muklo bubnjanje, glasno urlikanje. Malinovac stajao podno brijega na kraju ravnice pa se je sa kule moglo vidjeti sve što biva u selu, što li na cesti za selom. I zbilja. Najednom pojavi se s bukovačke strane čudna četa, razređena posve po vojnim pravilima. Naprijed jezdijahu na vrlo sumnjivim konjima dva čovjeka u plavetnom odijelu slobodnjaka iz doba francuskoga rata pod visokom čakom, na kojoj se je njihala perjanica visoka i vitka kao jela. Podalje

od njih zibao se na zelenku debeo gospodin pod kućmom kapom, odjeven kožunom — po svoj prilici *generalissimus* — velemožni gospodin barun Lacko Bukovački, za njim gazila snijeg pješadija, do četirista seljaka pod puškama i kosama. Kraj čete koraćao pristar čovjek, lupajući strahovito po staru crkvenu bubnju i budeći ratoborne misli u glavi čudnovate vojske. Za tim glavnim vojem vukla četiri konja dva dugačka gvozdена topa iz dobe turskih ratova, za turskim topništvom slijedila troja kola, a za kolima trideset plavetnih slobodnjaka na konjima. Valja priznati da se je na toj četi dosta junaštva i ponosa vidjelo i, premda junacima ne bijahu poznate tančine vojničkog reda i sklada, to su ipak nekim heroičkim prijezirom gazili snijeg. Osobite hvale vrijedno bijaše kićeno konjanništvo, koje je umjelo snažnom šakom obuzdati hire ili oštrom mamuzom rastjerati melankoliju ratovanju neviklih konja.

— Gledajte — nasmija se konjanički kapetan gledajući kroz durbin iz prozora grada — nije to, bogami, šala. Barun digao je sve vrste oružane sile na noge junačke da nas opkoli: pješake, konjanike i tobdžije. Rad sam znati tko da je glavlar njegova genijskog zbora, valjda štovani špan grada Bukovca.

— Dakle — primijeti kapetan koji se je u dvoranu povratio bio, dodirnuv se kapetanova rukava — dakle vi, gospodine kapetane, mislite da će barun zbilja oštro pucati — onako prahom i olovom?

— Teško li graham — nasmija se veliki sudac stojeći do peći.

— *Des fusils, des canons! Mon dieu! Je m'en meure!* — uzdahnu grofica Amadee sjedeći u naslonjaču.

Vojska baruna Bukovačkog ne krenu prema gradu, već zađe u selo, i tu se nastani. Malinovačke kmetice jaukale i naricale, ali kakva im hasna? Valjade napokon šutjeti. U vrijeme rata ne pita se mnogo za ženske suze. Za jedan čas doklipsa na kljusetu od sela gustim perivojem plavetan slobodnjak noseći na vrhu sablje pismo. Obustaviv konja pred gradom, viknu što mu je grlo dalo:

— Gdje je njegova milost grof Malinović? Imam pismo za njega.

Krajiški časnik spusti iz prozora kamen na uzici i viknu slobodnjaku:

— Priveži pismo, budalo, trista ti kijameta, pa čekaj!
Slobodnjak priveza pismo, krajišnik potegnu uzicu i preda pismo Karlu. Pismo pisalo ovako:

Grofe, ili rectius razbojnice?

Povratite mi barunovicu. Turčine, dajte mi dijete! Inače spalih Vam, bog i duša, to razbojničko gnijezdo, a Vas ću na mijehe derati.

Br. L. d. B.

Karlo napisa slijedeći odgovor:

Barune, rectius taste!

U mom gradu nema barunovice, već samo grofica Malinovička. Te Vam ne dam, jer je pred bogom i svijetom moja žena. Tako je i nije drukčije. Uz odlično štovanje Vaš zet Gf. K. de M.

Krajišnik priveza pismo na kamen, baci ga iz prozora, slobodnjak nataknu ga na sablju i odjuri perivojem.

Za malo vremena zaruži iz sela crkveni bubanj strahovito, u znak da je barun Bukovački odlučio predobiti Malinovac oružanom rukom.

— Rad sam znati — nasmija se u dvorani konjanički kapetan — kako će se barun služiti svojim husarima proti tvrdim zidinama. Da vidimo toga novog Napoleona.

— To bog zna! — odvrati kapelan sjedeći za stolom i čupajući sa groficom Amadee od starog platna svilaču za buduće ranjenike.

U taj par zaori u gradu lovački rog. Slavetić i mladi krajišnik zapovjedili da kmetovi napune puške drobnom sačmom. Bujanj iz sela zagrmí življe. Pred gradom pružio se gust perivoj u kojem stajahu mitologični kipovi od pjeskovca i kineska kućica, nalijevo pako gospodarske zgrade, nadesno osamljen drven mlin među suhim vrbama, a za gradom brijeg, pokriven šumom, a sada dakako i snijegom. Sam grad pako, dosta tvrdo zidan, imao je samo prema perivoju jedna velika vrata, a ta bijahu zatvorena. Moglo se dakle navaliti samo s lica. Barun, premda vrlo razjaren, uvidi ostrim strate-

gičnim okom da tu nema okolišanja, već čelo u čelo, a prije svega da treba čuvati vrata, jer na drugu stranu nije nitko iz grada mogao.

Sunce je vrlo veselo sjalo po snijegu kad se je barunova vojska digla iz sela. Srednji voj, to jest barun sa sto pedeset pješaka, dvadeset konjanika i dva topa, išao je ravno prema perivoju, desno krilo, to jest sto momaka, krenulo gospodarsvenim zgradama, a lijevo krilo, to jest sto pješaka, deset konjanika i troja kola puna suhog mesa, jaja, slanine, luka i rakije, zaokupi drveni mlin. Pedeset momaka čuvalo ženske u selu da kakvom rogobornom diverzijom s leđa ne osujete ratne osnove baruna. Desno i lijevo krilo napredova žurnim korakom i osvoji svoje mjesto, što je tim laglje bilo jer im se ne namjeri neprijatelj doli kudravog pseta u mlinu, a po gospodarskim zgradama, iz kojih je Karlo sve blago dopremio u grad, nekoliko vrlo suhih mačaka, pa je posve naravski bilo da takvi protivnici nijesu jaki bili zaustavljati žestoku navalu barunove vojske. Desno krilo ponamjesti se po stajama i hambarima, a lijevo zakloni svukoliku hranu vojske u drveni mlin i naloži pred njim ogromnu vatru da malo ogrije ozeble kosti. Polaganije pomicala se glavna vojska. Nišan bijaše joj tvrdi Malinovac, i trebalo osvojiti ga upravo navalom. Barun, poznavajući himbu neprijatelja, skupio je sav oprez mudra vojskovođe, a njegova četa unijela je tu mudrost uvelike cijeliti slijedeći polagano i obzirno vođu. Življe tutnjio bubanj, u gradu razredili se grofovi kmetovi kod puškarnica, Kamila ležala u svojoj sobi na divanu plaćući, groficu Amadee i ostali krasni spol hvata drhtavica, kapelan žmirucao nestrpljivo, veliki sudac grijao se, a mladež i časnici kucali se šampanjskim čašama.

— Stan'te! — zapovjedi barun svojoj vojsci jedno pedeset koraka pred perivojem, bojeći se ne vreba li neprijatelj za ogradom u zasjedi. — Naperite topove, dječaci!

Martin, barunov kmet, vrlo vješt toj umjetnosti jer je najbolje u selu umio paliti prangije na Uskrs, namjeri topove na ulaz perivoja. Zapaliv sumpornu žicu na dugoj letvi, primaknu je topu. Grom grmnu.

Konji pod junačkim slobodnjacima stali bijesno skakutati. Topić od sto pedeset godina, ne vikao tomu urnebesu, od-

skoknu kanda se sam sebe plaši, a zrno zabode se pred perivojem u duboki snijeg.

— Budalo! — rasrdi se barun, crven dovrh nosa — daj drugi! — Bubanj zaruži silovitu. Martin prignu letvu.

— Pucaj! — zagrmí barun. Martin opali, a gvozdeno zrno munu gromom u perivoj, pokrha grane i otkinu kame-nomu kipu boga Pana rogatu glavu.

Po gradu zaori cika i vriska ženskih glasova, čepovi šampanjskih boca pucahu veselo, časnici smijahu se grohotom, a kapelan, skrstiv straga ruke i gledajući iz prozora, opazi vrlo mirno:

— Bogami, oštro pucaju, eto tomu poganskomu bogu ode glava. Ali gledajte, gledajte kako ti bezjaci kod mlina sjedeći oko vatre piju i urliču. Joj, joj, šteta da nemamo i mi topova.

— Ta ima prangija! — opazi veliki sudac kod peći.

— Jeste li poludjeli? — vrisnu stara Amadeovka kojoj se bila pariška vlasulja pomakla na nos.

— *Spectabilis!* — odvrnu kapelan mudro — prangije ili mužari dobra su artiljerija za berbu, ali nipošto za rat gdje se oštro puca. Ali — ali! — dosjeti se mali, staviv kažiprst na nos. — Šta sam ja vidio u dvorištu! Gospodine kapetane, bog vas poživio — iskapi čovuljak pol boce šampanjca. — Ajte sa mnom dolje; ta imamo, hvala bogu, artiljeriju! — I zbilja ostaviše kapelan i kapetan dvoranu.

Klicanje seljaka i tutanj bubnja dokazivao je očito da je srednja četa, ohrabrena smrću poganskog boga, sve više napredovala, a još većma hrabrilo je urlikanje pijanih drugova kod mlina. Ali iznenada zagrmí sa grada grom, munja bijesnu iz puškarnice o zimskom suncu i razli se gustom plohom na pijano lijevo krilo barunove vojske. Konjaništvo se uzbuni, vatra se ugasi, konji se razletješe, a pješadija stade od pre-pasti nemilo kričati. Nu začudo, nitko ne bijaše ranjen, već cijela četa mokra kao mokra kokoš.

Dosjetljivost kapelana stvori strahovito oružje. Bistro mu oko bješe zamijetilo da u dvorištu silna štrcaljka stoji te je sasuo, ispaliv prangiju, na lijevo barunovo krilo.

Ta strijela sa vedra neba na lijevom krilu slavne vojske obustavi za jedan čas glavnu četu koja je ponešto duhom klonula, videći kako konjanici bezobzirce bježe od mlina hva-

tajući se objema rukama za grivu usplašenih konja, od kojih se neki, zbaciv gospodara husara u snijeg, zaletješe kao bijesni u glavnu četvu. Ali ne klonu duhom gospodin barun, razumjev pustu doskočicu zdvojnih opsađenika. Nije ni u grijeh pisao svojim junacima od mlina općenitu smutnju, dozivljući u pamet priču o engleskom maršalu koji je u bici kod Waterlooa mirno stajao pod kišobranom, i to na mjestu kuda je najviše taneta zujilo, koji, kad mu se radi kišobrana narugaše, odgovori posve mirno: — Ja tu stojim da se dam od zrna ubiti, ako ustreba, nipošto pako da pokisnem. — I barun je umovao: »Moji junaci ne boje se ni topa ni puške, ali za štrcaljku se nijesu pogodili.«

Barun uzmaknu sa svojom četom za jedno sto koračaja da bjegunce posakupi, da klonule duhom osokoli pa da tako složnim silama na Malinovac udari. Za toga pravilnoga uzmičanja spustiše se na zadnjoj strani grada dva čovjeka iz prozora užetom na zemlju, neopažena od neprijatelja — i to mudri Mato i rođak mu Šime. Obojica šapnuv nekoliko riječi kimnuše glavom te se razidoše. Mato krenu prema mlinu. Tu se zađe pod kotače, zaturi smotak u otvor, a za smotak priveza dugu žicu koju je lako snijegom pokrio, zatim izdubi u snijegu jamu pa se zavuče u lijevo kao lisica. Šime nasuprot pođe ravno k stajama gdje se lijevo krilo utaborilo bilo.

Vinom ugrijani seljaci pozdraviše ga neobičnim klicanjem, a on im protumači kako ga grofovi kmetovi uhvatiše i kako se je sretno izbavio, izvukav se na desnoj strani grada kroz razvaljen prozor iz kojega se vrlo lako na hrast doći može, a po hrastu na zemlju. Seljaci neka se ništa ne boje, on da će ih istim putem povesti u grad.

Barun je tu osnovu posve odobrio, a neobična jarost i zima dodavala mu još više hrabrosti. Malinovac mora pasti! to mu bijaše tvrda odluka, a jedno sredstvo — sveopći juriš.

— Dječaci, počinite kako znate — reče barun — sutra zorom gostit ćemo se na gradu Malinovcu. Da znate! Ja i moja četa idemo s topovima kroz perivoj ravno na gradska vrata. Vi od mlina uzmite ljestve pa se penjite na gradski zid, a vi, momci, na desnoj strani, popnite se po noći na hrastove kod razvaljenog prozora. Šime će vas voditi; kad vam on iz prozora zviždne, provalite u prozor! — Tako razredi barun mudro svoju vojsku. Malo-pomalo zašutjelo sve. Mutna, ta-

mna noć spusti se na zemlju, samo je bilo vidjeti da su ljudi u Malinovcu budni, jer je sav rasvijetljen bio.

Pred zoru drugoga dana vidjelo se kako se ljudi pred perivojem jate, što pješke, što na konjima. Jedna četa krenu nalijevo te dođe duž ograde perivoja za kratak čas do mlina. Ubrzo osvoji mlin. Glavna četa žurila se glavnim ulazom u perivoj gdje je Martin dva topa namjestio bio. Junaci desnoga krila porazmjestiše se kao hraštovi po hrastovima kraj razvaljenog prozora. Šime zavuče se kao vjeverica u prozor rekav:

— Braćo, kad zviždnem, provalite brzo!

— Martine, daj! — reče u pol glasa barun — jesi li sve valjalo priredio?

— Jesam, vaša milost! — odvrati Martin ponosito — do ždrijela napunio sam manji topić koji eno podalje stoji. Zapalit ću ga sumpornom žicom da ne bude zla.

— Dobro! pali!

Martin zapali žicu. U jedan hip sijevnu polumrakom vatrene nit. Topić skoknu, plamen planu i strahovitim urnebesom razleti se od silna baruta prepuni top na komade. Komadine gvožđa rastresnuše po perivoju debelo stabalje, kamene kipove i probiše krov kineskog kolibi.

— Trista mu! - - kriknu barun ljutit — magarče, pali drugi top! Pješaci, konjanici, naprijed! Bubnjaru, bubnjaj! Naprijed!

I opet sinu žica, ali iz većeg topa granu teško gvozdeno zrno baš u gradska vrata i probi štropotom gvozdenu ploču. Bubanj zatutnji, uz paklenu krik: — Dajte dječaci! — pojurili pješaci i konjanici prema gradu, dok je Martin snova nabijao top. Silovitije grmnju drugi top, ali iz otvorenog prozora grada odazva mu se pucnjava šampanjskih čepova.

— Dajte, dječaci! Udrite! — razlijegala se vika perivojem.

— Udrite! — vikala četa kod mlina noseći prema gradu duge ljestve.

— Udrite! — vikaše i desno krilo po hrastovima.

Kad se je crveno sunce pojavljalo na istoku, sve je mravom vrvjelo na grad.

Ali u taj par otvoriše se prozori gornjega sprata. Slavetić, krajiški časnik i konjanički kapetan pojavili se držeći puške

dvocijevke. Puška za puškom planu iz prozora, puška za puškom ubi po konja slobodnjačkog, a konjanik svali se u snijeg — nu, hvala bogu, zdrav i čitav. Već bje lijeva četa prislonila ljestve, već se pješaci popinjali uz grad. Ali kao da se je pakao provalio na svijet, potrese se zemlja urnebesom, strahovit plamen sijevnu i prazni drveni mlin, butine, rakija, kruh, sve poletjelo nebu pod oblake. Lijeva četa poskakala, popadala od straha s ljestava što na zemlju, što u vodu gradske jame, konjaništvo razleti se bez obzira, a pješaci bjegali što su im noge dale. Na desnoj strani zviždnu Šime iz razvaljenoga prozora.

— Naprijed, dječaci! — vikali junaci po hrastovima pa da će provaliti na prozor, ali u taj par stade kapelan Janko iz prozora na hrastove iz štrcaljke strahovite slapove sipati, da su junaci popadali u snijeg kao hraštovi sa stabla kad ga snažna ruka trese. Još je u srijedi grmio top, a pješadija tisnula se ka gradu, ali iz prozora pivnice stadoše iznenada puške sipati sačmu u listance bijesnih barunova pa je bilo joj! i pomagaj! bez kraja i konca, pa je bilo bjeganja bez obzira, a i glasoviti bubanj vojske pođe po zlu jer mu je vješta ruka krajišnika zrnom probila pasju kožu.

Hroma, mokra, isprebijena, bez bubnja, bez konja, bez rakije i mesa skupi se jedna barunova vojska tekar u selu, tužan primjer oholosti ljudske. Nu ako je i do nogu, i osobito na nogama potučena bila, to je za kršćansku, miroljubivu dušu ipak velika utjeha da u toj strahovitoj sječi nije bilo mrtvacu do nekoliko mršavih kobilu, puklog turskog topa i mrmljavog crkvenog bubnja. Stoga je i posve naravski da junaci branitelji grada nijesu marili pobirati plijen po bojištu, jer čemu bi im napokon nekoliko pušaka ptičarka, nekoliko čaka bez perjanica i nekoliko perjanica bez čaka služilo bilo? K tomu je imao barun jošte na okupu do četiri stotine ljudi oružanih, a u gradu nije bilo van sto pedeset glava zajedno sa krasoticama, i brojeći u krasotice i staru groficu Amadee. Barun nije znao za šalu, a krasotice ne vrijede u takvu slučaju ni za rezervu. Stanovnici grada slavili su međutim svoju pobjedu u velikoj dvorani rumenim vinom, mladež se je grohotom smijala, a Janko, lupkajući kratkim prstima po trbuhu i skakućući nestašno, deklamovao neprestance glasoviti heksametar:

— *Kudribus inflexis omnes perfugere in koprivje.*

I grofica Amadee dignu zanesena čašu rekav:

— *Charles, vous etes un diable, mais aussi Charlemagne!*

— *Et caetera graeca!* — doda veliki sudac grijući se kod peći.

— No, a što sam ja? — upita Janko — ja mislim da sam barem *Fourirschiitz* toga španjolskoga generala Šarlamanja.

Stari barun uvjerio se je temeljito da njegov način ratovanja nije podnipošto shodan, navlastito da nije probitačno konjaništvom jurišati na tvrde zidine. Ne mislim da ratna povijest sviju vjekova znade za drugi slučaj takva uistinu smiona juriša konjanika. Nu očiti poraz barunove vojske, o kojem ni sam dvojio nije, kao ni njegovi hromi pješaci i beskonji konjanici, taj očiti poraz nije nipošto umekšao njegova srca prema kćeri i zetu, starac plamtio je dapače živim plamenom, čujuć kako Malinovčani slave svoju pobjedu pucajući iz prangija, šampanjskih boca i pjevajući glasovite pjesme. Da ga nije osvajala slijepa strast, bio bi uvidio da se može čovjek kubureći sred snijega pred tvrdim gradom dobiti kijavice i ako se je možebit ugledao u Hanibala ili Napoleona — jer se je barun rado hvalio svojim vojništvom — to je morao priznati da je cilj Hanibalova prijelaza preko Alpa i Napoleona osvojenja Moskve svakako znamenitiji bio negoli opsade malinovačke. Utoliko se je ipak opametio da se je okanio svake ofenzive te vojskom svojom radio otkinuti Malinovac od ostaloga svijeta i pokoriti bud gladom i žeđom tvrdokornike.

Obodriv nanovo svoju dosta malodušnu vojsku, zavuč se u gospodarske zgrade na desnoj strani, namjesti top u perivoju iznova pred vratima grada. Straže na konju i pješice obilazile marljivo oko grada da nitko iz njega izaći ne može, ali se straže vrlo mudro čuvala primaći blizu gradskim zidinama da im tako i konji i listanci zdravi ostanu. Stari barun sjedio je međutim u toploj sobi malinovačkog špana, pušeći dugu lulu, pišući svojoj Ameliji i čitajući stoljetni koledar što ga je na španovoj polici našao bio. Taj novi način opsade bijaše Malinovčanima vrlo pogibeljan. Nijesu se oni bojali ni glada ni žeđe. Malinovačka pivnica bijaše puna izvrsna vina, a zdenac sred gradskog dvorišta pun dobre, čiste vode; malinovački dimnjaci bijahu puni suhoga mesa, koba-

sica, a spremnice pune muke, sočiva, kupusa, repe i jaja, s te strane nije dakle straha bilo, ali nadode druga nevolja, na koju prije nitko živ pomislio nije.

Zima bude od dana do dana oštija, a u gradu nestajalo je ogrjeva. Na sto hvati bukovih drva stajaše doduše za gospodsku porabu — ali van grada blizu staja, a to zemljište, držao je u svojoj vlasti barun. Štogod je bilo u gradu starih ormara, klupa, ljetnih prozora, sve izgori u silnim pećima grada Malinovca, ali napokon nestade i toga, prostranim gradom nasta zima, zlovoljna i kijavica. Navlastito rogoborio je krasni spol, a na čelu mu stara grofica Amadee. Bez vatre nije bilo kave, a šta je krasni spol bez kave? Stoga bijaše na sve strane čuti prijetnja, prikora i ukora. Uz ljepotice pristade i veliki sudac koji ne mogaše živjeti bez tople juhe. Vojnički časnici zabrinuše se što li će reći njihovi poglavari te ih toliko vremena u Zagrebu nema. Kišući, crvena nosa, zamotana kabanicom, obilazila je grofica Amadee dvoranom potičući gospode na otpor, sudac puhao mrka lica u šake, a Janko je zamotan kožunom mirno obilazio po velikim trijemovima grada, grizući kamiš duge lule i čekajući što će li bog dati. Samo katkad po objedu igrao Janko partiju taroka sa sucem i konjaničkim kapetanom.

Petog dana ujutro planu tajna vatra živim plamenom. Sunzih očiju, zažarena lica zaključise gospode da nijesu voljne trpjeti nevolje i neka se predade grad. Sudac podupirao ih je živo pozivljući se na svoju sudačku vlast. Kmetovima dosadilo čamiti besposlice u starinskom gradu, daleko od žena i djece. Karlo, mladi plemići i časnici opirahu se sramotnoj predaji, a jedna Kamila, bojeći se gnjevnoga oca, drhtala i plakala je bez kraja i konca. Sve se miješalo i komešalo, sve se mutilo i bunilo, a nitko nije znao što bi.

— Slavna gospodo! — progovori Janko ujedanput, staviv lulu na stol — dozvolite i meni dvije-tri riječi.

— Da čujemo!

— Vi znate da sam pop — nastavi Janko — da sam apotol, a naš Spasitelj reče apoštolima neka idu loviti ljude. Dozvolite i meni da slijedim taj apoštolski primjer, da pokušam uloviti gospodina baruna koji je — *sit venia verbo* — Dagon i Belzebub, ali je opet čovjek.

Svi gledahu u čudu mirnoga kapelana.

— Ne čudite se — odvrati kapelan — pustite me da idem po baruna. Skrajnje je vrijeme. Milostive gospoje nemaju kavice, a poglaviti gospodin veliki sudac nema juhe.

Za jedno četvrt ure zaori na malinovačkoj kuli rog. Most se spusti, gradska vrata se otvoriše, a iz njih izađe Mato noseći bijelu zastavu, a za njim u kožunu pod kućnom, pušeći lulu, kapelan Janko Lugarić. I opet se zatvoriše vrata, i opet se pridžie most. Laganim korakom išao je Janko kroz snijeg do barunova stana.

— Je l' gospodin barun u sobi? — zapita oružanog seljaka pred vratima.

— Jest — odgovori straža. Janko pokuca na vrata i, kad mu se krupan glas odazove, uniđe u sobu ostaviv svoga zastavnika pred kućom. Barun sjedaše na postelji, pušeći lulu.

— Tko ste vi? — otresnu se barun.

— Janko Lugarić, kapelan Svetog Mihalja, na službu vaše milosti.

— Pa odakle idete?

— Upravo iz Malinovca, i ja sam branio grad i dolazim pod bijelom zastavom.

— Iz Malin——dakle i vi ste takav razbojnik?

— Kapelan, molim, samo kapelan.

— Pa po što ste, bezobrazniče, ovamo došli i kakvoga ste posla imali u Malinovcu?

— Mene su ukrali po noći da vjenčam mladog grofa sa vašom gospodicom kćerkom. I vjenčao sam ih, hvala bogu.

— Vjenčali — vjenčali! — skoči barun ljutit na noge — proti zakonu, griješna dušo!

— Istina je, proti zakonu, *sed matrimonium est ratum et probabiliter consumatum*.

— O! O! O! — obilazio barun bijesan po sobi — vi — vi razbojniče!

— *Bene*, izvolite dalje!

— Ja ću vas pameti naučiti! Kosti ću vam slomiti!

— *Bene*, izvolite dalje!

— Staviti vas u klade, tužiti biskupu, vi crna himbena dušo!

— *Bene*, izvolite dalje!

— Dalje? — razljuti se barun još većma — dalje ću vam svima zakrenuti poganskom glavom!

— Jeste li gotovi, vaša milosti? Dajte meni sada govoriti, poslije možete učiniti sve što ste rekli, ali sad me slušajte, došao sam pod bijelom zastavom.

Barun baci se ljutit na postelju dimeći silovito iz lule, a Janko, složiv straga ruke i staviv se pred postelju, uze ovako govoriti:

— Ako me pitate, vaša milosti, zašto sam vas pohodio u tom taboru, reći ću vam pravo-zdravo hrvatski: došao sam da vas naučim pameti, da svučete staroga i obučete novoga čovjeka, kako sveti Pavao piše. Kod velike gospode moralo bi biti i velike pameti, a kod vas baš barunska pamet, nu — *salvo respectu* — vašoj pameti ne bi trebalo u taj par velike vage, i sa ono soli što je sad u glavi imate, jedva bi mogla kuharica posoliti juhu - -

— O trista —! — dignu se barun.

— Sveti Antun veli da je poniznost najbolja medicina: budite ponizni, legnite i slušajte mirno. Pitajmo se, zašto ste vi došli pred ovaj grad sa svojim lumbardama i slobodnjacima kao Holofernes sa poganskom armadom pred Betuliju? Zato što je vaša kći išla za mladim grofom bez vašega znanja. Išla je zato jer joj je mladi grof srcu drag, a bez vašega znanja zato jer ste je htjeli dati nekakvu jetikavcu Švabi, u koga ni zubi ni vlasi nema, a ne mladu poštenjaku Hrvatu. Šarafite vi, milostivi gospodine, svoju gospodsku mudrost kako hoćete, ali stara riječ pravo veli: Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je srcu drago. Gospod Bog zapovijeda da djeca slušaju oca i mater, ali Bog nam je zapovijedio da se ljubimo, jer je on prava ljubav i njegov zakon je zakon ljubavi, a prije svega moraju roditelji djecu ljubiti i ne smiju im šta morskoga zapovijedati. A može li šta mržeg biti nego ljubiti pod moraš, i mislite li vi da je to samo prazna parada kad sluga božji pred oltarom pita: Ljubiš li toga poštenoga čovjeka? A vi silite svoju krv da pred Bogom lažući kaže: »Ljubim!« i da se krivo zakune. A zašto? Radi zlatnoga teleta? Nisu li takvi roditelji zaslužili da ih progutne zemlja kao Datana i Abirona? Mladi su, istina, pogriješili, ali krv nije voda, niti vaša gospodska krv nije ružično ulje, i kralj David pravo veli: Svi polazimo od slabih griješnih ljudi —

slabost nam je baština. Bogzna kakvi ste vi tekcar bili budući mladim oficirom? A zašto je nijeste htjeli dati grofu? Radi ženske oholosti, ludosti. Po oholosti pali su anđeli i postali vrazi, a vrag je prvu ženu opet premamio na oholost. Ja barun, ti grof, ja špan, ti ban? Kakve su to ludorije? Ja čovjek, ti čovjek, ja pošten, ti pošten, bio car ili kramar. I zato je bilo vrijedno da dođete s vojskom na taj mirni kraj kao skakavci na Egipat, da dođete kao *generalissimus* razbojnika? Molim vas, obucite nova čovjeka i blagoslovite djecu. Ako su djeca pogriješila, bome ste vi deset puta više dušu ogriješili, a znate li da Sveto pismo veli: *Potentes potentior tormenta patientur*, po čem vidite da ima i grofova i baruna u paklu. Bolje je da sad omekšate to kruto srce, jer kad Lucifer zatrubi svoju strahovitu notu, bit će prekasno. Sada je još kada popraviti se. Sveti Tomo, *doctor angelicus*, piše da se je strašni razbojnik Dismas u jednom hipu pokajao pa je došao bez očistilišta u nebo. Popravite se i vi tako, milostivi gospodine, i imat ćete raj već i na zemlji. *Dixi*. Sad znate po što sam došao! — uzdahnu kapelan i stade kresati vatru da zapali lulu.

Barun bio je na početku govora legao, sada skoči na noge, stane tik pred kapelanom i, držeći kamiš straga, ispriječi trbušinu, naheri glavu i pogleda kapelana u čudu, ali ovaj će mirno:

— Nu, ja mislim da smo se dosta naigrali soldata i vi ste odnijeli dijelak svojega proštenja! Izvolite sa mnom, gospodine barime!

— Vi — vi — vi ste kapelan i veliki grubijan! Zna li to, znate li to? — odvrati mu barun i, još jednom pogledav čovuljka oštro, nasmija se grohotom vičući: — Čujete *a—a—miče!* Vi ste vražji čovjek.

— Molim, božji čovjek! — odvrati kapelan ne trenuv okom — izvolite sa mnom!

— Jeste li poludjeli? neću i sto puta neću, sve ću vas podaviti i nikad neću oprostiti tim bezbožnicima! Nikad!

Janko stavi svoju lulu mirno na stol, zbaciv kožun i zasukav rukave reče:

— E, znate, milostivi barune, kad ne pomažu ni apostoli ni sveti oci, to će ovi moji buzdovani — i pri tom dignu jake šake — ja ću vas naučiti pameti!

Janko zaleti se na baruna, a ovaj jedva je mogao uzmaknuti u drugi kut sobe, zabušen od te nenadane navale, ali se brzo osvijesti i skoči prema Janku.

— A! čujete, velečasni Turčine! — to ćete mi skupo platiti. Slomit ću vam rebra.

Janko dignu mirno šake da dočeka protivnika, a barun stisnuv šake zaustavi se pred kapelanom. Tako, gledajući se oštro, stajahu te dvije vrijedne glave kao nekad rimski gladijatori prije borbe.

— Zna li šta? — dosjeti se kapelan nečemu.

— Znam da ću vas baciti napolje — odvra ti barun.

— Nemojte tako. Evo taroka — reče kapelan i, izvadiv iz džepa smotak karta, stavi ga na stol — igr ajmo taroka za okladu, bit će to dvoboj bez batina. Dobijete li vi, mora se grad predati, a od mene radite što vas volja; dobijem li ja, morate ispiti čašu u zdravlje mladih, poći sa mnom u grad i blagosloviti novi savez.

Barun se nekako zabušio, ali napokon udari uz smijeh šakom u stol.

— E, neka vas voda nosi, hoću. Ali ako dobijem, joj si ga vama! Nu kako ćemo igrati, nema trećega?

— Igrat ćemo u dva, za trećega neka stoje karte na strani.

— Dobro, sjednimo.

I sjedoše za stol. Barun napuni dvije čaše vinom, kapelan promiješav karte razdijeli ih. Barunu se silno vedrilo lice, oči sijevale mu čudno. Kapelanu se smrknulo lice, naježile obrve, karte bijahu mu vrlo slabe. Za trećega ležahu karte na strani. Partija otpoče. Barun, gledajući zloradim okom kapelana, lupao je nemilice po stolu, a Janku curio debeo znoj s čela i vidjelo se kako mu svaki živac lica od straha dršće.

— Igrači šutjeli, sve je manje bilo karta, sve je jače lupao barun. Sad će se igra svršiti. Ni jedan ni drugi nije disao. Sada past će zadnje karte — kapelan se zažari, dignuv se na kratke noge, držeše zadnju kartu u zraku da će udariti. Barun baci *pagata*, a Janko, zamahnuv silovito, zakriješti:

— Zbogom vaša glava! Uhvatio sam vam *pagata*!

— O ja bena, bena, bena! — lupao se barun po čelu — nijesam brojio taroka. Vi ste sotona, vi ste——

— *Bene, bene*, izvolite piti pa onda u grad!
— E, pa neka je vodi i neka ih bog pozivi! — viknu barun isprazniv čašu.

Barunova vojska vrati se u Bukovac, a vođa pođe sa kapelanom u Malinovac gdje su ljudi izvalili od čuda oči. Blagosloviv poslije paprene prodike mlade, posla starac kočiju po svoju Ameliju koja je drage zaboravila burgundske pradjedove. Kad je navečer za punim stolom od radosti klicalo društvo, kad je Kamila sjedila blažena i nijema držeći ruku svoje majke, zapita iznenada barun:

— A kojemu bijesu je ušlo u glavu pucati na moju vojsku iz štrcaljke?

— Taj vođeni kanonir bio sam ja — pokloni se Janko.

— To sam mislio.

— *Et kudribus inflexis omnes perfugere in koprivje* — Deklamirao kapelan.

Drugog jutra doveze četveroprežna kočija kapelana pred župni dvor Svetoga Mihalja. Župnik kamenio se od čuda. Janko stavi dvije šampanjske butilje i cedulju na stol rekav:

— Evo vam dvije boce zlatne tinte, gospodine župniče, zapišite u knjigu da sam grofa Malinovića vjenčao sa barunovicom Bukovačkom. Ja idem u postelju.

Janko stavio u lutriju broj 18, dobu Kamile, broj 20, jer je 20. veljače bila glavna bitka, i broj 1, jerbo *pagat* nosi jedinicu. I Janko dobi *terno* od trista forinti. —

— A na što si novce potrošio? — upitam ga.

— Kod nas se gradila škola, meni nije trebalo novaca, dao sam dobitak za školu.

VI

Godine 1838. pojavio se u Zagrebu iznenada mlad čovjek, po imenu Ernest Zaborsky. Lice bijaše mu oštro, blijedo, kosa duga, crna, oči tamne, sumorne. Bijaše visok, vita stasa, širokih prsiju, malenih nogu, uskih, finih ruku. Hodao je sigurno, lako, govorio je glasom zvonkim i jasnim, vladao se kavalirski, a odijevao se točno po pariškom modnom žurnalu. Zaborsky? Zaborsky? Šta je taj čovjek? Gdje mu je obitelj,

gdje li domovina? pitale se zagrebačke gospođe i gospođice. Ali na sve to ispitkivanje nije bilo odgovora. Ernest nije nikad govorio o svojoj obitelji ili domovini, Ernest je uopće vrlo malo govorio, a nikad se nije smiješio. Dakle živa zagonetka! Zvalo se da nije Hrvat, jer nije ni riječce umio hrvatski, nagađalo se da je iz gornje Ugarske, jer je obično govorio njemački mađarskim, a kadšto mađarsko-slovačkim prizvukom. Umio je mladić izim toga i francuski, engleski i latinski. Ernest je trošio kavalirski, plaćao gotovim novcem. Poštarski činovnici potvrdiše da početkom svakog četvrtogodišta dobiva redovito pismo sa šezdeset carskih dukata, ali on sam nije nikomu pisao. Kraj sve mladosti svoje bijaše Ernest vrlo uman i ozbiljan čovjek, u društvu dosjetljiv, pače ujedljiv. Gospoje zaključiš dakako u jedan glas da je Ernest »interesantan« čovjek, da, pozivahu ga u društva.

Za ono doba stade u Zagrebu ključati narodni pokret, zagrebačka društva razdijeliše se u dvoje: u pristaše Mađara i prijatelje Slavena. Ernest ne mareći za politiku polazio je i ilirske i mađarske obitelji bez obzira. Najviše se zabavljao Ernest naukom i guslama. Mladić počeo je slušati prava na zagrebačkoj akademiji. Profesori čudili se njegovu veleumu. Zapletena pravila verbecijanskog bludišta, gomilu rasijanih zakonskih članaka prisvoji mladić brzo, lako. Živi mu duh, dobra mu pamet umjela je od toga sredovječnog mozaika sastaviti jednu cjelinu koju je umno i sjajno po svojoj volji braniti i pobijati znao. Neki profesori, bud vještaci maljušnim advokatskim doskočicama, bud okamenjeni verbecijanski dogmatici, plašili se kritičnog talenta Ernesta Zaborskoga.

Mladić stanovao je u kući zagrebačkog odvjetnika u Jurjevskoj ulici, a u sobi maloj prema šumi Tuškancu. Prema gospodaru bijaše vrlo prijazan, ali je malo, vrlo malo govorio, o svojoj obitelji pako ni riječce. Večerom sjedio je Zaborsky u svojoj sobici za knjižurinama razglabajući pravde prošlih vjekova, a poslije, pod noć, sklopio bi knjige, skinuo gusle sa zida pa je gudio, gudio do kasno u noći. Mozartovi, Beethovenovi glasovi letjeli preko tanahnih žica, samo katkad ozivala se potkraj čudna, neobična pjesma, ni njemačka ni mađarska ni talijanska, pjesma sjetna, nevesela kao gorska jeka štono mine i gine među šumskim vrhovljem.

— Kakva je to pjesma, Erneste? — upita ga jednom prijatelj Hrvat — nekako je slična hrvatskoj!

— Kakva? — slegnu Ernest ramenima — e! Fantazija! Fantazija — i stavi gusle na klin.

— A gdje si tu pjesmu čuo? — upita ga opet prijatelj.

— Ondje! Ondje! — mahnu Ernest neveselo rukom — ali ti velim, fantazija je. Ne pitaj me!

Zagrebački se svijet ipak priučio napokon Ernestu. Nitko nije više pitao čije da je gore list. Ljudi vidjeli da je fin, ljubezan čovjek, ljudi znali da je uman, revan mladić, i neodoljivo ćutanje Ernestovo ušutka za godinu dana sve jezike. Zagrebačke gospoje nijesu imale ni razloga nagađati nije li to sjetno oko toga čudnoga stranca zapelo na kojoj zagrebačkoj kćeri. Pronicave oči mladića gledahu svaku jednakim pogledom, jasni mu glas zvonio vazda jednako, ni življe ni slabije, pa ako su žene i oštrovide, opet su nestrpljive i bilo je dosta preklapati o drugim zagrebačkim mladićima.

Uz toga nepoznatoga mladića privinu se neki Viktor Bojčević, sin zagorskog vlastelina, plav, suh dugoljan, prilično dugih brkova i kratke pameti. Viktor, reć bi, namitao se Ernestu. Zaborsky se sprvine otimao Viktorovu laskanju i prijateljavanju, jer nije znao što da govori s njime. Poslije se priviknu na nj, pače ga je rado viđao uza se. Svijet se je tomu čudio. Ernest i Viktor, trijezan umnik i prazan gizdelin!

Nu nije to nikako čudo. Uman čovjek prima često prijatelja maloumnika, nalazeći u njemu neku vrst duševnog roba koji se lako iznevjeriti neće, a i častoljublje ljudi, inače posve pametnih, traži često svagdanju hvalu. Viktoru nije uostalom nimalo stalo bilo do duševnih vrlina njegova prijatelja, pače ne bijaše mu ni nakraj pameti da se koristi Ernestovim znanjem.

— Ne muči se, slatki sinko! — govoraše Viktoru njegova majka — čemu toliko knjiga? Ta ti si plemić, imaš grofovskih rođaka, imaš i dva imanja, stoga moraš postati velikim gospodinom; tim štampanim ludorijama neka se popovi muče.

I Viktor se je, kako profesori potvrdiše, vjerno držao načela svoje majke. Nu ipak mu je godilo pokazivati se u društvu zajedno sa umnim i lijepim Ernestom kojeg je osobito radi fine pariške mode obožavao i poglavito se stoga otimao za njegovo prijateljstvo.

Jedno popodne sjedaše Viktor, pušeći čibuk, na divanu u Ernestovoj sobi. Zaborsky se napol naslonio na otvoreni prozor premećući listove stare knjižurine.

— Erneste! — zapita Viktor — recider mi, odakle si dobio taj modri *shawl* od atlasa sa ružičastim piknjicama! Divne li mode! Mlada naša gospoda razbijaju o tom glavu, a ja sam se sa grofom Šandorom okladio da ću takav *shawl* najdulje za mjesec dana imati. Reci mi adresu.

— Usplahirila se gospoda radi ružičastih piknjica? A? — krenu Ernest mirno glavom — zar nemaju drugog posla? Dobio sam ga iz Beča po nekom trgovcu. Ali adrese ti ne treba, i okladu ćeš dobiti. Evo ti *shawla*! — završi Ernest skinuv ovratnik s vrata.

— Erneste! — skoči Viktor — duše mi, tebi nema para! Ti si kavalir po pariškoj modi i Sokrates ujedanput. Da sam Ilirac, viknuo bih ti: »Živio!« Da, *a propos*! Pomisli groznu nesreću koja me stigla. Krojač — šta krojač? — sotona — pokvario mi je plavetni frak — rukavi preuski — kuga ga odnijela! Za streljanu bio bi dosta dobar — ali u kazino nikako, nikako!

Ernest ne reče ni riječi. Viktor puhnuv silu dima iz lule pogleda oštro čudnog prijatelja.

— Erneste — progovori — molim te, baci tu vražju knjigu. Poludjet ćeš. Mene već zaboli glava kad vidim da čovjek mnogo čita. Baci tu knjigu. Šta će k bijesu taj *processus ex radicalitate* ili *articulus de vidualite*? Radi kao što ja! Majka mi kaže: »Ne muči se, sinko, danas-sutra ne fali ti velika sučija.« A otac je jošte mudriji. Znaš li ti da me je deset purana izvuklo iz filozofije u jus? Ala ih se je negdje taj filozofički profesor najeo! To je praktična filozofija. Neka i tvoj otac tako uradi. Da, čuješ, jesi li mi prijatelj?

— Ta jesam — odgovori Ernest — pa šta?

— Šta? — reče Viktor pošav Zaborskomu i staviv mu ruku na rame. — Ako jesi, a ti mi odgovori. Gdje ti je otac? Odakle si, čovječe? Čemu to pritajivati? Čemu stidjeti se svojih roditelja?

Ernest se tržnu, čelo mu se smrknu. Dignuv iznenada glavu, pogleda brbljivca oštro i reče:

— Ti znaš da o tim stvarima nikad ne govorim. Ja te nijesam nikad pitao za tvoga oca, za tvoju kuću. Nemoj ni

ti mene. To te se ne tiče, Viktore. Zadnji put ti velim, ne pitaj me nikad za to ili mi ne dođi više pred oči.

— E, e! Dobro, ti začarani kraljeviću — pokunji se Viktor — kad nećeš ti, neću ni ja! Vrag bi te znao kakav si.

— Šuti, velim ti!

— *Bene*, evo šutim i idem. Nekako si mi danas kiseo. Znam da ćeš večeras opet gudit i svoju fantaziju. Dobar apetit i laku noć!

Pri tim riječima naturi Viktor šešir na glavu pa iziđe lijenim korakom iz sobe.

Ernest, ne mareći za odlazak Viktorov, podupirao laktima glavu i buljio dugo u noć, samo katkad mu se izvinuo uzdah:

— Gdje ti je otac? Gdje ti je otac?

Ernest svrši prava, i Viktor ih svrši, Ernest revnovanjem, Viktor pomoću svoga oca. Mladi Zaborsky počeo smjesta vježbati se kod svoga gospodara — odvjetnika, Viktor nasuproto praznovao u društvima zagrebačkim po napatku svoje majke, koja mu reče neka se sada malko naužije svijeta, jer da se je po školama dosta namučio muke, a buduća velika sučija, da će mu dosta briga zadavati. Stari Marić, gospodar Ernestov, nije se mogao dosta nahvaliti mladića koji je međutim i cenzuru, tj. odvjetnički ispit položio bio.

— Ne znam — znao je Marić reći prijateljima — odakle je Zaborsky ispukao sva ta učena citata. I ja sam, hvala bogu, i kako učio *corpus juris* u svoje vrijeme, ali taj mladić je vrag. Čega ja ne nalazim ni sa svojim starim očalima, to će on prostim okom upetiti na prvi mah. Otkako vršim svoju advokatsku praksu, vidio sam dosta valjanih ljudi, ali toli bistre glave, što je Ernestova, nijesam vidio. Pamтите, gospodo, što vam kažem, taj mladi Zaborsky potući će sve zagrebačke odvjetnike, a ime će mu se spominjati i van naše domovine.

U to doba govorilo se mnogo o parnici među bogatim trgovcem Z. i njegovim sinovcem. Trgovac, čovjek vrlo ugledan i prijatelj sa svom velikom gospodom, iznese poslije smrti brata svoga oporuku, po kojoj je on postao glavnim baštinikom, a sinu pokojnikovu namijenjen bje tek neznatan dio imetka. Ljudi govorili koješta, da to ne može čist posao biti i da je Z. varalica, nu kako je bogat bio, kako je imao najboljeg odvjetnika i silnih prijatelja, nije se ni jedan odvjet-

nik našao da brani mladića, i svijet ga je žalio, ali svijet je i šutio.

Ernest pode mladiću i ponudi se za branitelja. Zagrepčani, čuvši za to smionstvo, proricali Zaborskomu da će ga ta parnica zakopati, jer da je trgovac Ž. toli silan protivnik da će mladog advokata smrviti. I sam Marić reče:

— *Amice* Erneste! Nijeste mudro uradili. Vi ste se tu zapleli u mrežu iz koje se iskopati nećete. Nije dobro sa velikom gospodom miješati se. Pazite, zaboga!

— Pustite me samo — odgovori Ernest — nije me strah.

Zaborsky zadubio se svom silom u tu vratolomnu parnicu ne slušajući prijetnja, nagovara, savjeta. — Ravnim putem ću poći i do kraja ću doći — odgovorio bi svakomu. Trgovac Ž. i odvjetnik mu obijali dnevce vrata sudaca te se pogovaralo da je u kući neke gospode padala silna zlatna kiša, nu drugi suci bijahu stari Hrvati i poštenjaci i zlatni ključ nije nikako mogao otvoriti njihovih vrata. Sam branjenik Ernestov klonuo nekako duhom, od samog šaputanja i pogovaranja.

— Gospodine Zaborsky — reče jednom mladić — otakako se zapodjela ta nesretna parnica radi mojega očinstva, nemam ni časka mira. Tetke, kumovi, rođaci zalijeću se u mene kao ose. Pa šta ćete, moj nesretni stric ima novaca, silu novaca, a ja ništa. On će mititi na sve krajeve, a ja ću propasti; troškovi parnice izjest će ono malo očinstva što me je zapalo. Šta ću onda? Ne bi li bolje bilo da pustimo parnicu?

— Ne bi, mladi gospodine! — odgovori Zaborsky ozbiljno. — Tko vam reče da ćete radi parnice izgubiti dio vašega očinstva? Tetke vaše varaju se. Ako dobijete parnicu, kako se nadam, platit ćete mi trošak jer ćete biti bogataš; izgubite li parnicu, ne zahtijevam od vas ni pare, mladi gospodine! A sada pustite me da radim. Parnicu moram dobiti.

Branjenik se čudio, slegnuo ramenima i otišao.

Za kratko vrijeme pokuca netko na Ernestova vrata.

— Slobodno! — odazva se mladi odvjetnik dignuv glavu.

— U sobu uniđe Viktor Bojčević, pod naherenim bijelim cilindrom, mirišući od finog *parfuma*.

— Zdravo, Erneste, zdravo! — progovori Viktor kroz smijeh, spustiv se lijeno na divan. — Pun posla, je l'? A

propas! Tvoje zlatno vrelo iz Beča je presahnulo. Kažu ljudi da već od dva mjeseca ne dobivaš cekina.

— Ne dobivam, a šta se to tebe tiče? Šuti o tom.

— Ništa, ništa, govorio sam samo po prilici, mimogred. Ništa, ništa. Valja raditi. Dakako. Šta ćeš, i novaca sticati. Erneste! — nastavi Viktor prebaciv poslije stanke noge — mislim da me smatraš pravim prijateljem, ili barem znadeš da moje prijateljstvo nije poteklo iz kakva sebična povoda, meni ne treba od tebe ništa tražiti jer sam bogat i samostalan. Dopusti mi zato da ti kao pravi prijatelj velim da si svoju karijeru nesretno otpočeo. Ti si uman, ali si prežestok. Ona nesretna parnica —

Ernest bio je Viktora sve mirnom dušom slušao, ali pri tim riječima složi pisma i viknu skočiv na noge:

— Vikторе, kani se babljih priča. Znam otkle taj vjetar duva. Ti mi nećeš biti učiteljem. Jesi l' čuo?

— Vidiš li da sam pravo govorio da si prežestok. Ja ti se neću namitati za cenzora, ali kad mlad odvjetnik korakne u život, treba mu se svakako obratiti na onu stranu gdje više koristi, sile i novca ima.

— A pravo? a pravica? — zapita Ernest — a dužnost braniti potlačeni svijet?

— To je sve lijepo rečeno, ali i vrlo nepraktično; ta molim te, i sam glasoviti Cicero nije bio takav idealista, već praktičan odvjetnik. Ti, početnik, jedinac, digao si se na silna, imućna čovjeka koji silne koneksije ima, ti se, brate, boriš proti cijeloj vojsci koja će te bez traga otpuhnuti.

— Vikторе, mislio sam da si plemenitiji čovjek.

— Ja sam plemenit, kako to moj plemićki list dokazuje, i stoga ne treba mi se mučiti da budem plemenitiji. Nu šutimo o tom; reci mi kako stoji parnica? Ima li nade da će sin oboriti strica i kakvim sredstvom kaniš —

— Ne isputuj me, sve je to za sada tajna koje ti povjeriti neću, ne smijem jer se tiče moga branjenika. Toliko ću ti reći da će sin pobjedu održati, a kad se parnica svrši, saznat ćeš sredstva i sam.

— A tako! — nasmija se Viktor — dobro. Nu čuj što ću ti reći. Mladi Ž. nije ti ni brat ni kum, ti nemaš dakle osobnog razloga brinuti se za njegovu sreću. Uvjeren sam da si primio parnicu jer si uopće odvjetnik i jerbo tvoja

dosjetljiva glava rado rješava pravničke zagonetke, i napokon, budimo iskreni, da stečeš koju svoticu, ako li kakvim sretnim slučajem parnicu dobiješ.

— Tu nema sretnog slučaja, tu ima samo zakon i pravo, a ako mi mladi Ž. nije kum ni brat, to je čovjek koga prevariše, podlo prevariše.

— *Quod demonstrandum est.* Razumijem tvoj dijalekt — reče Viktor mirno, zatim izvadi iz džepa smotak stavi ga na stol — vidim da sam slab govornik, neka govori ovo za mene. Da ti kažem dvije-tri ozbiljne, bez fraze. Znam da ti je teško ostaviti parnicu. Dobro, tjeraj je dalje onako na izliku pa je izgubi. Tvojoi slavi neće to biti od štete. Stric je bogataš, ima najiskusnijeg odvjetnika, ima silnih koneksija, sinovac je mladić bez imetka, ti si početnik. Svijet se dakle neće nimalo čuditi ako izgubiš parnicu, a neće ni slutiti da je tvojom vlastitom pričinom izgubljena. Stric ti po meni šalje ovaj smotak, trista komada desetača, *summa summarum* tri tisuće forinti srebra, a od tebe ne traži drugoga jamstva nego poštenu riječ. Budi pametan, radi tako — ili vječni boj na smrt. Sad vidiš da sam ti prijatelj.

Za ovoga govora stajao Zaborsky nijem, blijed, stišćući rukom prečinac pisaćeg stola, oči kao da će mu skočiti iz glave; jasno se vidjelo kako mu drhću žilice na čelu. Ali kad završi Viktor svoj govor, skoči mladi odvjetnik i, zgrabiv smotak, baci ga svom silom mešetaru u lice vrisnuv:

— Meni? — Meni? — To! *Filou!* — Nosi se iz moje sobe!

Viktor skoči, dignu smotak i, prije nego se Zaborsky zaletio u njega, umaknu na vrata viknuv:

— *Bene!* Sve po tvojoj gospodskoj volji, *domine* neznanoviću. Dok se vidimo.

Za nekoliko dana povedoše panduri slugu pokojnoga Ž. u teškim lancima u tamnicu; gradski jedan pisar ubi se iz samokresa, a peti dan iza toga uhvati gradski kastelan u Dugom Selu kod Zagreba bogatog baštinka koji je u kočiji bježao iz Hrvatske. Svijet se je snébivao ne znajući kako da tu zagonetku riješi. Stvar međutim iziđe na vidjelo.

Prije smrti pokojnoga 2., udovca, bavio se oko njega samo brat i sluga, sinu nijesu dali ni blizu.

Zaborsky, razgledav oporuku i znajući da je pokojni Z. bio čovjek točan, pače cjepidlaka, čudio se površnosti sloga, čudio se kako je Z., čovjek pristar, koji je najmanje stvarce točno zapisivao, oporuku tek sastavio kratko vrijeme prije svoje smrti, čudio se tim više jer je u rukama pokojnikova sina bio spisak od ruke oca gdje mu je bio točno zabilježio sve svoje dužnike, od kojih će po njegovoj smrti sve svoje dugove utjerati te je na kraju dodao: »Moj sin saznat će iz moje oporuke komu da dug oprostiti ima.« U oporuci o dužnicima ni traga. Pokojnik Z., čovjek pobožan, ne ostavi crkvi ništa. A svjedoci? Sluga, gradski pisar, čovjek zloglasan i sebičan, trgovački pomoćnik Ž-a i stari čizmar s kojim je pokojnik za života vrlo malo općio. Od mnogobrojnih svojih uglednih prijatelja nije pokojnik nijednoga zvao za svjedoka. Pokojnik ljubljase sina iskreno, brata slabo; pokojnik bijaše čovjek strog, i da je sina htio prikratiti s važna razloga, bio bi to naveo u oporuci. Trgovački pomoćnik počeo je silno trošiti na način vrlo lakouman, pisar kupio vinograd, a čizmar nosio kabanicu pokojnika. Sin žalostan htio je svaku i najmanju o zadnjim časovima svoga oca saznati, ali se sluga sinu ugibao, pače odmah i kuću ostavio u kojoj je deset godina služio. Pa k tomu ponuda od tri tisuće forinti! Po toj kombinaciji zaključio je mladi odvjetnik da se je tu zbilo zločin. Kroz nedjelju dana ne mogaše usnuti; ležeći na postelji mozgao i mozgao mladić kako se mogla oporuka iskriviti, kako li bi se moglo dokazati tko da ju je hotimice iskrivio. I dosjeti se putu koji ga je izveo iz toga bludišta.

Ernest, sudeći da je čizmar od svih svjedoka oporuke najpošteniji i najmanje previjan, odluči primiti se njega i po njemu ući tajni u trag. Odvjetnik ne htjede to učiniti sam glavom, već po gradskom župniku, jer je čizmar bio ujedno i zvonar Sv. Marka te u svemu pokoran crkvenjacima. Ernest pođe dakle župniku, čovjeku poštenjaku, i ispriča mu kako se tu po prilici radi o veliku zločinu. Župnik prista uz molbu mladog odvjetnika te dade smjesta pozvati čizmara, a Ernestu reče neka se ukloni u drugu sobu gdje će sve riječi čizmara potanko čuti, a da ga ne vidi. — Zvonar govorit će meni slobodnije. — Starac čizmar dođe.

— Čujte, Ivane — reče mu župnik — imam vas za nešto pitati, a vi mi odgovorite po duši.

- Šta izvolijeva vaša milost? — odgovori starac u čudu.
- Vi ste bili svjedokom kad je pokojni 2. pravio oporuku?
- Jesam.
- Tko vas je k tomu zvao?
- Došao je k meni gradski pisar Jeličić te mi reče neka brže-bolje pođem s njime. Sjedio sam baš za objedom. Nu on mi ne dade da svršim objed, već me odvuče sa sobom; nijesam ni sam znao kamo. Dođosmo u kuću trgovca 2., koja do moje stoji.
- Jeste vi, Ivane, ikad u toj kući bili?
- Nikad; ja sam sa pokojnim 2. i malo govorio, samo: »Dobro jutro!« i »Laku noć!«, »Sretan Božić!« i *Felix alulujal*, kako to dobri susjedi čine.
- Pa šta je onda bilo?
- Dođosmo do sobe bolesnika. Pisar pokuca na vrata koja su zaključana bila. Sluga otključa vrata i, kad uđosmo, brzo ih opet zaključa. U sobi bilo mračno, zastori bili spušteni, a na stolu gorjela samo jedna svijeća. Izim mene i pisara bijaše u sobi sluga, komis gospodina 2. i brat gospodara.
- A šta je bolesnik rekao?
- Ništa. Postelja mu stajala u tamnom kutu na kraju sobe, a mi smo sjedili pri vratima. Kod glave postelje stajao je sluga držeći uzglavlje na kojem je počivala blijeda glava bolesnika. Svi šutjeli i meni je teško pri duši bilo, jer je u sobi bilo sparno i dušno.
- Zar vam nije nitko ništa govorio?
- Jest; brat bolesnika reče mi da nas je njegov nesretni brat pozvao za svjedoke kod oporuke, sam da je vrlo slab i da ne može pravo govoriti, ali da je prije već pisaru rekao kako sve napisati treba. Zatim izvadi pisar pismo pa nam ga je brzo, vrlo brzo pročitao, a iza toga upita bolesnika, je li to što je pročitao prava njegova oporuka? Bolesnik ne reče ništa, samo kimnu dva puta glavom »Evo, gospodo!« reče pisar, »gospodin 2. potvrdio je oporuku. Mi svi potpisasmo i ja prvi. Poslije toga izvede me pisar pred kućna vrata. Za uru raznio se glas po gradu da je bogati 2. umro.
- A ništa više ne znate? — zapita župnik.
- Čizmar je časak šutio, poslije progovori plaho:

— To jest - - drugog dana donese mi pisar trista forinti od baštinka i lijepu kabanicu pokojnika; pisar obeća mi da će magistrat zvonaru plaću povećati i neka ne govorim o oporuci. Nu kad ste me, prečasní gospodine, uhvatili za dušu, rekoh vam sve, jer mislim da to nije nikakvo zlo.

Župnik otpusti zvonara, a odvjetnik, uvjeren da je tu zbilja počinjena prijevara, zahvali se svećeniku, pohrli sudu da podžupanu i gradskomu sucu dokaže stvar te zamoli da se sluga pokojnikov, koji da je po svoj prilici uz baštinka najveći krivac, odmah zatvori i strogo ispita. Tako i bude. Sluga je tajio i tajio. Po tadanjem sudskom običaju kušao ga sud umekšati batinama — *benevolentia* bijaše nježno ime toga krupnoga sredstva — nu sluga je opet tajio, tek kad je sud drugu benevolenciju odredio, ispovjedi sluga sve. Sina nijesu pustili ocu, on sam da je po naputku pokojnikova brata ukrao oporuku iz ormara dok je bolesnik spavao, a brat da ju je sažgao. Baštink da je novcem predobio za se gradskog pisara te po njem dao sastaviti novu oporuku, i kad je trgovac 2. umro da su na brzu ruku sazvali svjedoke, lakomnog komisa i glupog zvonara koji ne znaju za tajnu. Svjedoke da nijesu pustili k postelji, a pisar da je krivu oporuku pred mrtvacem čitao a on sam — sluga — da je pod uzglavljem držao glavu mrtvog gospodara i pomicao je kao da mrtvac privoljuje. Soba da je sumračna bila, a pri titrajućoj svijeći da se oko vara te mrtvaca držiš živim.

Parnica se svrši. Brat i sluga pokojnikov budu osuđeni na tamnicu, pisar se ubi; sin dobi baštinu i Ernest obilnu nagradu. Slava mu se orila po svem gradu, po svoj zemlji. Nakon tri mjeseca pobježe bogati trgovac Ž., podmitiv kaštelana, iz tamnice u Svajcarsku. Sud već nije pitao za njega. Ernest Zaborsky imao je pune ruke posla. Znamenita parnica bijaše izvorom njegove slave — ali i nesreće.

Sve je mladića slavilo, mnogo stranaka uteklo se njegovoj vještini, Ernest mogao je živjeti udobno, Ernest morao je uskoro postati imućnim čovjekom. Kraj svega ne bijaše mu lice veselo. Bio je vazda zamišljen. Gledajući jednu točku pred sobom, znao je dugo vremena sjediti nepomično, samo kad si ga oštrije motrio, mogao si opaziti da mu se oko katkad razvedrilo, čelo katkad zamračilo, a najzd se prenuo, prošao rukom preko čela, ustao i otišao ne pozdraviv nikoga.

Pozivahu ga više u društva no prije, ali ih je on sve manje polazio. Običavao je šetati sam samcat po gori zagrebačkoj. Svijet se tomu čudio, svijet se pitao: Zašto sve to? Čudio se tim više jer se je znalo da se Ernestu otimlje srce za Klarom, kćerkom bogatoga odvjetnika Marića, bivšega mu principala, a djevojka da mu ljubav vraća. Stari Marić viđao je Ernesta vrlo rado u svojoj kući, i kad mu prijatelji natuknuše kroz šalu kako taj mudri Ernest na svijetu ne vidi nikoga do Klare, odgovori Marić ravnodušno:

— Ne tajim da mi je mladi Zaborsky vrlo omilio, jer pošten je, pametan i revan čovjek i, da vam pravo kažem, ne želim boljšega zeta jer ne bi lako bilo naći boljšega. Vidim ja dobro da se mojoj Klarici od nekog vremena glavica miješa i da na svako pitanje nelogično odgovara, da mi mjesto vina ulje u čašu sipa, svako jelo pokvari — i znam kakva je to bolest. Nu žao mi je da je taj Ernest čovjek toli plahe naravi pa s daleka obilazi. Vrijeme bi bilo da mi kaže: *Spectabilis*, eto tako i tako, i ako vam je s voljom, kupit ću prstenje za se i za Klaricu. Ja bih Ernestu ukratko odgovorio: Kupite u ime božje, meni je pravo. Ne znam koji mu je bijes te se toliko boji, valjda ne misli da ću ga ja za ruku prositi.

Najedanput čulo se da je Zaborsky po poslu išao u Beč, ne rekav nikomu kakvi su to poslovi, ni samomu Mariću. Stari odvjetnik primi samo malo pisamce kojim mu je za svoj odlazak javio i da će se skoro povratiti. I zbilja se povratio, nu većma zbunjen nego prije. Bijaše razdražen, osjetljiv, a oči mu plamtjele kao da ga vrućica hvata.

Dva dana iza njegova povratka bijaše u zagrebačkoj streljani svečan ples. Dođe i Marić sa gospođom i Klaricom, dođe na veliko čudo svijeta i Zaborsky, naoko veseo, sretan, vedar. Strijelci pucali u nišan na svjećice, glazba je živahno svirala, a Zaborsky vrtio se sa Klaricom u veselom kolu plesača živahno, strastveno, kao da oko njega svijeta nema. Viktor Božević gledao je iz prikrajka taj ples, nu, opaziv Ernesta, ostavi neviđen dvoranu.

— E — reče neki debeli gradski senator, sjedeći sa Marićem za bocom bukovačkog vina — *amice*, meni se čini da je toga tvoga Zaborskog ostavio strah. Nadam se da ću uskoro biti u tvojoj kući debeli kum.

— I hoćeš, ako bog da — nasmija se Marić — ne znam ima li u našem Zagrebu čovjeka komu bi ta čast bolje pristajala, jer se s tvojim senatorskim trbuhom ne može nitko mjeriti.

Pri kraju plesa oprusti se Zaborsky s Klarom.

— Gospođice Klaro — reče mekanim glasom stisnuv djevici ruku — dakle naš ugovor valja? Za dva dana?

— Valja — odgovori Klara u pol glasa gledajući ga velikim, sjajnim očima — a za dva dana zbogom, Erneste!

— Zbogom, Klaro, do sretnijeg viđenja! — pokloni se mladi odvjetnik isprativ djevojku do kočije.

Za dva dana stupi u Marićevu sobu Zaborsky, u crno odjeven.

— Vaš sluga, gospodine Maricu! — pozdravi mladić starca ponešto plaho.

— *Servus, servus, amice* Zaborsky! — dignu se Marić od pisaćeg stola te mahnuv rukom reče ponešto smeten: — Izvolite, sjednite!

— Poznajem vas, gospodine Maricu, kano čovjeka praktična i iskusna u koga je bistro oko. Po tom bit ćete opazili da ne štujem samo vašu vrijednu kuću već da mi je osobito omilila vaša vrijedna kćerka, gospođica Klarica. Nijesam toga ni tajio pred svijetom jer nije mi potrebno bilo. Znam zastalno da i ona mene voli. Čovjek sam, kako i sami znate, svoj, jak hraniti obitelj. Molim vas, ne uskratite mi svoje sreće, dajte mi Klaricu.

— Nijeste li ništa čuli po gradu, *amice* Zaborsky — zapita ga Marić, dignuv glavu i popraviv očale.

— Nijesam, ne općim ni s kim. A što da sam imao čuti?

Odvjetnik pođe k pisaćemu stolu, uze papir i poda ga mladiću.

— Čitajte! — reče ozbiljno — taj vam se sastavak raznosi u sto prijepisa po čitavom gradu.

Zaborsky stade čitati, bljednuti, drhtati, znoj mu skočio na čelo, oči kao da će mu iskočiti iz glave. Pročita papir. List pade na zemlju, a mladić spusti glavu i pokri rukama lice, dočim je starac pred njim stajao skrštenih ruku motreći mladića okom punim sućuti i žalosti.

Za ono doba bijaše u Zagrebu malo »duševne hrane« i zabave, a ljudi ipak zvjedljivi kao što i danas, nu interes

za javni život, za narodni pokret ne bijaše probuđen, kukavne njemačke novinice pričale pod okom nesmiljene cenzure samo o uredovnim svečanostima, tuči, groznim nesrećama, živjelo se u Zagrebu kraj punih zdjela i boca kao što u blaženoj Abderi, i da bude kakve-takve zabave, zabavljao se svijet privatnim skandalom, i u našem glavnom, blatnom gradu postojala je vazda četa lakoumnih besposlica, zlobnih gizdelina — sve zagrebačkih sinova koji su poslije svakog plesa u svijet turili pisane »paškvile«, u kojima se nevaljalim njemačkim stihovima svaka gospođa, svaka djevojka stavljala na ruglo, gdje se je u blato bacalo poštenje, stid, mir, vjera — bijahu to pravi plodovi »zlatne dobe« za koje nije vladao duh sveti.

I papir u rukama Ernesta bijaše »paskvil« o plesu u streljani.

»Na zadnjem plesu u streljani« — tako stajalo u paškvilu — »potvrdila se priča da se kukavica zavlaci u tuđe gni-jezdo. Milo je bilo gledati kako se je g. Z-y vrtio oko gospodične Kl-re, ili, ako hoćete, g-čna Kl-ra oko g. Z-og i kako se čuje, sve se vrti oko toga da g. Z., pod mantilom g-čne Kl-re, svoje buduće drugarice, steče za svoje lice pošteno ime ili barem poštenu krinku. Da, g. Z. uzet će kćer g. M-ća. Na čijoj strani je profit? Na njezinoj ili njegovoj? Fina gospodična reći će, možebit, na njezinoj — ta ona to mora znati, a zna, zašto! - - Nu drugi ljudi vele, profit je na nje-govoj strani. Jer čujmo: gospodična je mlada — da li je ličena nismo ispitali — pa joj se može taj grijeh oprostiti; gospodična je od plemenite obitelji, gospodična je i vrlo bogata, a to je isprika za sve. Ah g. Z.? Ah g. Z.? Odakle je on? Drage volje platit ćemo svakomu tko nam riješi tu zagonetku bocu šampanjca. Možda ga je vrana u kljunu donijela u Zagreb! Tko mu je otac i majka? Možda je to sam zaboravio ili je na putu izgubio plemićki i putni list. Vrijedno bi bilo da ga gradski kapetan za to pita. Mi, hvala bogu, znamo što smo i odakle smo. G. Z. nema kod nas ni za dva prsta zemlje, možebit ima kakvo veliko imanje — u mjesecu. Bar je dobivao do sada od nepoznate vile cekina — a sad ih ne dobiva, tomu je kriva gospodična Kl-ra. Ništa zato. Gospo-dinu Z. je to, koliko ga poznajemo, svejedno. Nepoznana vila taracala mu je dosle kratki i vrlo laki život cekinima, a

Kl-ra taracat će tvrdim škudama svoga oca g. Z. mnogo teži i duži put cijeloga života. A oko toga vrti se poglavito pamet gospodina Z., i zato se je on strastveno vrtio oko g-čne Kl-re kao da se vrti oko vreće pune škuda. G-čna Kl-ra neće mladomu Z. samo ženom biti već i kumom, jer će se tom prilikom prekrstiti poštenim čovjekom. Profit je dakle svakako na njegovoj strani. *Quod erat demonstrandum*. G. Marić mudro čini da drži svoga budućeg zeta za skute jer je vrijeme, pa bi se možda druga našla koja ne samo škudama već cekinima krsti.»

— Znete li — zapita Marić mladića — da se u Zagrebu ne govori nego o tom »paškvilu«, da ljudi na mene pokazuju prstom?

— Ne znam — ništa ne znam! — zajeca muklim glasom Ernest.

— Vi tražite od mene Klaru, čemu sam se već dugo vremena nadao. Kažite mi prije svega šta ćete odgovoriti na taj paškvil?

— Recite ime čovjeka koji je tu rugobu napisao i ubit ću ga — odgovoriti neću ništa.

— Ništa? Oprostite mi, Zaborsky. Dok se niste odlučili spojiti se sa mojom obitelji, nijesam imao prava pitati vas čiji ste i odakle ste; ali danas tražite Klaru, a Klarinu ocu pripada valjda pravo pitati komu će povjeriti svoju kćer.

Mladić spusti ruke s lica i dignu glavu. Lice bijaše mu blijedo, žuto kao u grobu.

— Pravo imate, gospodine Mariću! Mišljah da me nećete pitati za to jer znate kakav sam, jer znate da sam pošten, da nešto vrijedim, jer mišljah da čovjeka samo po tom ocijeniti valja. Nu vi pitate, po običaju ostaloga svijeta — za krsni i za plemićki list. To je vaše pravo, a ja ću vam po duši odgovoriti. Ja nemam oca ni majke, ja ne znam pravo tko mi je otac, tko li majka — ja sam nahod bez imena i plemena, ja ne mogu ništa odgovoriti na paškvil. Koliko pamtim od prvog svojeg djetinjstva, nalažah se u nahodištu, u zavodu gdje se prehranjuju djeca kojima se ne zna za oca i majku. Znam i to da su me bolje pazili i dvorili od druge djece, da sam dobio kadšto od neviđene ruke lijepu haljinicu ili drugi kakav darak, ali izim stare mrke paziteljke, izim suhog učitelja i djece, ne vidjeh nikog, a nijesam ni pitao ni za kog. Djeca u naho-

dištu uzgojivaju se kao stado po šablوني, nipošto po ćudi, po naravi. Znao sam što je toplota, što li zima, što glad, što žeđa, što bolest, što da je slatko ili kiselo, ali nijesam znao što je ljubav, što je cjelov, što je brat, što li sestra, što li je majčino i oćevo ime. Rastijah i dorastoh od devete godine. Umio sam dobro ćitati, pisati i raćunati, rekoše mi neka se potpišem »Ernest Zaborsky«, jer to da mi je ime.

Pisao sam to ime ne misleći ništa, pisao ga kao svaku drugu rijeć. Iznenada oboljeh vrlo opasno. Rekoše mi poslije da je svatko mislio da neću preboljeti bolesti, nu kako su me prvi doktori lijećili, a nije obićni lijećnik zavoda, ozdravih napokon. Lijećnici rekoše da mi valja promijeniti zrak; nahod promijeniti zrak! Kamo? Nu kod mene je drukćije bilo. Jednog jutra digoše me u nepoznanu gospodsku koćiju u kojoj je neki stari sluga u livreji sa velikim srebrnim dugmetima sjedio. Vozio sam se dugo, vrlo dugo — mislim tri-ćetiri dana — kroz mnogo raznih mjesta kojima nijesam mogao saznati imena. Starac me gladio, pripovijedaó mi svašta, zabavljao me kojećim, nu kad ga upitah gdje da jesmo, kamo da idemo i tko li ga je poslao, nije htio nikako odgovoriti. Nu toliko sada znam da smo se vozili po gornjoj Ugarskoj, po slovaćkoj kraćini. Doćosmo napokon u prekrasan gorski kraj, u divan perivoj sred kojega se bijeljahu veliki gospodski dvorovi. Povećoše me u dvore. Ne mogah se naćuditi toj gospodskoj krasoti, tim velikim dvoranama punim svile, mramora, ogledala i kadife. Ali sve to bijaše pusto, nigdje žive duše. Bilo mi je kao da sam u zaćaranu dvorcu o kojem nam prićaju djetinje bajke. Meni pripraviše sobicu razi zemlje u kojoj me onaj sivi starac dvorio, baš kao da sam mu gospodar. S njim sam skakao po perivoju, s njim lovio ribe, s njim penjao se na gore, on me je ućio pucati iz puške i šta ja znam. Tu naućih, općeći sa seoskim svijetom, slovaćki govoriti. Bijah sretan i presretan. Šta mislite? Dosele zatvoren u tim pustim obijeljenim sobama nahodišta, meću djećom u kojoj nije bilo ćuvstva jer se nije marilo buditi njihovo drijemajuće srce, ne videći prijazna lica, nu, rob — a sada, bože moj! U širokoj, zelenoj naravi, pod vedrim nebom, meću šarenim cvijećem, pažen i ljubljen od prijaznog, dobroćudnog starca, bez stege, bez brige, bez straha! Kolika razlika! ćutio sam kako mi krvca brže teće, kako mi srce življe kuća, bilo mi je kanda mi krila rastu. ćuo

sam kako drugi ljudi govore o svom ocu, o svojoj majci; slušao sam u seoskoj crkvi slovačkog župnika propovijedati kako treba ljubiti oca i majku, pa upitah sivog starca gdje je moj otac, moja majka?

— Umrli — odgovori i ne htjede dalje o tom govoriti.

Prošao mjesec, prošla dva-tri mjeseca, a ja vam ozdravih u tom gorju potpunoma. Bijah zdrav kao dren. Zaboravih jadan da sam ikada drukčije živio, ne bijaše mi ni nakraj pameti da ću ikad ostaviti taj gorski raj. Nu jednog dana rekoše mi da mi valja ostaviti dvorac i perivoj i sivog starca, da moram u grad u školu. Bilo mi je da zdvojim. Zavukoh se u šumu i tu sam sjedeći na pećini plakao, dugo plakao, dok starac sluga po mene ne dođe te me u dvorac ne povede. Nu nije se bilo šaliti; drugi se dan doveze pred vrata dvorca kočija pa da pođemo u grad. Nijesam napokon ništa misliti mogao, nijesam ništa vidio ni čuo, samo mi srce pucalo što mi je ostaviti lijepu slobodicu. I uistinu. Ako sam ikad na zemlji, to sam samo ona tri mjeseca sretan bio pod Karpatskim gorama. Najteže mi dakako bilo otkinuti se od starca, a bilo bome i njemu; obojica plakasmo kao djeca, nu začudo ne htjede mi reći kako da mu je prezime, kako U njegovu gospodarstvu, kako li se zove dvorac, a bijaše uvijek uz mene da toga nijesam mogao ispitati od drugoga. Da mi od toga moga prijatelja ostane bar nekakva uspomena, odrezah nožicama neopaženo od dugačkog kaputa jedno od velikih sjajnih dugmeta sa grbom i sakrih ga u džep. Ne povratih se dakako u nahodište, a to me je nekako tješilo. Povezoše me u Peštu, u velik privatan zavod. Ali šta da vam dosađujem dugim pričanjem. U zavodu izučio sam gimnaziju i filozofiju, učio sam strane jezike, mačevati, plivati, plesati, udarati na glasoviru, nu — bio sam upravo gospodski othranjen. Dobivah na velike blagdane i poklona, ali ne rekoše mi od koga, znao sam da me badava u zavodu ne drže, ali ne mogoh saznati tko da za mene plaća, a upravo o tom sam najviše mozgao i mozgao, s toga najviše trpio: moje vlastito ime bijaše mi najveća zagonetka na svijetu. Kad svrših nauke s osobitim uspjehom, čestitao mi ravnatelj zavoda; reče da me čeka lijepa budućnost. Šta sam ja mislio o budućnosti? Meni je samo prošlost u pameti bila, sve sam se pitao kako sam postao, od koga sam postao.

Ravnatelj mi reče neka putujem u Beč, u Njemačku, u Italiju, a zatim neka idem u Zagreb da slušam prava na akademiji zagrebačkoj. Dade mi znatnu svotu novaca rekav da sve to želi moj dobrotvor koji će mi redovito u Zagreb šljati novaca.

— A tko je moj dobrotvor? — zapitah ga.

— Ne mogu da vam to kažem jer i sam ne znam — odgovori mi ravnatelj.

Ljutio sam se i kako, svagdje ista nesretna zagonetka! Kad moji drugovi čuše da idem na put, viknuše: »Ele si sretan, mladi Slovače!« Bili me okrstili Slovakom jer sam vrlo rado igrao na glasoviru slovačku pastirsku pjesmu koju sam naučio za vremena moje sreće u karpatskom perivoju. Pitao sam se ne jedanput zašto me šlju u Zagreb, u Hrvatsku, u taj neznani divlji svijet, ali moja pamet nije znala odgovora. Proputovao sam Njemačku, proputovao Italiju, svagdje nadoh divote, krasote, znanja, umjetnosti ali nigdje mira, nigdje. Crv mi je jeo srce. Ne jedanput stavih se pred ogledalo pitajući: »Tko si?« Ali preda mnom stajaše slika, kao star portre o kom ne znamo čiji je. Dođoh u Zagreb, a što je poslije bilo, znate i sami. Radio sam, revnovao znajući da po obitelji nemam vrijednosti, hoteći da budem po vlastitoj zasluži pošten, vrijedan čovjek. Budući u Zagrebu, dobivao sam iz Beča redovito svake četvrt godine pismo sa šezdeset carskih dukata. Na pečatu bijaše zvijezda, a pod zamotom bijaše na bijelu listu upisano samo vrijeme za koje mi se novci šalju, bez daljnjeg znaka, bez potpisa. Ljutio sam se, plakao sam se. Jednom povratih pismo, ali mi dođe brzo natrag. Ovaj put bje upisano: »Uzmi, to je bila želja pokojne ti majke.« Da znate koliko sam plakao onog dana od radosti, od žalosti. Sto puta sam čitao tu riječcu »majka«, sto puta sam poljubio tu riječcu. Od onog dana prevrнула mi se duša, umekšalo mi se srce. Da, srce mi je bilo kao zemlja koju napaja poslije duge suše blagoslovna kišica, i kao sto cvjetova iz zemlje niknulo u mom srcu sto osjećaja, ta znao sam da sam imao majku, da mi je majka dobro željela!

Taj glas dodavao mi je više hrabrosti, mislio sam da sam dobio neko pravo prisloniti se uz drugu obitelj. Položiv cenzuru, dobih uz dukate slijedeće riječi: »*Optime, exime!* Dostokora saznat ćeš više.« Ohrabrih se još većma. Za neko vrije-

me nadode parnica radi baštine pokojnog 2. Primih je. Radio sam sa zanosom, s nekom inspiracijom, kao osvetnik prevarenog, pregaženog sina. Tko je mogao tu uvredu bolje čutjeti nego ja, sam pogažen, sam prevaren? Već prije te parnice nijesam začudo dobio već pol godine pisma iz Beča; nešto me je to uznemirivalo, ali radio sam dalje. Zasluge sam imao, a svakako htjedoh posao dotjerati nakraj. Dobih pravednu parnicu pošto me je varalica zalud kušao predobiti na svoju ruku po nepoštenjaku Bojčeviću. Svijet me je slavio. Sada, misljah, imam pravo tražiti da budem primljen u obitelj i pokazivao sam javno da mi je vaša Klara omilila. Dugo sakrivao sam to čuvstvo u svojim grudima, sada ga otkrih i djevojka prista. Nu ne htjedoh zaprositi je prije dok ne saznadem čiji sam, jer mi se obećalo bilo da ću sve saznati. Kako? Čekao sam da mi dođe glas iz Beča. Badava. Htjedoh da poludim. Ležeći jedanput zdvojan na svojoj postelji, muni mi čudna misao glavom. Skočih da otvorim svoj kovčeg. Izbacih sve što je u njemu bilo, nađoh u kutu papirić, a u njemu veliko sjajno dugme sa grofovskim grbom što sam ga djetetom otparao bio s kaputa staroga sluge. Starac je morao biti u službi moga dobrotvora, a grb svakako biljeg moga dobrotvora koji svakako u Beču stanovati mora, jer odanle mi novac šalje. Odlučih poći tim tragom jer mi se kombinacija činila sigurnom. Podoh, kako znate, u Beč, i, ako ustreba, dalje. Došav u Beč, potražih heraldičku knjigu, opitah se kod *graveura* i saznadoh da je znak na mojem dugmetu grb grofova L. Pohitah u palaču spomenutog grofa u nutarnjem gradu. Pred vratima stajaše vratar u crno odjeven. Pogledah dugmeta vratara. Zbilja isti grb.

- Koga tražite? — zapita me vratar.
 - Tražim koga od grofova L.
 - Moj dragi gospodine — odvrati vratar ravnodušno — grofova L. nema više. Zadnji te obitelji pao je prije nekoliko mjeseci na lovu s konja pa je skrhao vrat.
 - A nema braće ili sestara?
 - Nema!
 - A koga je zapao imetak?
 - Dalekog rođaka, baruna Č. Grof je umro bez oporuke.
- Da, misljah, od dana smrti grofa L. nijesam već dobio ni pisma ni novaca iz Beča.

Taj nenadani glas kanu poput otrova u ranu moga života. Oh, u sudbine ima kadšto mnogo zlobe. Baš u vrijeme kad je imala grofova ruka skinuti koprenu s tajne moga života uništi je sudbina. Kraj svega toga ne klonuh duhom. Sjetih se onog perivoja u Karpatskim gorama. Ne bi li ondje mogao u trag ući tajni? Opitah se za imena grofovih imanja, saznah da jedno stoji u gemerskoj županiji. Imao je i drugih po doljnoj Ugarskoj i Slavoniji, ali pod Karpatskim gorama samo jedno. Smjesta sjedoh na kola. Ne znam ima li gorih muka od onih što ih oćutjeh na tom dugačkom, dosadnom putu. Zeljla moja letjela poput munje, a kola moja išla poput spuža. Napokon se iza smrekove šume pojavi imanje Jesenice. Da! Isti dvor, isti perivoj, ista stara crkvice sa drvenim krovom — da, ono divno pozorište mladih mojih dana stajale pred mojim očima. Proplakah, ta kako i ne bih? Uputih se u dvorac. Pitao sam za starca slugu. Pogledav me čudnim okom, reče neka stara krezuba baba: — A, a! Znam, za Jauka pitate, gospodine? Dobra duša, dobra duša! Prije petnaest godina pokopasmo ga na groblju tik velikoga krsta. I ne vidi se njegovu grobu trag. Ja mu palim na mrtvi dan svjećicu. A tko će poslije mene? Ta tko ga je i poznavao? Župnik i ja, stara sirota. Laka mu zemlja!

Podoh k župniku. Bijaše to onaj isti svećenik Slovak od jedno šezdeset i više godina, čovjek dobar, ljubezan, smiješio se vazda poput nevina djeteta. Taj smijeh grijao i rasvjetljivao je kao sunce njegov siromašni, drveni župni dvor.

Sprvine, kad sam mađarski govorio, gledao me nekako sumnjivo, nu kad sam okrenuo na slovačku i latinsku riječ, razvezao mu se jezik. Upitah ga da li mu je ime »Zaborsky« poznato.

Starac osovi glavu i omjeriv me okom odgovori:

— Jest. Dobro ga se sjećam. Ali šta vi za to ime pitate?

— Pitam, jer o tom, što ćete mi kazati, visi spasenje jedne duše.

— Ne razumijem vas, gospodine.

— Jeste li, gospodine župniče, čuli za Ernesta Zaborskog?

— Dakako. Krstio sam ga.

— Vi? — klikoh, a sva mi krv skoči u glavu.

— Dvojite li o tom? — zapita me starac. Zatim pođe k starinskom ormaru, izvadi otrcanu knjigu i, otvoriv je, pokazao

mi prstom mjesto gdje je upisano bilo: »Ljeta gospodnjega 18 .. a dne 23. rujna bio je kršćen u župnoj crkvi sv. Martina u Jesenkama Ernest Zaborsky, sin nepoznatih roditelja, po meni Mihajlu Kubinjiu, mjesnom župniku. Kum bijaše mu Janko Palarik, sluga grofa L.«

Stvorih se kamenom. Čim se dublje zakopah u tajnu svojega života, tim veće zagonetke namitahu se mojoj glavi, a sada najstrašnija, najgroznija. Prva vijest o mom životu, i nadgrobница momu životu! Oh, ta bio bih dao krv srca svoga neka je učenjaci ispituju, neka mi kažu čiji sam!

— Nu oprostite — reče stari Slovak zatvoriv knjigu — ja sam vam kazao što ste tražili, ali sad vi, molim vas, meni recite zašto pitate za Ernesta Zaborskoga?

— Zašto? Jer sam ja taj Ernest Zaborsky.

— Vi - - ? — začudi se starac uzmaknuv nekoliko koraka — vi da ste Ernest Zaborsky

— Da, ja, gospodine župniče, ja sam taj nesretni sin nepoznatih roditelja. Evo mojih papira, gledajte sami. — Nato predadoh starcu sve svoje svjedodžbe. Nataknuv očale, progleda župnik sva pisma. Zatim reče, staviv papire i očale na stol, mekanim glasom:

— Vjerujem sada da ste Ernest Zaborsky. Bio bih vam vjerovao i bez svjedodžbe, bez te diplome, jer zaista nitko nema razloga otimati se za vašu nesreću. Nu što rekoh? Vi ste sada možebit u svojoj novoj domovini sretan, ugledan čovjek?

— Sretan, ja? Oj, gospodine župniče, ne rugajte mi se. Ta nije li prva sreća čovjeka da živi u kolu svojih milih, nije li najveća sreća ljubiti svoje? Ne taru me brige za svagdanji hljeb; nevidljiva ruka pripravlja mi je put poštenu životu, a i ja nijesam gubio vremena. Ali usto jela mi je otrovna zmija moje srce, ta nijesam znao tko sam. A upravo sada nada mi se zgoda da me ljubav privede opet k životu, u kolo vrijedne obitelji, ali pred kućom te obitelji stoji strašilo i pita me zloradim posmijehom: Tko si? Gospodine župniče, zaklinjem vas bogom i spasom, recite mi ne znate li ništa više o mom postanku? — Tako govorah starcu dokazav mu sav svoj život držeći ga za ruku.

— Znam više — odvrati tronut — sjednite. U nekoliko riječi saznat ćete sve, gospodine Zaborsky. Bit će tomu godina koliko ih upravo vi brojite, baš 23. rujna popodne, kad

stari Janko Palarik, najpouzdaniji sluga grofa L., donese u ovu sobu novorođenče. Reče mi da ga je našao u šumi za gradom i da mu se smililo jer je toli lijepo. On da će ga uzeti, a ja neka ga krstim. Reče mi i to neka mu se dade ime Ernest, a prezime neka se zapiše »Zaborsky«, po našem slovačkom kraju vrlo obično. Pohvalili Janka rad tolikog milosrđa i učinili kako mi reče.

— Poslije ne čuh ništa za dijete, van da su ga dali na selo u gori dojlji. Nijesam ni pitao. Malo vremena postojalo, ali grofu L., gospodaru jeseničkomu, umrla sestra Ernestina, djevojka dobra i prelijepa. Grof L., zadnji potomak slavne, bogate obitelji, ljubio je sestru van reda. Duže vremena nije se Ernestina pokazivala pred svijetom, najednoč pozvaše me da je sahranim u raki na gradu Jesenicama. Grof L. htio je da poludi. Bludio je po šumama kao bez sebe. Ja sam ga kojekako tješio te se kasnije umirio. Nemajući u toj gorskoj zabiti boljega razgovora, pozivao je mene često u dvorac. Govorismo od srca, govorismo slovački, jer je obitelj L. od davnine slovačka. Sada je broje dakako u Mađare. *Tot nem ember*, veli Mađar, pa kako bi mogao grof Slovakom biti. Jednom uvečer sjedasmo u gradu za velikim stolom pijući tokajsko vino. Vidio sam da mi je grof rad nešta dokazati, ali nije pravo smio. Napokon reče istrusiv čašu vina: »Župniče! Nešta mi peče dušu. Kazat ću vam šta, ali mi se zavjerite da nećete nikomu o tom ni riječce kazati dok bude grofova L.« Zavjerih mu se. »Ono dijete Ernest Zaborsky, što ste ga krstili, sin je moje sestre Ernestine i mladog šumara Zaborskog koji se je prije pol godine ubio iz puške te ga nadoše razmrskane glave u šumi pod »Jelenjom pećinom«. Moja sestra, zaboraviv svoj grofovski grb, ludovala za mladim šumarom. I bio je prelijep, prefin mladić, sin pastorov, ali nekakav sanjar. Dogodilo se. Dijete ugledalo svijet. Ja i sva rodbina da pobjesnimo. Šumara otjerasmo. Grofica i slovački šumar! Lio se u šumi, a Ernestina ginula i ginula, o lijeku ni govora. Kad je bila na umoru, pozvala me k sebi i moradoh joj se zakleti da neću napustiti djeteta koje sam u nahodište poslao bio, da ću se za nj brinuti kao otac. I umre. A vjere mi, hoću se brinuti. Tajit ću stvar od svijeta jer je sramota, ali krv nije voda i prisega nije lula duhana. To vam htjedoh reći da mi odlane.« To mi ispričao grof. Kasnije mi reče da ste u peštan-

skom zavodu, poslije dugog vremena opet da vas je poslao dalje u Hrvatsku, jer da je to za tajnu dosta daleko. Reče mi da ste valjan čovjek, i kad je zadnji put ovdje bio, prišapnu mi da se je predomislio, da će vam sve kazati, učiniti vas svojim fiškalom i pokloniti imanje u Banatu. Nu povrativ se u Beč, zaglavi iznenada prije nego je svoju volju ovršiti mogao. Ja vam to sve dokazah jer me već ne veže riječ. Grofova L. nema više. Žalim vas od srca, gospodine Zaborsky, jer ste nesretni, jer ste pošten čovjek. Bog vas blagoslovio na tom putu, punom trnja. Nosite strpljivo svoj krst i ja vas blagosivljem — završi starac kroz plač.

Sudite sami, gospodine Mariću, kako mi je pri duši bilo, pomislite sami kako je u mom srcu bjesnilo. Saznadoh za oca, za majku, saznadoh da sam posljedica njihovog grijeha, razlog njihovoj smrti. A opet sam sretan bio. Ta bar sam čuo za ime oca i majke, čuo da su me ljubili, bar sam mogao poljubiti grudicu one zemlje pod kojom su počivale kosti milih, nesretnih mojih roditelja. Starac župnik povede me grobu moga oca kraj vrata groblja, povede me u raku grofova L. gdje je stajala hrastova škrinja, a u njoj kosti moje majke. Na škrinji ležase uveo vijenac. Uzeh od njega nekoliko listića, a sad ih nosim na srcu. Izljubih starcu župniku ruke i povratih se amo. Znajući čiji sam sin, prikupih nešto snage i zaprosih ruku vaše kćeri. Sad znate, gospodine Mariću, tko sam i šta sam, sad znate da na taj podli spis odgovoriti ne mogu a da ne okaljам svetu uspomenu nesretnih roditelja, sad znate da sam pošten, iskren čovjek, ali da sam — kopile, sad znate da li vaša Klarica mojom ženom biti može. Sudite mi sud. Molim vas, odmah! Odmah! —

— Jeste U čuli, *amice* Zaborsky, vi te nesreće nijeste zaslužili jer ste pošten i prepošten. K vragu — nastavi starac obrisav opet očale — ima u svijetu toliko hulja koje se svim mogućim papirima legitimirati mogu, pa baš vas, takva poštenjaka, ne smije čovjek pitati za krsni list. Da vam sudim! K vragu! Recite mi gdje je u *corpusu* taj paragraf, gdje? No, no, no — nemojte vi misliti da sam kakav švapski mudrijaš koji će vam nabrajati deset riječi, a ni u jednoj srca nema. Nema kod mene: bi li, ne bi li, kad bi i da bi, jer su to same ciganske riječi. Ja sam Hrvat, stari pravi Hrvat, ja velim »da« ili »ne« *sine apellatione*. Zato vam velim, evo moje poštene

riječi: moja kći, moja Klarica bit će vašom ženom. Nemojte se zahvaljivati, to je tako i nije drukčije. Ali pita se: *quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?* Nekako se mrgodite. Ne bojte se čiganije. Graja i vika po gradu radi toga paškvila velika je. Žena mi se snebiva svaki čas. Zagrebačkim jezicima nema para, kraj njih bi svi brusari ostali siromasi. Pustimo da se vika malo umiri. *Qui habet tempus, habet vitam.* Šutimo. Vi mi lijepo podite na put, ja ću međutim vaše poslove obavljati i međutim svojoj ženi malo tamjana paliti. Pišite više puta, a mojoj ženi pošljite takav francuski *shawl*, to je najbolji vizikatorijum na ženska usta. Pa kad se sve lijepo umiri, pisat ću: Erneste! Zrak je čist! Erneste! Na juriš! Sad zbogom, dragi *amice!* — I zagrliv mladića, obrisa Marić i opet očale. Mladić iziđe tronut. Kraj skalina stajaše Klara zaplakana. Šuteći gledaše mladića, a u očima bijaše joj trista suza, trista jada.

— Ne plaćite, Klaro! — reče Zaborsky — pobijedismo, idem na put. Kad se povratim, bit ćete mojom ženom. Pišite mi.

Djevojka ga pogleda u čudu. Zaborsky je poljubi, a Klara zadrhta i zaplaka od radosti kad je Ernest izišao iz kuće.

Zaborsky pođe putovati. Ali nije mu se dalo vrludati svijetom. Ubrzo svrati se u zakutak Karpatskih gora — u Jesenke, da kraj groba milih roditelja u kući starca župnika dočeka čas svoga spasenja — svoje sreće. Življaše poput pustinjača čitajući, bludeći po šumama. Klari je pisao redovito, a ona mu odgovarala u malo riječi, u mnogo osjećaja. Samo je šutjela o svojoj majci. I stari Marić pisao mu često, ali sve o odvjjetničkim poslovima. Samo pri kraju svakoga pisma dodao bi: »Klara je zdrava i dakako nestrpljiva. Oprema se marljivo šiva i naskoro ću vam pisati: »Skupite se amo u Zagreb.« Zrak se znamenito čisti. Ali donle da mi nijeste došli. Strpljen — spašen!«

To je trajalo tri mjeseca. Četvrtog mjeseca ne bijaše pisma ni od Klare ni od Marića. Ernest pisao dva, tri, deset puta i Mariću i Klari, ali ne bijaše odgovora. Prođe četvrti mjesec, prođe peti, dođe šesti mjesec. Ni glasa. Ernest da zdvoji. Već se htjede uputiti u Hrvatsku, ali opet odustao jer mu je Marić jasno pisao u zadnjem pismu: »Bilo što mu drago, Vi se, dragi Erneste, ne bojte, ali mi ne dođite nikako dok Vas ne po-

zovem.« Napokon pisa mladomu Ž., trgovcu, komu je sav imetak spasio bio, neka mu zaboga javi šta da je s Marićem. Za tri nedjelje primi suhoparno trgovačko pismo: »Poglaviti gospodine! Pošto moga principala u Zagrebu nema, čast mi je obavijestiti Vas u njegovo ime da je odvjetnik Marić prije četiri mjeseca na upali pluća umro, a njegova se obitelj preselila u Zagorje. Za tvrtku Ž. F. W., poslovođa.«

Taj glas ošinu Ernesta kao grom iz vedra neba. Za pol ure sjede na kola da se povrati u Zagreb. Nakon dosadna puta opazi i opet toranj Sv. Kralja. Tjerala ga nepojmiva sila, bud strah, bud briga, bud ljubav — Ernest toga nije ni sam znao. Bilo je prilično tamno kad mu kola udoše u vratolomne ulice zagrebačke. Rijetke svjetiljke titrahu po gradu, nebo bijaše sivo — sve kao poslije sprovoda. Ernest uputi se kući trgovca Ž.

— Je li gospodar kod kuće? — zapita slugu.

— Nije, pošao je u Beč i Prag kupovati robu — odgovori sluga.

— Je l' poslovođa kod kuće?

— Jest, baš se zatvara dućan.

Zaborsky zapita poslovođu kamo da je gospoja Marička sa kćerju pošla. Poslovođa, ne poznavajući odvjetnika, reče mu ime zagorskog imanja. Bijaše blizu Klanjca.

Odvjetnik sjednu na kola i reče kočijašu neka tjera put Zagorja. Drugog dana stiže na imanje. Skočiv s kola, pohiti ravno u zidani bijeli dvor stojeći do ceste. Popev se na skakavcu, pokuca na vrata ne pitavši nikoga.

— Slobodno! — odazva se ženski glas.

Zaborsky otvori vrata. Na divanu sjedaše pletući gospoda Marička — sama. Opaziv došljaka, porumenje, približedi i dignu se naglo na noge.

— Vi, gospodine Zaborsky — upita ga čudnim glasom.

— Ja, milostiva gospođo! — odgovori odvjetnik poljubiv je u ruku. — Zašto mi nijeste prije javili strašnu nesreću koja vas je snašla? Dodoh da s vama oplakujem vrijednog, poštenog prijatelja, da vam ponudim svoju brigu, svoju pomoć, svoju —

— Hvala, gospodine Zaborsky — odvrati Marička mirno — sve sam sama uredila. Mišljasmu da ste ondje u svojoj po-

stojbini zaokupljeni drugim važnim poslom. Ne htjedosmo vam smetati. Ali molim, izvolite sjesti.

— Drugim važnim poslom? — Oprostite, ne razumijem vas, milostiva — odvrati u čudu Ernest.

— Da, pokojnik umre iznenada, nu vi ste, čini mi se, zdravi? — odvrati gospođa ravnodušno kao da nije čula Ernestova pitanja.

Zaborsky sjedaše časak nijem, ne znajući što da rekne. Napokon istisnu mukom:

— A gospođica Klara?

— U Mlecima je.

— U Mlecima? — Klara? - -

— A da, zaboravila sam — nastavi gospođa pletući. — Prije četrnaest dana udala se Klara za gospodina Bojčevića. Vi ga valjda poznajete? Sada pođoše mladi u Mletke.

Ernest se dignu. Držeći se rukom naslona stolice, buljio je kao lud u gospođu Maričku. Lice mu bijaše blijedo poput snijega, a deo znoj pojavio mu se na čelu. Usne drhtahu mu silovito, sve mu se lice izobrazilo.

— Gospođo! — reče bez glasa — gospođo! — Zašto vi sa mnom zbijate toli groznu šalu? Gospođo! — Ne znam koji vam je pakleni duh prišapnuo te zlobne riječi koji mi se kroz šalu strahotom čine.

— Gospodine! — dignu se Marička uvrijeđena — nije mi do šale. Rekoh vam cijelu istinu. Samo vam se čudim kako možete ovako govoriti, vi koji ste toliko vremena šutjeli, koji na pisma moje kćeri nijeste ništa odgovorili, koji ste drugdje tražili što vas je ovdje čekalo, vi, stran, nepoznata roda čovjek, koji mal nijeste otkinuli srce kćeri od majke, od mene koja sam stara poštena plemkinja!

— Gospođo! — kriknu Ernest hvatajući objema rukama stolac — gospođo! Nemojte da poludim. Odgovarajte mi —

— Nijesam vam dužna odgovora, vama najmanje. Ne treba mi vaše pomoći. Stvar je svršena. Klara je gospođa Bojčevića. Među vama nema daljnega razgovora. Vaša službenica, gospodine Zaborsky.

Pokloniv se, izađe gospođa iz sobe.

Ernest bio se srušio na divan. Tu je cijelu uru plakao, plakao kao da mu živo srce režu. Zatim izađe naglo i, sjednuv na kola, odveze se brzo. Oči bijahu mu nabrekle, po lubanji

lupalo mu kao čekićem. Kao kamen sjedaše na kolima, kao čovjek koga vode pod krvnikov nož. Mislio, mislio i ničemu se ne domisli.

— Vi koji ste toliko vremena šutjeli! — opetova sto puta Marićkine riječi. — Šta će to reći? Šta će to reći? — Ba-dava.

Ernest dođe u Zagreb. »Tko da mi razjasni tu đavolsku zagonetku?«, pitao se po sto puta. Napokon se nečemu do-sjeti. Pokojni Marić imao je kao svaki odvjetnik svoju desnu ruku, a to bijaše pisar Nikola, rodom graničar. Marić ga sma-trao više svojim rođakom, a pred Nikolom nije bilo nikakve tajne. Zaborsky potraži Nikolu u njegovu stanu pod krovom u nekoj klimavoj kući Laške ulice. U malo riječi reče starcu po što je došao. Stari graničar obrisa si plavetnim rupcem nos, zasuka brkove i reče stisnuv oči:

— To vam je, gospodine moj, govorio sam sam sebi, ot-prilike, ciganija, kako kažu. Ta vi znate da stari Marić, laka mu zemljica, nije bez mene kihnuo. Znao je on na koga se je objesio i da starkelja Nikola nije vrbov klin. Sva sam ja pisma primao i otvarao, sve mi je kazao. Znam kako je vas pazio, gospodine Zaborsky, znam da vas je naša Klarica onako iza plota gledala i da je dahnula, kako je uzdahnula opaziv vas, da je dahnula, velju, u hladnu Savu, Sava voda bila bi uskip-jela od prepunog joj srdašca. Kad je vas iz Zagreba nestalo bilo, kao rose ispred sunca, hej, koliko je tuj bilo plača! Sta-rac bijaše na vašoj strani, ali Marićka jok! Bože moj, ma nadžakbaba, velju vam, od koje sotona ne bi odnio čitave ro-gove. Pala rad vas među starcem i staricom pokoja krupna, ali napokon kanda će se baka omekšati. Dolazila od vas pi-sma, a ja otpremao odgovore. Uto bacilo Marića na postelju. Buncao koješta, buncao dva-tri dana pa onda — onda — eh, gospodine, da ti srce puca — odnesoš ga, zakopaše ga. Eh, gospodine! Nu da vam kažem. Međuto zalazio u kuću neki riđan, Bojčević, kako li mu ime. Ma prepilio bih ga, gospo-dine! Pa to ti baje i laje i priča Klarici po vas dan, a ona ništa i opet ništa. Stara nekako milostivo gledala riđana, a meni — e — da ga prelomim usred srijede! Jedva opjevali starca, ali eto ti se Bojčević razbaca po kući i pretražio sve listove Marićeve. Sad je on primao pisma — i vaša, a Klarica se slu-žavki tužila da od vas nema pisma. Ja dušu u se pa da vidi-

mo. Klarica je i vama pisala, a stara Marićka dala Klarina pisma Bojčeviću nek ih nosi na poštu. Ali da! Jednog dana nađoh u kancelariji u košu Klarino pismo što ga je vama pisala bila. Pa čujte dalje. Jednoč plakala djevojka silno. Ja pitaj služavku: »Reci, Marice, šta se je tvoja frajla teško rasplakala, koji su joj jadi?« — »E znate«, reče mi Marica, »koliko sam onako sa strane čula, dobio je gospodin Zaborsky pismo iz Mađarske, da se gospodin Zaborsky ondje ženi.« — »O, trista mu!«, viknuh, »Zaborsky! poštena ta brada?« — »E«, reče Marica, »kad je pismo pokazao.« — Znade li, gospodine Zaborsky, da sam vas onda pošteno izgrdio pred Maricom. Oprostite, po tome što ste mi kazivali vidim da su to druge gusle. Lopov taj Bojčević. E, da mi ga je! — i pri tom stisnu šake svoje nemilo. Zatim nastavi: — Bio sam načuknuo kako stara Marićka svakom prilikom zagorskog onog riđana kuje u zvijezde, jer Bojčević obilazio oko nje kao mačak. Nu tek kad je ono za vas izišlo da uzimljete Mađaricu! Pomozi, bogorodice! Ne pamtim sva imena što vam ih je stara prišila, ali pamtim da nijedno nije pošteno bilo. Ljutila se tobože na vas da ste se prevjerili, ali po njezinu glasu sam poznao da je tomu i kako rada i da bi vas za tu vašu nevjeru poljubila. Klara se vrlo žalostila. Klara se rasrdila na vas jer je vrlo nagle čudi. Poslije podoše mati i kći na imanje u Zagorje — i Bojčević za njima. Slutio sam, zašto. Marić ostavio velik imetak pa je riđanu voda išla na usta. Ja sam tražio drugu zaslugu, a oni neka rade što ih volja. Kad, bit će tomu četrnaest dana, eto ti k meni Marice pa mi priča da je Klara pošla za Bojčevića. Krstio sam se. Da je to stari Marić vidio! Vidite kakav je svijet! Gdje danas poštenja, gdje obraza? A vas onako izigrali. Trista——Ciganija, prosta ciganija! Jadni gospodine Zaborsky! vjerujte da mi je teško, kanda su mene izigrali! — Starac Niko stisnuo usne, stisnuo oči, a na oči mu skočile dvije debele suze.

Zaborsky slušao starca sjedeći za stolom, podupirući laktom glavu, buljeći pred sebe kao omamljen. Katkad skočila mu krv na lica, katkad pala jasna kapljica na lijepu bradu, katkad drhtnula njegova usta — ali u tim očima, u tim blijedim licima mogao si vidjeti tešku, veliku žalost koja se ne da omjeriti ni riječju ni suzom, žalost dukobu kao

lupalo mu kao čekićem. Kao kamen sjedaše na kolima, kao čovjek koga vode pod krvnikov nož. Mislio, mislio i ničemu se ne domisli.

— Vi koji ste toliko vremena šutjeli! — opetova sto puta Marićkine riječi. — Šta će to reći? Šta će to reći? — Bada-
dava.

Ernest dođe u Zagreb. »Tko da mi razjasni tu đavolsku zagonetku?«, pitao se po sto puta. Napokon se nečemu dosjeti. Pokojni Marić imao je kao svaki odvjetnik svoju desnu ruku, a to bijaše pisar Nikola, rodom graničar. Marić ga smatrao više svojim rođakom, a pred Nikolom nije bilo nikakve tajne. Zaborsky potraži Nikolu u njegovu stanu pod krovom u nekoj klimavoj kući Laške ulice. U malo riječi reče starcu po što je došao. Stari graničar obrisa si plavetnim rupcem nos, zasuka brkove i reče stisnuv oči:

— To vam je, gospodine moj, govorio sam sam sebi, otprilike, ciganija, kako kažu. Ta vi znate da stari Marić, laka mu zemljica, nije bez mene kihnuo. Znao je on na koga se je objesio i da starkelja Nikola nije vrbov klin. Sva sam ja pisma primao i otvarao, sve mi je kazao. Znam kako je vas pazio, gospodine Zaborsky, znam da vas je naša Klarica onako iza plota gledala i da je dahнула, kako je uzdahнула opaziv vas, da je dahнула, velju, u hladnu Savu, Sava voda bila bi uskipjela od prepunog joj srdašca. Kad je vas iz Zagreba nestalo bilo, kao rose ispred sunca, hej, koliko je tuj bilo plača! Starac bijaše na vašoj strani, ali Marićka jok! Bože moj, ma nadžakbaba, velju vam, od koje sotona ne bi odnio čitave rogo-
gove. Pala rad vas među starcem i staricom pokoja krupna, ali napokon kanda će se baka omekšati. Dolazila od vas pisma, a ja otpremao odgovore. Uto bacilo Marića na postelju. Buncao koješta, buncao dva-tri dana pa onda — onda — eh, gospodine, da ti srce puca — odnesoš ga, zakopaše ga. Eh, gospodine! Nu da vam kažem. Međuto zalazio u kuću neki riđan, Bojčević, kako li mu ime. Ma prepilio bih ga, gospodine! Pa to ti baje i laje i priča Klarici po vas dan, a ona ništa i opet ništa. Stara nekako milostivo gledala riđana, a meni — e — da ga prelomim usred srijede! Jedva opjevali starca, ali eto ti se Bojčević razbaca po kući i pretražio sve listove Marićeve. Sad je on primao pisma — i vaša, a Klarica se služavki tužila da od vas nema pisma. Ja dušu u se pa da vidi-

mo. Klarica je i vama pisala, a stara Marićka dala Klarina pisma Bojčeviću nek ih nosi na poštu. Ali da! Jednog dana nađoh u kancelariji u košu Klarino pismo što ga je vama pisala bila. Pa čujte dalje. Jednoč plakala djevojka silno. Ja pitaj služavku: »Reci, Marice, šta se je tvoja frajla teško rasplakala, koji su joj jadi?« — »E znate«, reče mi Marica, »koliko sam onako sa strane čula, dobio je gospodin Bojčević pismo iz Mađarske, da se gospodin Zaborsky ondje ženi.« — »O, trista mu!«, viknuh, »Zaborsky! poštena ta brada?« — »E«, reče Marica, »kad je pismo pokazao.« — Znade li, gospodine Zaborsky, da sam vas onda pošteno izgrdio pred Maricom. Oprostite, po tome što ste mi kazivali vidim da su to druge gusle. Lopov taj Bojčević. E, da mi ga je! — i pri tom stisnu šake svoje nemilo. Zatim nastavi: — Bio sam načuknuo kako stara Marićka svakom prilikom zagorskog onog riđana kuje u zvijezde, jer Bojčević obilazio oko nje kao mačak. Nu tek kad je ono za vas izišlo da uzimljete Mađaricu! Pomozi, bogorodice! Ne pamtim sva imena što vam ih je stara prišla, ali pamtim da nijedno nije pošteno bilo. Ljutila se tobože na vas da ste se prevjerili, ali po njezinu glasu sam poznao da je tomu i kako rada i da bi vas za tu vašu nevjeru poljubila. Klara se vrlo žalostila. Klara se rasrdila na vas jer je vrlo nagle čudi. Poslije pođoše mati i kći na imanje u Zagorje — i Bojčević za njima. Slutio sam, zašto. Marić ostavio velik imetak pa je riđanu voda išla na usta. Ja sam tražio drugu zaslugu, a oni neka rade što ih volja. Kad, bit će tomu četrnaest dana, eto ti k meni Marice pa mi priča da je Klara pošla za Bojčevića. Krstio sam se. Da je to stari Marić vidio! Vidite kakav je svijet! Gdje danas poštenja, gdje obraza? A vas onako izigrali. Trista——Ciganija, prosta ciganija! Jadni gospodine Zaborsky! vjerujte da mi je teško, kanda su mene izigrali! — Starac Niko stisnuo usne, stisnuo oči, a na oči mu skočile dvije debele suze.

Zaborsky slušao starca sjedeći za stolom, podupirući laktom glavu, buljeći pred sebe kao omamljen. Katkad skočila mu krv na lica, katkad pala jasna kapljica na lijepu bradu, katkad drhtnula njegova usta — ali u tim očima, u tim blijedim licima mogao si vidjeti tešku, veliku žalost koja se ne da omjeriti ni riječju ni suzom, žalost dukobu kao

more, tešku kao gora, za koju znade samo srce koje je tu žalost počutjelo.

— Hvala, Nikola — reče Zaborsky mirno, dignuv se — hvala! Tako je! Klara je gospojom Bojčevičkom. Dakako! Ne govorimo više o tom. Bože daj, bila sretna! Mene više vidjeti neće. Za jedno vas molim. Idem, ne znam kamo. Ali neću daleko, pisati ću vam gdje sam. A vi meni pišite kadšto kako je Klari. Hoćete li?

— Hoću, dragi *spectabilis*!

— E, pa zbogom, Nikola!

— Zbogom, gospodine Zaborsk!

Zagrepčani nijesu znali kamo je dospio Zaborsky.

*

Minulo nekoliko godina. Nikola otpremio Ernestu slijedeće pisamce: -»*Spectabilis domine!* Duša me boli za Klaru, teško li se jadnica kaje. Sad je izišlo kakav je to čovjek taj Bojčević. Šta, čovjek? — hulja je! Pije po cijele noći. Povlači se sa najprostijim ženama. Karte mu nikada iz ruku. Kod kuće i ne govori s Klarom. Bije ju, grdi je jer je rad da ona sav svoj imetak prepíše na njega, ali Klara neće. Veli da imetak mora čuvati za svoju kćer, a on da bi ve prokarta. Blijeda je i propala. Ne znam šta će to biti. Dobro nikako. Dskora javit ću Vam više, ali i ovo, što Vam reko, suviše je. A sada pozdravlja Vas Vaš pokorni sluga Nikola Milanović, fiškalski pisar.«

Podvečer nekog mutnog dana — malo dana iza onog pisma — sjedaše u kaptolskoj pivari kraj Krvavog mosta u Zagrebu šareno društvo. Za ono doba zvala se pivara *Malheur-Kafeehaus*. U tom niskom presvođenom prostoru bijaše sparno, mračno da si jedva mogao raspoznati lica. U srijedi visila mala uljenica, u skrajnjem kutu drijemao kraj svojih boca krčmar, a naokolo oko malih bojadisanih stolova sjedilo čudno ispremiješano društvo pušeci lulu, pijući vino, crnu kavu, čaj i rum. Ponajveće društvo bilo se skupilo oko stola blizu vrata. Četiri čovjeka igrala tu »pol dvanaest«, a jedno šest ljudi gledalo igrače. Pred igračima na stolu stajala lojanica, četiri čašice šljivovice i kup dvadesetica, talira i ce-

kina. Prvi igrač, koji je banku davao, bijaše suh, visok čovjek sive kratke kose, dugih brkova. Sjedeći pod visokim slamnatim šeširom, miješao je bankir — umirovljeni husarski major — dugim prstima karte mirno gledajući u stol. Drugi igrač — debeat žitar — čovjek mrkoputan, razgaljene košulje, znojio se osobitom reznacijom plaćajući ili dobivajući, a da nije riječce progovorio. Treći — malen trbonjast Švaba, činovnik generalkomande — brbljao neprestance, čas žmireći jednim okom u svoje karte — ili, kako se veli, »gustirajući« — čas kopajući po džepovima prsluka da nađe još koju cvanciku; a četvrti bijaše Bojčević, sada nabubrena crvena lica, mutnih očiju, pod zelenim štajerskim šeširom. Govorio je malo, a grizao ljutit brkove. Uz njega sjedaše malen čovjek šiljasta nosa pod cilindrom držeći među nogama kišobran, profesor matematike. Na svaku kartu Bojčevićevu stavio bi deseticu, a kad je izgubi, nakašljao bi se matematik svaki put. Bankir razdjeli karte. Bojčević dobi kralja.

— Pedeset forinti! — viknu živahno Bojčević, a matematik stavi polagan deseticu.

— Molim, gdje su novci — zapita bankir Bojčevića — ne dajem kredita.

— Nemam ih — odvrati ovaj — ali ova ura valja za to — i baci zlatnu uru na stol.

— Pol dvanaest! — reče bankir otkriv svoju kartu — a vi? — Samo deset. Dajte uru i vaš prsten, molim. Dvostruko se plaća.

Bojčević problijediv dade uru i prsten.

Za Bojčevićevim stolom pojavi se u sumraku čovjek blijed, duge crne brade, a šešir bio natisnuo na nos. Taj čovjek bijaše Ernest Zaborsky.

Bankir opet razdjeli karte. Bojčević dobi opet kralja.

— Do trista đavola! — viknu Bojčević. — U dvorištu stoje mi kola i dva bijelca. Ja ih stavljam i velim *Va banque*; primajte li, kapetane?

— Primam! — odvrati kapetan mirno — gospodo, vi ste svjedoci!

Matematik stavi deseticu delikatno na stol. Bankir dade na kralja kartu — dječka. Gledaoci stisnuše glave. Bankir dade drugu kartu — kec.

— *Troppo!* — reče kapetan mirno, a Bojčević lupi šakom po stolu da su cekini zvonili. Rumenim žarom zali se Bojčevićovo lice.

— Zna te li šta — kriknu promuklim grlom — dajte mi još jednu kartu. Znam da ljubite žene. E, pa ja stavljam svoju ženu!

Ali u taj par pade silna šaka na lice Bojčevićovo koji se pod stol sruši. Svijeća se prevali. Gosti razletjeli se usplahireni, bankir stavi ruke na kup svoga srebra. Nu u tom velikom metežu bilo nestalo Zaborskog iz sobe. Ljudi tražili krivca, ali nigdje mu traga.

*

I opet minulo mnogo godina. Već je bila prošla godina 1848, a našom domovinom zavladaše Nijemci. Jednog proljetnog dana išao poštarski sluga u povećem selu za Karlovcem prema krčmi.

— Je li gospodin fiškal kod vas? — zapita poštara djevojku koja je pred kućom guske hranila. Djevojka potvrdi glavom da jest. Poštara uniđe u kuću. U kutu velike, obijeljene sobe sjedaše za velikim stolom čovjek ogrnut kožnom pod kućnom kapom. Kosa i brada bijaše mu bijela poput snijega, lice naduveno, žuto kao naranča, žutkasto bijaše mu i bijelo na mutnim, mamurnim očima. Čovjek je pušio lulu, a pred njim stajaše velika boca vina, crnilo i pijesak. Uz njega sjedahu dva seljaka, stariji i mlađi. Čovjek u kutu pisao je marljivo na papiru. Napokon ga pospe pijeskom, smota ga, obrisa pero u kosu. Predav starijemu seljaku papir, reče:

— Na, Miško, evo ti instancije pa je nosi gospodinu sucu. Moraju ti sina pustiti iz vojske.

— Hvala, vaša milosti, gospodine fiškale. A što smo dužni za vašu dobrotu?

— Četiri groša — reče fiškal mirno — i to vino plati krčmaru vani! — Seljak stavi četiri groša na stol i ode pokloniv se, a fiškal strpa bakrenu zaslugu hladnokrvno u džep. Uto stupi poštara u sobu i preda čovjeku veliko pismo. — Dobro je — reče ovaj, i stade, nataknuv očale, polagano čitati. Pismo pisalo ovako:

Moj dragi Zaborsky!

Poslije dugog vremena saznala sam kamo ste se sakrili. Nijesam ni znala jeste li živi, otkako je Nikola umro. On mi je bar znao reći da ste živi, da ste zdravi, ali više mi ne htjede reći, ali i to bijaše mi utjehom u prevelikoj mojoj žalosti. Da, kunem Vam se, teške sam dane na tom svijetu preživjela otkako nas je mlade paklena spletkarastavila bila. Bog mi je svjedok da nijesam kriva. Nesretnik onaj, koji me je prevario za sreću moga života, mučio me i bio kao robinju jer mu nijesam htjela u pandže predati svoj imetak, jer sam ga htjela sačuvati svomu djetetu. Premda bogata, živjela sam kao služavka, nu mirno sam trpjela grozne muke. Ali me bog oslobodi. Bojčević umro je poslije nekoliko godina od pijanstva, od delirija. Uredih se lijepo, oporavih se, i sva briga bijaše mi odsad uzgojivati moju jedinicu. Vas sam posvuda dala tražiti — badava. Nu kratka bijaše moja radost. Prije pol godine uze mi bog moje lijepo, krasno dijete. Čudim se te sam ostala živa. Oh, Erneste! koliko sam suza prolila, toliko suza koliko u onaj nesretni čas kad me oblagashe da ste mi se iznevjerili!———Sad sam sama na ovom svijetu, sama, bez pomoći, bez prijatelja, žena imućna, ali i pristara. Jedina mi je utjeha da sam Vama ušla u trag. Dođite, Erneste! Dijelite bar sa mnom, sa svojom ženom, stare dane, kad nam nije zla sreća dala da zajedno sretni mladujemo. Dođite! Znam, čula sam da Vas nevolja bije. Dođite! Ili ako nijesam vrijedna boraviti s Vama pod jednim krovom, pustite da s Vama dijelim svoje bogastvo, s Vama na daleko, jer sam napokon — ja jedna kriva Vašoj strašnoj nesreći. Dođite ili bar odgovorite. To očekuje od Vas

Klara

Zaborsky stavi lulu na stol i, uprijev glavu o ruku, gledaše čas uvis. Zatim prođe rukavom preko očiju i, iskapiv naglo čašu vina, uze pisati odgovor:

Klaro!

Znam da nijesi kriva, odavna znam. Ne govorimo o tom. Tako se zbilo. Klaro! Ja sam star, bijel, nesretn ali nesreća

ukrutila se u mojoj duši kamenom. Nosim je kao grbavac svoju grbu do groba. I ti si nesretna. Rad tvoje nesreće zaboravih svoju, bol sa tvoje nesreće jedino me drži još u životu. Zoveš me, nuđaš me zlatom. Pidrži zlato, ne treba mi ga. Neću ni doći. Pitaš li zašto? Zakleo sam se da ću se otkinuti od tog svijeta koji me nije htio priznati svojim članom, zakleo da neću primiti dara od svijeta koji mi je satio sreću. Radom služim u ovom zakutku koji grošić da živim, a živim jer si još ti u životu. Ne zovi me! Stara si. Sred sve nesreće moga života ostala mi je jedina sreća — u mom srcu živi jošte slika divne, mladane Klare — moga ideala. Neću da te vidim. Ne kvari nesretniku nebeskog sna. Piši mi više puta, i ja ću tebi. Ali ne dodi mi blizu. Ubio bih se.

Ernest

Zaborsky obavljao svoje »fiškalske« poslove u krčmi, a stanovao je u komorici neke klimave daščare za selom. U krčmi sjedio je često po dva-tri sata sa svojim jednim znanцем — kapelanom Jankom Lugarićem. Tu mu je i pripovjedio o svom životu, jer mu se činilo da je Janko čovjek od srca.

— Sad znaš! — puhnu Zaborsky dim kroz nos, ispričav mu priče. — Jesi li vidio onaj suhi hrast na kraju luga? Rastreskan je, crn je. Ne prođe koja bura a da ga strijela ne ošine. Taj ti je hrast Ernest Zaborsky, da, Ernest Zaborsky.

Zaborsky je često pisao Klari, i ona njemu. Svoj posao zapuštao je sve više. »Nemam kad«, znao bi reći, »treba Klari pisati!« Jednog dana zovnu kapelana k sebi u sobu, jer da mu ima nešta važna reći. Janko pođe za njim.

— Janko — reče nacheriv kapu — sjedider amo! Da ti kažem. Evo mi piše Klara. Kad ja od nje ništa neću, a ona roda nema nigdje pa je bogata, to bi od srca rada da sve njezino imanje ostane po smrti za kakvu dobru svrhu. Ja neka joj sastavim oporuku po mojoj volji. To da je jedina molba koju joj svakako ispuniti moram. A ima se o čemu praviti oporuka. Dvije kuće u Zagrebu, jedna u Varaždinu, veliko imanje i dosta gotovine. Nu, Janko! — nastavi Za-

borsky puhnuv silu dima kroz nos — sad si čuo. Sad kaži ti svoju kao pametan čovjek.

Tarući palcem kvrgasti nos, stade Janko vrlo ozbiljno razmišljati, a usto mumljao: — Hm! — a Zaborsky bi mu se odazvao flegmatično — Hm!

— Hm — poče Janko — ti znaš, Erneste, najbolje kako je teško djeci bez oca i majke.

— Znam, znam!

— Vidiš, čitao sam u nekom starom koledaru kako po drugim zemljama imaju kuće za djecu kojoj se ne zna ni za oca ni za majku. Lijepo bi bilo da takva šta imamo u Zagrebu. Neka ostavi Klara imetak za takvu kuću. Tako hoćemo! — viknu Janko lupiv šakom po stolu.

— Tako hoćemo! — viknu Ernest zagrliv kapelana. Zaborsky sastavi oporuku i posla je Klari. Za jedno sedam mjeseci umre Klara Bojčevićka i ostavi na veliko čudo svijeta sve svoje bogatstvo za zagrebačko nahodište. Zaborsky bludio po selu kao izgubljena ovca, nijem, zamišljen. Jeo nije skoro ništa, hranio se rakijom. Jedne noći buknu kraj sela vatra. Kuća, u kojoj je Ernest stanovao, izgori do temelja, Zaborsky stajao nije do požara buljeći mutnim očima u plamen. Od svega svoga imetka nije spasio nego bundu i debelu knjigu — *Tripartitum Verbecianum*. Odsada nije imao stalni stan. Spavao je na stolu u krčmi, pod mostom, u šumi, po stajama i sjenicima, vukući za sobom bundu i Verbecija. Jednom u kasnu jesen doleti krčmarov dječak kapelanu neka brže dođe staromu fiškalu. Lugarić pobrza na kratkim nogama. U kutu krčmarove staje nađe Zaborskog dje leži ogrnut bundom, a pod glavom mu Verbecijeva knjižurina. Opaziv Janka, rastvori svoje velike oči i, pogledav prijatelja čudno, poda mu lednu ruku.

— Zbogom Janko! — šapnu — idem svojoj Klari. Sad ću je vidjeti! — To rekav, zamota se bolje, okrenu se zidu i izdahnu. Janko stajao je pred mrtvacem plačući kao dijete.

— Nato — reče Janko — stavio sam u lutriju 26, jer je Ernest 26. listopada umro; 15, jer je 15. svibnja njegov rođendan; i 7, jer smo 7. srpnja sastavili oporuku. Dobih *terno*, treći *terno*!

— A na što si novce potrošio?

— Stavio sam Ernestu prekrasan spomenik od mramora. Neka ga ima, siromah.

— To su ti, mladi brate, moja tri *terna!* — reče kapelan flegmatički, pogladiv se rukom po koljenu. — K bijesu! Samo da mi je pogoditi četvrti, taj četvrti! Sad bi mi ga najviše trebalo. Prije, ej! Brate, kao ptica u zraku. Sada mi je duša privezana za tu djevojku — za Maru. Teško da će biti od te muke pogače. Bojim se. Prekapavam svoj egipatski sanovnik ma i ništa ne sanjao. Kombiniram. Stavljam po njemu na Gradac, na Budim, na Trst. Badava, sve badava. Sve izlaze toli ludi brojevi — toli ludi da bi čovjek od toga poludio. Sve mislim da je prava istina ona riječ: »Do tri puta bog pomaže!« Bojim se jako. Ali — nastavi Janko poslije kratkog časa — istina je i to da djetelina kadšto četiri pera ima. Pa zašto ne bih pogodio četvrti *terno?* Kad su mladi tako dobri — tako dobri. Bože moj! Ja sam, hvala bogu, zadovoljan sa onom koricom što mi je sreća otkrojila, ali često sam mislio, zašto se ta ljudska sreća, ne važe na jednake dijelove, a ne jednomu puna vreća drugomu prazan džep? E, šta ćemo kad je tako! Božja je volja i njegova je volja vazda sveta. Može bit — može bit — nu, zbogom! Laku noć!

Janko se oprostio od mene. Gledao sam dugo za tim čudnim čovuljkom kako polaganim korakom klipsa o mjesecini prema župnomu dvoru mumljajući pjesmicu. Mjesec plamtio življe, ljiljan i ruža disali slade, slak drhtao o večernjem vjetriću, a kroz noć iz mjestanca čuo se mili tužaljivi pjev slavuja, toli čudan kao da je slavuj prisluškivao, kao da tihoj noći pripovijeda priču o životu malenog kapelana.

Jednog jutra dojuri Janko k debeloj pekarici. Bijaše van reda razigran. S daleka mahao svojom drenovačom, duhan-kesa o dugmetu njihala se neobičnom brzinom. Došav do pekaričine kuće, zaustavi se, dahnu dva-tri puta i sjednu napokon na klupu.

— Dobro jutro! Dobro jutro, gospodine mladi! Šta je? Šta je zaboga? — zapita u čudu debela pekarića podbočiv se laktima. — Da nema po travi još rane rose, rekla bih da idete od proštenja. Baš ste mi kao da vas vrućica rve.

— Fuj! — odvrati kapelan — i fuj, velim vam, gospice draga! Tko je vidio, tko bi to vjerovao? Sav je svijet poludio, jer su svi računi krivi. Kazivao sam vam za onaj moj san.

Lijep san, bože moj, kao da sam ga svojim rukama pipao. Ja stavih — i eto ništa, baš ništa! Mjesto 25 izišlo 52, mjesto deset izišlo 11, a mjesto 6, kojemu gleda rep uvis, izišlo 9, kome rep ide dolje. Toli blizu pa opet ništa. Nije li to budalaština? Ja sve mislim da je tiskar natiskao krive brojeve.

— E, gospodine mladi! — odgovori zlorado pekarica otjerav keceljom bezobrazna odojčića — pravo vam budi! Nijeste mi dali da s vama stavim pa nijeste dobili ni šuplje pare. Zavist je grijeh.

— Zar je to radi mene? Radi mene? — ražesti se kapelan lupnuv šakama po koljenima — nijesam li vam rekao da je to radi mladih? Vi ste zavidna baba — vi, da, vi! — Ali znate što sam učinio?

— Što?

— Spalio sam egipatski sanovnik.

— Spalili? — pljesnu pekarica od čuda dlanima — ta jeste l'? — Pomozi, sveta Lucijo!

— Ni trunka nema ga više! Ali — nastavi Janko staviv svoj debeli kažiprst na nos — ali — hi, hi! Našao sam ja sigurnije sredstvo. Čujte, gospice! Uzeo sam suhu tikvu. U tikvu stavio sam devedeset koštica, a na svaku košticu upisao sam po jedan broj. A, šta velite? Ha, Ha! To je ovdje niklo u toj staroj glavi. Ja uzmi tikvicu, pomiješaj je dobro pa istresi tri koštice na stol. Bože moj! lijepa ti broja! Da vam kažem broj - - stani! — viknu kapelan lupiv se rukom po ustima. — Mal' da nijesam blesnuo pa brojeve odao. Ti su moji, čuste li, moji?

— Zar iz tikve? — nasmija se pekarica od srca držeći objema rukama trbušinu — zar iz tikve? Ha, ha, ha!

— No, smijte se vi, smijte! — namrgodi se Janko — da vidimo tko će se naposljetku smijati?

— Pa vi nećete da kažete brojeve?

— Jok! gospice draga! Neću.

— Dobro! Dobro! Doći ćete vi po sanovnik k meni. Ali vam ga ne dam ter ne dam! — lupi pekarica šakom po dlanu.

— Ne molim vam se. Ne treba mi ga.

— Dakle u tikvi raste mudrost?

— U tikvi!

— Bog vam je blagoslovio. Meni ne treba te robe.

- Kiselo grožđe! A?
 - Budalaština! A?
 - Budalastoj glavi — da!
 - Mislite li vi da je vaša srebrom okovana?
 - Duga kosa, kratka pamet.
 - U tikvi! Jeste li čuli? Pišite po doktora!
 - Ne, po Nijemčića da vam pod jezikom reže žilicu.
- Oboje razidoše se srditi.

Kroz duže vremena opazilo se da je Janko nemiran. Sve žešće puhao je dim kroz nos, sve brže hodao je sam po polju lupajući drenovačom nemilo po grmlju kraj puta; oči neprestance stiskao, a kad je u crkvi pjevao, drhtalo mu grlo neobično. Nije se znalo je li to bojazan, je li strah, je li kakva čudna slutnja, da, mnogi mislili da se mladomu gospodinu mijesha. Idući od bolesnika, prehladi se kapelan. Ljuta ga kihavica spopala. Lugarić da zdvoji. Omotao je vrat i glavu, dao usred proljeća naložiti peč i tako sjedaše četrnaest dana nepomičan u svojoj sobi na stolcu, pušeći dugu lulu, ne govoreći ništa, lupkajući nogom i pjevajući kroz zube:

— Hm! — Hm! — Hm! hm! hm! — Hm!

Nu ta pjesmica nije nipošto vesela bila. Jednog popodneva pohodi učitelj starca u toj čađavoj, sparnoj sobici.

— Kako je zdravlje? — zapita učitelj kapelana.

— E, znate — odgovori ovaj neveselo — ni crno ni bijelo. Znojim se strašno!

— Ta kako se nećete znojiti kad s vana sunce pripiče, a s nutra se peč žari. Ja sam, hvala bogu, suh, nu mal' da mi nije kaplja pala kad sam ušao u vašu sobu.

— Mlada krv! Mlada krv! — primijeti kapelan tužno.

— Samo mi ne daj bože umrijeti prije 25. svibnja.

— Zašto baš 25. svibnja?

— E, znate, dragi učitelju, to je onako — znate, onako. Samo da me ostavi nesretna kijavica!

Za koji dan oporavio se Janko. Idući jednom iz crkve, naiđe na Peru pred vratima.

— No, kako, Pero? — zapita kapelan.

— E, hvala na pitanju, gospodine mladi — odvrati Pero skinuv šešir i počesav se za uhom — dobro kad bi bolje bilo.

— A, a — nasmija se kapelan — ono »bolje« je žensko, je l'?

— I to bi moglo biti.

— Mara? A.

— E, bože moj! svaka ptica svoje gnijezdo traži.

— Dobro! Dobro! Pero! Dobro! Dobro! Ne boj se za to, samo moli boga da ne umrem prije dvadeset i petoga. Sve će dobro biti. Zbogom!

— Laku noć, gospodine mladi! Hvala na dobroj riječi. Laku noć

Osvanu i dvadeset i peti dan mjeseca svibnja, a kapelan bijaše živ i zdrav. Ljudi mu se čudili. Bijaše zbunjen, smeten. Niti je mogao šta jesti, ni piti, niti mu se htjelo pušiti. Izišao na ulicu bez šešira, pjevao i bubnjao po zemlji.

Sreli ga seljaci pa da ga za nešto upitaju.

— Sutra, sutra, sutra, danas me pustite na miru! — odgovori im kapelan.

Krojač mu htio mjeriti novu haljinu.

— Sutra, sutra! — otresnuo se kapelančić na krojača.

Popodne dođe pošta iz Zagreba. Kapelan je dočeka.

— Numere! — viknu poštaru — numere dajte!

— Evo, gospodine mladi! — preda mladi poštar papir. Brzo uhvati ga Janko, nataknu na nos očale, pristupi k svjetiljki. Krv mu udarila u lica, ruke mu drhtale.

— Dvadeset — čitaše na glas — *bene!* četrrrdeset i dva! Melius! i — i — bogami, bogami, šezdeset i sedam — sedam — sedam! *Optime! Optime!* — vikaše kapelan. — Gospodine poštaru, molim vas, čitajte ove brojeve, u vas su mlade oči! Molim vas!

Poštar uze papir stade glasno čitati:

— Dvadeset, četrdeset i dva i čezdeset i sedam!

— Zbilja?

— E da, crno na bijelom!

— *Optime! Optime!* Živjeli Pero i Mara! — klicaše Janko mašući rukama te izleti iz dućana.

Na putu sretnu slovačkog drotara. Kao munja zaleti se Janko u njega i, zagrli ga, viknu:

— *Optime! Amice!* Evo ti forinte pa se napij! — Zatim odleti kapelan.

Brzim korakom dođe do pekaričine kućice. Silno pokuca na prozor.

— Šta je? — zakriješti pekarica iznutra — tko je?

— Ja! — čuste li — ja!

— Vi, gospodine mladi? Čudim se.

— A! Na! Tikva je pomogla! Blažena moja tikvica. *Terno* četvrti *terno*! Šest sto forinti! Jeste li čuli, gospice draga? Sada neka se uzmu, odmah neka se uzmu.

— A, a! — prekrsti se od čuda pekarica — ta tko bi bio rekao bez sanov - - Ali već ne bijaše tu kapelana. Bezobzirce letio je prema župnomu dvoru, uz stube, u župnikovu sobu.

— Gospodine župniče — smijaše se starac kroz suze visoko držeći bijeli papirić — buduće nedjelje ogласite Peru i Maru! Žene se! Da! Dobio sam na lutriji šest sto forinti. Neka budu mladima.

— E, vi se šalite, gospodine mladi — odvrati mu župnik.

— Šalim? Šalim? Na stolu mi leži potvrđica — *risconto*, da sam ih stavio. Sad ćete vidjeti. — Kapelan poleti u svoju sobu. Zapali svijeću, pogleda na stol. Ništa. Pogleda pod stol, pod ormare, pod postelje, svuda! Ali ništa! ništa!

— Baro! Baro! — viknu blijed i van sebe kapelan.

Stara krezuba sluškinja pojavi se na pragu.

— Šta zapovijedate, gospodine mladi?

— Jeste li pospremila jutros?

— Jesam.

— A gdje je ona mala modra ceduljica što je na stolu ležala?

— Ložila sam vašu peć pa kad nijesam vidjela drugog papira, potpalila sam njom drva. Ta ionako ne vrijedi ništa. Vi toga bijesa imate pun ormar.

Kapelan bijednu, zinu i sruši se na stolac. Do pol noći čulo se iz njegove sobe gorko jecanje.

Poslije nesretnog onog dana promijenio se Janko Lugarić posvema. U selu nije ga bilo vidjeti, van da je po svom zvanju morao ići kojemu bolesniku. Pekarica je zvonara sto puta pitala za mladog gospodina, ali joj zvonar odgovori:

— A šta me pitate, gospice draga. Otkako mu je ta luda ženska bacila u peć onu plavetnu ceduljicu, mladi vam je gospodin kao da si ga lupio po glavi. Suh je, blijed je, ne brije se, ne dolazi župnikovu stolu, već objeduje i večerava sam u svojoj čađavoj sobici, pa šta? Ta to bi kokoš pojela i popila. Samo tek da kapljicu gucne i mrvicu ogrizne. Tako vam sjedi vas božji dan, puši svoju lulu i trese iz tikve koštice na stol, baca ih opet u tikvu i trese opet na stol, broji, broji koštice, glavinja i plače, gospice draga — plače kao da mu ploha iz očiju ide. Soba mu stoji od onog dana neuređena, nepospremljena jer ne da, da mu čija duša — osobito ženska — dirne u njegove stvari. Više puta govori: »Po ženi je došlo zlo na svijet!« Mare se boji, boji se strahovito te joj se uklanja kao vrag tamjanu. A da! Nekako mu se miješa, bog ga općuvao. Čujte samo. Neki dan zarana, bila je baš nedjelja, dođe mladi gospodin prije mene u crkvu. Otvorio u sakristiji sve ormare i obukao se sam u crkveno ruho — ali čujte, u crno! Tko je to vidio? u nedjelju mrtvačka misa! Kad mu rekoh da je uhvatio krivo odijelo, jer da je danas nedjelja, gdje nema pokojnim dušama spomena, odvrati mi: »Pa obuci mi drugo ruho, premda je napokon svejedno, meni je sve crno na svijetu.« A jeste li vi onda, gospice draga, bili u crkvi kod propovijedi?

— Nijesam — odvrati pekarica — bila sam onaj dan baš u Zagrebu.

— E vidite, šteta, velika šteta. Ljudi ne slušaju rado prodike našega mladoga gospodina. Star je, slab je, jezik mu je težak pa se ni pravo ne razumije što govori. Ali onog dana da ste ga čuli! Nije se bio priprazio. Govorio je onako napamet kako mu je došlo. Ja sam vam se, duše mi, krstio i pitao: Otkuda tomu čovjeku najedanput toliko riječi? Jer ih je sipao kao iz rukava. Govorio je iz Svetoga pisma o onom zrnu što je palo na kamen pa nema ploda. I kao što to izgubljeno zrnice na kamenu leži, tako vam je i čovjek koji u svijetu stoji i ništa ne radi. »Jer smo tu«, reče, »da dobro činimo i da nam duša miriši kao ruža u vrtu od kreposti.« I reče dalje da je naš život velika, debela knjiga gdje prst božji zapisuje sve što činimo, i dobro i zlo, a kad umreš, zna ti se račun kakav si bio. Govorio je i o tom koliko godina stoji svijet, koliko se ljudi rodilo, koliko umrlo i kako

se brzo umire, kako je život kratak i kako je to ludo i bezbožno kad brat bratu ni za šta truje kratki život, kako kršteni ljudi reže na sebe kao nijema zvijer mjesto da se ljube i grle kako božji zakon kaže. Pa napokon reče da se ljubimo od srca, da se pazimo kao braća, da jedan uz drugoga složno stoji kao zvijezde na nebu i da svaki čovjek zloban, hladan i sebičan nije nego bodljivak i gadan drač koji kvari ljubav, sreću i mir. Ja vam svega toga ne znam napamet, ali znam da su ga svi ljudi slušali pobožno, da se nije ni duša makla, pa kad su siromahu starcu pri kraju suze došle, bome nije bilo suha oka u crkvi. Nije doduše govorio učeno, ali onako od srca da ga je svatko razumio. Nu vrlo se bojim za njega, od one prodike nekako je vrlo slab, i jedva se može pridići od svoga stolca, a manje vam puši, i to je kod njega zlo, jer bez lule nikuda. Bio sam jutros kod njega, ali nije mogao u crkvu. Slabo i čuje i samo se katkad onako žalosno nasmjehne. Bojim se za njega. Nu sad, gospice, zbogom. Moram u crkvu.

Glas o četvrtom nesretnom *ternu* raznio se po svoj okolici. Pitalo se kako i zašto pa se i čulo da je luda baba sažgala u peći sreću dvoje mladih, koju je mladi gospodin osnovati htio. Navlas je ona posavska plavka, s kojom sam kod mlade mise toli živahno govorio, natanko ispričala cijelu povijest barunici L., udovi i vrlo bogatoj vlastelinki koja je živjela na svom imanju blizu Breznice. Barunica bila je izgubila u talijanskom ratu muža, krajiškog pukovnika, a poslije joj umre i sin. Bijaše to čudna gospa, vazda ozbiljna, vazda u crno odjevena, ali žena pametna, dobroćudna, i kad god bi dočula za čiju nesreću ili smrt, skočile joj suze na oči. Kad joj je moja plavka natanko izbrojila kako je mali Janko sve svoje grošice trošio samo za to da bude po njemu na svijetu dvoje sretnih ljudi, i kako je nesretn slučaj uoči gotove sreće sve pokvario, kako kapelana žalost ubija i kako mu život naočice gine, tislula meka barunica svoju vezenu maramu od batista pre oči i pobježe u drugu sobu. I plavki je čudno pri duši bilo. Sjedeći sama u prvoj sobi, nije znala kako da utješi barunicu jer je tu napokon malo utjehe bilo. Prošlo pet časova, prošlo i deset minuta, četvrt ure — napokon dignu se plavka da vidi što barunica radi, ali se ova pojavi na pragu.

— Draga prijateljice! — reče barunica — molim vas za jedno prijateljstvo!

— Zapovijedajte, barunice gospo!

— Vi ćete se ionako vratiti preko Breznice. Uzmite taj list i predajte ga kapelanu Lugariću. Bit će mu za utjehu.

— Hoću, barunice gospo! Idem ovaj čas.

Plavka sjednu na kola i za malo vremena dođe do župnog dvora u Breznici.

Plavka pojuri uza stube.

— Gdje je mladi gospodin? — zapita brzo slugu stojećega na hodniku.

— U svojoj sobi. Evo, druga vrata!

Plavka nagnuv glavicu pokuca na vratima, pokuca drugi, treći put, ali ne bijaše odgovora. Napokon uhvati junački kvaku i otvori vrata. Bijaše popodne ljetnog dana. Kroz pritrvorene zelene ljetne prozore probijali pojedini traci sunca u sumračnu zadimljenu sobicu. Prašci i dim iz lule vijali se o suncu, a sunčano zlato titralo oko starog kapelana koji je u kutu kraj peći sjedio na staru, klimavu naslonjaču pušeći lulu. Na stolu stajaše tikva i razbacane koštice. Uistinu, Janko Lugarić bijaše suh i blijed. Skučen, nijem, zurio pred sebe kao kip od kamena, samo po dimovima lule vidio si da je živ. Njemu do nogu sjedaše bijela mačka mijuču šapom lice. Oko nje skakutao droban, šaren mačić uzdignuta repa, čas prebrićući noge, čas bacajući se za pahuljicom što je lebdjela na sunčanom zlatu, čas popinjući se na sare mladoga gospodina. Plavka ustavi se časak na vratima, zatim pođe i pozdravi kapelana zvonkim glasom:

— Dobar dan, gospodine mladi!

Starac krenu glavom, pusti dim iz lule i, pogledav djevojku ukočenim očima, istisnu:

— Hm?

— Ta ja sam, ja! — progovori plavka glasnije — ta znate, vaš »posavski vražić«.

— A! — nasmijehnu se Janko ludo — a — vražić! — *Küss die Hander!*

— A kako vaše zdravlje? Dobro, je l'?

— E! — mahnu starac rukom — ne fali kad bi dobro bilo. Stare kosti — stare kosti!

— A znate li zašto sam vas pohodila?

— Ne — ne znam — odmuca kapelan.

— Donesoh vam ovo pismo od barunice L. Čitajte!

Starac uze pismo, razmota ga, ali iz pisma ispade nekoliko papira. Mačić priskoči, šinu šapom papir uvis.

— Šic, maco — reče mlada nagnuv zlatnu glavicu i dignu papir — a — nije to igračka za mačku. Evo držite, gospodine mladi!

Kapelan pogleda pismo, ali ga preda smiješeći se djevojci i reče:

— Molim vas, gospodično, čitajte vi. Oči su mi slabe. Vi ste mladi.

Plavka pođe k prozoru i pročita na glas slijedeće:

Velečasni gospodine!

Čula sam za Vašu nesreću. Stala me je dosta žalosti, ali nije sve propalo. Pustite da ja, osamljena nesretnica, zamijenim sreću. Vaš se terno nije izgubio. Prilažem evo 500 fr. u bankama moleći Vas, da to predate Mari i neka se odmah udade za Peru, ali Vas na poštenu riječ molim da ne kažete mladjoj od koga. Ja imam i suviše, i ne treba svijetu sve dokazati. Još jednu. Tražim valjana, poštena špana za moje gospodarstvo. Čujem da je Pero pošten mladić. Čim se oženi bit će mojim španom. Primite pozdrav od svoje pokorne službenice

barunice L.

Sprvine prignuo starac glavu da bolje čuje, poslije ju dignu. Oči mu se rastvarahu sve više. Lula pade na zemlju. Mačić zavuču se pod postelju. Starac uhvati naslone stolca, upre se jače i podignu se buljeći u djevojku. Kad ova dočita pismo, primi se starac za glavu i spustiv brzo ruke, pobra papiriće koji su na zemlju pali bili. Pet novih banka po sto forinti.

— O! — O! — Ho! Ho! Ho! Ta terno, frajlice! Terno! — stade starac pljeskati rukama smijući se i plačući u jedan mah. — E! — nastavi obrisav rukavom oči — e! Do bijesa i sanovnik i tikva pa nek živi dobra duša. Bog je blagoslovio, Bog! — Iznemogav, pade kapelan u naslonjač. Uzdahnuv, govoraše neprestano klimajući glavom djevojci:

— O, gospodično, gospodično, vaša su usta zlatna, a baruničino srce je od dragog kamenja. Bog vas blagoslovio koji sipate u ranjeno srce ljudsko rosu nebesku.

Oprostiv se sa starcem, išulja se plavka lagano iz sobe, a pratio je starčev posmijeh, pratilo je njegovo suzno oko iz kojeg je cijela duša sijevala.

Drugog dana dao kapelan pozvati pred sebe župnika, Peru i Maru. Bijaše van reda slab ali nemiran, razigran. Mladi nijesu znali što je to, ali je znao župnik.

— Dodite bliže, djeco! — reče kapelan slabim glasom. — Nešta vam imam reći. Bili ste nesretni, jer ste se ljubili, jer se nijeste dobiti mogli. Srce vas je boljelo, znam. Sad je tomu kraj! Ima anđela na nebu, ima ih i na zemlji. Vidite, takva anđela poslao vam je dobri Bog. Na, Maro, uzmi ovo, dosta ti je za udaju. I ova knjižica je tvoja. Šezdeset forinti dobit ćeš za to u zagrebačkoj štedionici. To ti je očinstvo. A od mene — nastavi kapelan izvadiv staru kesicu iz njedara — evo ti pet tvrdih škuda. Ti, Pero, poći ćeš za špana gospodi barunici. Lijepo joj se javi. Uzmite se, uzmite se, djeco moja. Ljubite se do smrti, jer je to jedina sreća na svijetu. Budite poštteni i pobožni, a za drugoga brinite se samo kad mu možete dati pomoći u nesreći. Ne tražite previše blaga, jer vam je sreća sklizava kao led. A takva neka vam budu i djeca, ako ih bog dade. Moji su računi gotovi, na mojoj uri već je blizu pol noći. Zbogom, moja djeco, molite za vašeg nepoznatnog anđela i za mene, starog prijatelja. Ja sam ti rekao, Maro, da će *terno* doći. Vidiš, sad je došao. No, no, zbogom, djeco. Bog vas blagoslovio. Idite. Za danas je dosta!

Mladi, izljubiv starcu ruke, odoše iz sobe. Tko zna, tko može mjeriti kako im je pri duši bilo, saznajući iz ustiju umirućeg prijatelja glas o budućoj sreći. Nikad ne treba srcu više sile no kad su radost i žalost u njemu susjede. Kad je kapelan ostao sa župnikom nasamu, reče mu:

— *Amice* župniče! Moji se konci trgaju; korijen moga života trune. Poznajem sam sebe dobro. Molim te, Boga radi, pazi mlade. Učinio sam Bogu svet zavjet da ću Maru učiniti sretnom, jer me je njezina majka izbavila iz velike nevolje gdje je već doktorska mudrost bila izgubila pamet. Gledaj da budu poštteni. Nešta sam ti dao da me pokopaš. Ovo malo siromaštva što je u toj sobici daj mladima, a knjige od mojega

dragoga Stoosa neka budu tebi. Da — mal nijesam zaboravio. Krčmaru dugujem dvije crne kave i mjericu piva, a postolaru podglavke za par čizama. To plati. A sad mi daj božju popudbinu.

Dugo se jošte kapelan šalio sa župnikom, napokon reče!
— Meni se drijema! Laku noć!

Malo zatim zaspi Janko Lugarić slatko. Ćutio je kroz san da mu je tijelo teško, a sanjao je san krasan. Gledao je u snu kako zalazi sunce, kako Mara i Pero sjede pred svojom kućom, a oko njih skakuću djeca, a oko njih cvate rumena ruža, a nad njima bijela jabuka.

Drugog jutra uđe župnik zarana u sobu Jankovu. Sunce je sjalo veselo. Kroz prozor zelenilo se bujno drveće, vrapci skakutali po prozoru cvrkućući. Po sobi đipao mačić turajući šapom komadić papira. A Janko? Sjedio na naslonjaču nagnute na stranu glave, desna mu ruka počivala na koljenu, a lijevom spuštenom držaše lulu. Na licu mu lebdio blažen posmijeh, ali na čelu stajao leden znoj. Zaklopiv mrtvacu oči, šapnu župnik:

— Počivaj u miru božjem!

Minula godina, minule dvije. Plavka bude mojom ženicom. Pođosmo jednom na brezničko groblje da pohodimo grob njezine majke. Bijaše tiha, bistra večer. Nad vrhovljem jošte se žarili zadnji tragovi sunca. Crkva i kuće mjestanca stajahu sred zelenila kao kvočka sa svojim pilićima. Iza živica čuo se lagani sjetni pjev seoskih djevojaka, a kroz granje zelene šumice vitlao se srebrni dim parovoza. Prođosmo kraj crkvice, kraj starinskih lipa, dođosmo na slabo ograđeno groblje. Na malim humcima stajahu drveni krstići gdje se zadijevao vjetrić u uveo vijenac na krstu, zadnji darak ljubavi. Kukci i skakavci zujili po sitku, po travi, a na istoku blisnu sad jedna, sad druga zlatna iskra — zvijezda nebeska. Zaustavismo se pred jednim krstom. Bijaše visok, crno omazan, a na njemu bijelom bojom našaran kalež i riječi: »Janko Lugarić«. Na grobu mu cvala bijela ruža, a o ruži drhtala sjajna kapljica večernje rose.

— Što čitaš iz te kapljice? — zapitah ženu.

— *Blaženi ljudi dobra srca, jer njihovo je carstvo nebesko* — odgovori moja plavka privinuv se k meni.

Visoko se krilila ševa nad Jankovim grobom noseći o kljunu kapljicu rose. A kamo? Možda u zlatnu onu zvijezdu gdje joj je gnijezdo!

NAPOMENE

U kratkom romanu *Mladi gospodin* Šenoa je, vjeran svojim običajima, opisao živi uzor. Njegov kapelan Janko Lugarić zvao se uistinu Janko Puškarić (1801—1874), a kapelanovao je do smrti u raznim župama Hrvatskoga Zagorja, Pokuplja i Turopolja. Mnoštvo podataka o njemu iznio je Janko Barle u svojoj *Povijesti turopoljskih župa* (1911), a o njegovu osobenjaštvu napisao je zanimljiv članak i Vladoje Dukat (u »Savremeniku« 1918).

Šenoina pripovijest, koju je i on sam najviše volio od svih svojih djela, tiskana je ponajprije u »Vijencu« 1875, br. 7—26 (13. veljače—26. lipnja), a tek poslije piščeve smrti izašla je u knjizi, zajedno s *Barunom Ivicom* i *Čuvaj se senjske ruke*, kao III. svezak Matičina izdanja Šenoinih *Sabranih pripovijesti* (1884).